

THILO
SARRAZIN
NĚMECKO
PÁCHÁ SEBE-
VRAŽDU

Sarrazin

JAK DÁVÁME SVOU ZEMI VŠANC

ACADEMIA

PRAHA 2011

politika (srov. kapitulu 8) tento trend nezvrátí. Nárůst přistěhovalectví by mohl působit pozitivně, pokud by byl omezen na lidi kvalifikované. To ovšem předpokládá, že by Německo pro tyto vrstvy populace bylo atraktivní.

V prognóze neberu v úvahu finanční dopady vzrůstající délky života na zdravotní náklady, ani vzrůstající podíl občanů závislých na pečovatelských službách. I jinak je tato prognóza ještě plná optimismu, neboť je například založena na předpokladu, že:

- následky současné hospodářské krize budou ve střednědobé perspektivě odstraněny;
- Německo v důsledku globalizace neutrpí žádnou újmu na svém blahobytu;
- klimatické změny nebudou mít negativní následky.

Lze jenom doufat, že tento optimismus je oprávněný; neboť i s ním nám potíže přerůstají přes hlavu. Znamení úpadku a stav ohrožení se už dlouho nedá přehlédnout.

ZNAMENÍ ÚPADKU Jaký je skutečný stav

Je něco smělého ve státě dánském.

William Shakespeare, *Hamlet*

Prognózy vývoje Německa nejsou nijak povzbudivé, neboť jednoznačně ukazují, že trend směřující ke stále většímu blahobytu je ten tam a že bude přibývat konfliktů, jejichž příčinou je na jedné straně vzrůstající počet lidí v důchodovém věku a na druhé straně klesající počet lidí výdělečně činných. Přesto však lze počítat s jednoprocenním růstem produktivity a to znamená, že HDP na zaměstnance by do roku 2050 mohl vzrůst o 58 procent a HDP na obyvatele o 36 procent. Není to však ani jisté, ani samozřejmé. Neboť i když pomineme nepostizitelnost klimatických změn, nevíme, jak se budou vyvíjet „Terms of Trade“ a jaká bude cena surovin. Nevíme ani to, jak si bude stát německý průmysl za 30 let v mezinárodní konkurenci.

STÁRNEME A JE NÁS ČÍM DÁL MÉNĚ

Německo si potrpí a hodně dá na kvalifikaci a pílí svých pracovních sil, na svého podnikatelského ducha, na technologický náskok svých výrobků a na svou špičkovou pozici ve vědě a technice. Je otázkou, nakolik zde žijeme z minulé slávy či podléháme svým zbožným přáním. I pokud je pravda, že jsme a zůstaneme dobří, budeme to mít obtížnější, neboť druzí se budou lepšit a především jich bude přibývat. Tyto problémy sice sdílíme s ostatním západním světem, avšak zemi jako Německo, která silně ztrácí na objemu, stárne a je poměrně malá, zasáhne tento vývoj obzvlášť tvrdě.

Síla naší konkurenceschopnosti spočívá především ve stupni vzdělanosti, idejích, dovednostech, pili a motivaci lidí v naší zemi. Je totiž třeba nepřetržitě zásobovat trh novými výrobky a nabízet nové služby a tyto výrobky a služby musí být konkurenceschopné nejen z hlediska mzdových nákladů, neboť toto hledisko již intenzivně uplatňujeme.

Fungující národní hospodářství s dělbu práce je komplexní soukolí. Potřebuje nabídku jednoduchých služeb a kvalifikované manuální práce, solidní právní systém, uspořádanou správu a dobré učitele stejně naléhavě jako matematiky, inženýry, přírodovědce a techniky. Avšak jen druhá skupina jsou ti, kteří dávají impulz k vlastnímu technickému pokroku, kteří určují směr a rozsah technických inovací a kteří pohánějí vývoj nových nebo lepších produktů nebo technologických postupů.

Počet německých absolventů vysokých škol v tzv. oborech MINT (matematika, informatika, přírodní vědy – *Naturwissenschaften* – a technika) vzrostl mezi lety 1993 a 2007 ze 69 tisíc na 76 tisíc¹. Podle srovnání provedeného OECD absolvovalo však v roce 2006 toto studium jen 7,8 procenta jednoho ročníku; Německo a USA s 5,8 a 5,5 procenta nedosáhly ani průměru, zatímco Švédsko s 10,9, Japonsko s 9,5 a Velká Británie s 9 procenty jsou výrazně nad ním.² I kdyby v budoucnu procentní podíl německých absolventů MINT stoupl, nemuselo by to v důsledku demografického poklesu znamenat absolutní přírůstek. Vzhledem k tomu, že na Dálném východě absolventů těchto oborů silně přibývá, bude tu podíl Němců ve světovém měřítku výrazně klesat, a tím se výrazně sníží i německý podíl na inovacích.

Excelence ve světovém měřítku se bude dosahovat o to hůř. Britský vysokoškolský magazín *Times Higher Education* pravidelně zveřejňuje žebříček nejlepších vysokých škol na světě. Na prvních 30 místech je 14 amerických univerzit, 7 britských univerzit a také 1 univerzita čínská. Jako nejlepší německá vysoká škola se zde umístila Technická univerzita Mnichov na 55. místě.³ Podobné žebříčky jsou jistě vždy sporné, nicméně jsou jistým indikátorem relativního významu. Rozhodně jsou však ta tam zlatá dvacátá léta, kdy polovina veškerých vědeckých publikací na světě vycházela německy. Dnes se brodíme mořem německých výzkumných zpráv, jejichž neobratná angličtina nás často rozesmutňuje – nicméně ani psány německy by nejspíš neměly více vtípu a literárních kvalit.

Kontinuální slábnutí kvantitativního potenciálu vědecko-technické inteligence bude pokračovat. Z toho, že porodnost v Německu od roku 1965 do roku 2009 klesla na polovinu a do roku 2050 se zredukuje o další polovinu, přirozeně plyne, že jen z demografických důvodů se dnes v Německu zrodí o polovinu méně talentů než v roce 1965 a že za dvě generace to bude už jen čtvrtina. Přirozeně se v odpovídajícím poměru sníží i počet netalentovaných, avšak ti k zamezení nebezpečných zvrátů v ekonomickém a společenském vývoji nepřispívají. Je ovšem zřejmé, že samotná velikost populace není argument: v roce 1800 měly USA 5,5 milionu obyvatel, v Anglii žilo 9 milionů lidí, v Německu 23 milionů, ve Francii 28 milionů a v Číně 400 milionů. Vzhledem k počtu obyvatel na čtvereční kilometr bude hustota osídlení Německa v roce 2050 oproti roku 1800 pořád ještě třikrát vyšší.

Do roku 2050 klesne počet obyvatel v Německu zhruba o 10 procent, počet osob výdělečně činných dokonce o 30 procent a počet pracujících mezi 20 a 50 roky ještě o víc, totiž o 40 procent. Počet lidí v důchodovém věku naopak zhruba o 50 procent vzroste. Je ovšem rozdíl, zda na každého důchodce připadají 2 pracující, jak je tomu v Německu v současnosti, anebo zda jde o poměr 1 : 1, jaký nastane v roce 2050. Lidé se musí připravit na to, že v budoucnu od nich budou očekávány zcela jiné materiální oběti, ale také zcela jiná pracovní výkonnost, než je tomu dnes. Vyšší nároky se přitom budou týkat lidí v průměru výrazně starších: dnes je 25 procent výdělečně činných ve věku 50 a více let, v roce 2050 to však už bude 35 procent. Počet zaměstnaných inženýrů nad 50 let je už dnes vyšší než počet těchto zaměstnanců pod 35 let.⁴ Má to však jednu přednost: adorace mládí nemá na pracovním trhu budoucnost. Po desetiletí bylo obvyklé řešit tyto věkové problémy pokud možno předčasným penzionováním. V roce 2006 nemělo zhruba 40 procent podniků s povinným sociálním pojištěním svých zaměstnanců ani jediného pracovníka nad 49 let.⁵ Pouze 56 procent mužů ve věku 55 až 65 let je v Německu výdělečně činných, u žen téže věkové kategorie je to dokonce pouhých 40 procent.⁶ To se musí změnit a také se to změní (v prognózách kapitoly 2 se to předpokládá).

Moderní gerontologie prokázala, že důležité kvality jako pečlivost, spolehlivost či vědomí zodpovědnosti přetrvávají až do vysokého stáří, zatímco jiné kva-

lity jako rychlost, schopnost reakce či kombinační schopnosti a také mnoho forem fluidní inteligence⁷ podléhají negativním vlivům stárnutí. Ty však působí u zdravých lidí pomaleji, než se běžně soudí, a mohou být zvýšenými nároky a tréninkem dále zpomaleny. Úbytek výkonnosti je opravdu signifikantní zpravidla teprve až od 70 let.⁸

Tělo bohužel stárne rychleji než duch. Kostra a smyslové orgány člověka jsou fylogeneticky nastaveny na jeho někdejší existenci lovce a sběrače. Proto mnozí z nás potřebují od 45 let brýle, od 55 nové kyčle a od 65 sluchové pomůcky. Od 50 let je většina lidí neschopna vykonávat těžkou manuální práci, na přeškolení či na získání místa s větším zaměřením na administrativu či na duševní činnost je však v tomto věku už pozdě.

Lidé, kteří vykonávají převážně tělesnou práci, často ani nejsou schopni vykonávat duševní či administrativní činnosti a v pozdějším věku už teprve nejsou schopni přeškolení, neboť jsou, jak to nazývají politici specializovaní na oblast vzdělávání, „spíše nadaní prakticky“. Podle Gaussovy křivky normálního rozložení tvoří tito lidé zhruba čtvrtinu populace a pro ni se v důsledku technizace práce nabídka pracovních míst omezila. Zatímco v roce 1960 bylo nakládáním a vykládáním lodí v hamburském přístavu zaměstnáno 14 tisíc lidí, dnes je to jen 2400. Avšak od roku 1960 do současnosti objem překládky vzrostl z 31 na 110 milionů tun.⁹ Jeden vidlicový nakladač nahradí 100 přístavních dělníků. V moderním přístavním skladišti však nakladače pojíždějí plně automaticky, takže není třeba ani řidičů. Člověk u řídicího pultu takového skladiště potřebuje spíše mozek než sílu svalů a rozhodně nemůže být absolventem základní školy, kterému dělá problémy sčítání.

Na pracovním trhu bude nabídka pro dolní výkonnostní čtvrtinu populace stále více slábnout, neboť i tradiční řemesla, která těmto vrstvám dříve poskytovala útočiště, již nyní předpokládají více, než tato čtvrtina může nabídnout. Nedostatek dorostu v kvalifikovaných učebních oborech se tak stává vážným problémem: na horním konci je stále více talentovaných přitahováno do protežovaných akademických sfér, střední vrstvy talentů v důsledku demografického vývoje chřadnou a nalézt východisko v dolní výkonnostní čtvrtině je možno jen omezeně, neboť zde chybějí odpovídající předpoklady.

Ve vyšších sférách pracovního trhu se funkce obvykle proměňují s životním cyklem. Diplomovaný chemik obvykle startuje svou kariéru ve výzkumné laboratoři, později řídí jako technik výrobu a nakonec vstoupí (například jako personální šéf nebo ředitel závodu) do obecného managementu. Pokud takového kariérního růstu není schopen, je obvykle předčasně penzionován. Informatik začíná jako systémový programátor, poté se ujímá vedení pracovní skupiny nebo projektu a nakonec se stává vedoucím oddělení pro zpracování dat nebo se rozhodne pro obchod a případně se domůže i křesla CFO (Chief Financial Officer), tedy finančního ředitele. Podobně je tomu u fyziků, matematiků a inženýrů všeho druhu. V mladých letech se síly soustředí u zdrojů inovace, později se uplatňují tam, kde se s inovacemi ekonomicky operuje s cílem rozvinout je v produkty schopné uplatnit se na trhu. To odpovídá průběhu biologické křivky lidské inteligence. Fluidní inteligence dosahuje vrcholu v relativně mladých letech a poté kontinuálně klesá, avšak krystalická inteligence tvořená zkušeností, pokud je odpovídajícím způsobem trénována, se udržuje dlouho na vysoké úrovni a může se dokonce zvyšovat až do vysokého věku.

Pokud se podíváme na seznam nositelů Nobelovy ceny za fyziku a chemii, zjistíme, že ji získali většinou až ve vyšším věku za objevy, které učinili mezi 30 a 45 lety. Slavný britský matematik Bertrand Russel se ve svých memoárech doznal k tomu, že se nikdy necítil tolik na vrcholu svých duševních sil jako ve svých 28 letech, když tvořil své hlavní dílo „Principia Mathematica“.¹⁰ Historik Golo Mann k tomu poznamenal: „Ve zpětném pohledu se domnívá (tj. Russel), že se dal na filozofii, když na matematiku začal být příliš hloupý, na historii a politiku, když začal být příliš hloupý na filozofii. Protože já byl na matematiku hloupý od samého začátku a také na filozofii příliš brzy, nemohu o principiálním Russelově přínosu pro matematiku říci zhola nic a o jeho filozofii jen naprosté minimum.“¹¹

Víme-li, že počet dvaceti- až třicetiletých klesne do roku 2050 o víc než o 40 procent, víme také, že *ceteris paribus* v příštích 40 letech klesne o 40 procent i německý inovační potenciál. Často slyšíme, že ohrožení inovačního potenciálu demografickým vývojem lze čelit vyšší kvótou vysokoškolských absolventů. Tento recept však může být účinný jen tehdy, pokud mezi těmi, kteří dosud

nestudují, avšak v budoucnu by se studenty měli stát, nalezneme dostatečný počet těch, kteří jsou přírodovědecky vysoce talentovaní. To však nastane jen stěží, neboť již dnes 95 procent skutečně talentovaných maturantů má schopnosti k vysokoškolskému studiu a téměř 100 procent z nejlepších abiturientů již studuje. Všichni národohospodáři, podnikoví ekonomové, právníci, germanisté, politologové, sociologové a filozofové, kteří opouštějí naše univerzity, sice zcela jistě přispívají k všeobecné úrovni vzdělanosti, avšak jejich přínos vědecko-technickému pokroku je téměř roven nule. V kulturních a sociálních vědách totiž neexistuje systematický pokrok, právě tak jako v umělecké literatuře nebo ve výtvarných uměních. Díla Andyho Warhola nejsou lepší než díla Breughelova,¹² jsou jiná; James Joyce nepsal lépe než Goethe, psal jinak; a Henry Moore netvořil své sochy lépe než Schadow,¹³ nýbrž jinak. Naproti tomu spalovací motory dnes vypadají jinak než před 100 lety a jsou především v každém ohledu lepší. Totéž lze říci o žárovkách či o telefonech.

Zatímco přístup k jazyku, kultuře a umění mají – pochopitelně v různé míře – všichni lidé, kteří jsou vybaveni určitou základní inteligencí, o matematice a přírodních vědách to neplatí; jejich charakter totiž předpokládá jisté formální porozumění, jinak je přístup k nim jakoby digitálně zablokovan. Ví to každý školák, který někdy selhal při řešení matematické úlohy.

NAŠE SPOLEČNOST SE STÁVÁ HETEROGENNÍ

Různorodost je principiálně žádoucí jev. Avšak pnutí, která vyvolává, nemusí nutně vést k zvyšování výkonnosti dané společnosti. Tři země, které v různých testech programu PISA dopadly nejlépe – Korea, Japonsko a Finsko –, mají velmi homogenní populaci, čemuž odpovídá velmi nízký počet přistěhovalců. Čtvrtá země s velmi dobrými výsledky – Kanada – je klasická přistěhovalecká země, která svou imigrační politikou podrobuje přísným restrikcím s ohledem na úroveň vzdělanosti, kvalifikaci a na nedostatkové profese na pracovním trhu.

Spojené státy, největší přistěhovalecká země, má tradičně v testech PISA podprůměrné výsledky. *In puncto* matematické kompetence skončily v posledním klání

dokonce až za německým outsiderem¹⁴ Brémami.¹⁵ Zároveň však USA stahují na své univerzity a do svých výzkumných center špičkovou inteligenci z celého světa. Například na univerzitě v Berkeley v Kalifornii se studenti pocházející z Dálného východu svými nadprůměrnými výkony výrazně odlišují od ostatních etnik.¹⁶ Tato zvláštní dichotomie je pro americkou společnost příznačná: narůstající duševní abstinence v její bázi a bezkonkurenční špičková pozice ve vědě a technice, již americkým elitním pracovištím zajišťuje výkvět světa.

Do Německa se vysoce nadaní Indové a Číňané bohužel nehrnou, už jen z toho důvodu, že výhoda znalosti jazyka tu nehraje roli, stejně jako ji už dávno nehraje němčina jako vědecký jazyk. V Německu proto zpravidla studují jen ti Číňané, jejichž profil neodpovídá úrovni prestižních amerických univerzit. Rozhodující je však něco jiného: německá imigrační politika posledních desetiletí přilákala nikoli ty příslušníky cizích národů, kteří jsou nositeli jejich výkonnosti, nýbrž příslušníky spíše archaických společenství, kteří jsou ve svých rodných zemích usazeni na dolním konci sociální a vzdělanostní stupnice.

Podívejme se nyní na poměry posledních desetiletí blíže:

– V šedesátých letech přišli do Německa ve vícero přistěhovaleckých vlnách Italové, Řekové, Španělé a Portugalci. To je dávno pryč. Tito lidé se buď asimilovali, anebo se navrátili do svých prosperujících zemí.

– Příliv přistěhovalců z východní Evropy ustal. Východoevropské země trpí nyní – se zpožděním tří desetiletí – stejně nízkou porodností jako Německo a nabízejí svým občanům stále lepší hospodářské perspektivy. Integrace těchto lidí nebyl nikdy problém, neboť jsou neobyčejně jazykově nadaní, a přijdou-li do Německa, aby tu žili, mají zájem se integrovat.

– Lidé z Dálného východu nebo z Indie, které osud zavane do Německa, se značně činí, aby se integrovali. Jsou hospodářsky výkonní, překážky na trhu práce rychle zdolávají a jejich děti ve škole patří k těm nejlepším. Děti vietnamských uprchlíků, jichž se ujala někdejší NDR, mají v Berlíně vyšší kvóty maturantů a podávají ve škole lepší výkony než žáci němečtí.

– Azylanté a utečenci z hospodářských důvodů, obzvláště z Afriky, mívají naproti tomu špatné vzdělání a ne vždy se snadno integrují. Zařazují se na okraj pracovního trhu, který je již nyní přesycen, nebo nalézají útočiště v „neformální ekonomice“.

- Přistěhovalci z bývalé Jugoslávie, z Turecka a z arabských zemí tvoří jádro integračního problému. Přitom není patrný důvod, proč právě oni by měli mít s integrací větší problémy než ostatní přistěhovalci. Jejich potíže ve školství, na trhu práce a ve společnosti obecně plynou z nich samých jako z přistěhovaleckých společenství, nikoli z jejich společenského okolí.
- Největší přistěhovaleckou skupinou jsou vysídlenci.¹⁷ Jejich úspěchy ve vzdělanosti a data týkající se pracovního trhu ukazují, že již ve druhé generaci je integrace zdařilá.

TABULKA 3.1

ETNICKÝ PŮVOD OBYVATEL NĚMECKA S MIGRAČNÍM POZADÍM V R. 2005

PŮVOD	ABSOLUTNÍ PODÍL	%	ABSOLUTNÍ PODÍL DĚTÍ POD 15 LET	%	MEDIÁNOVÝ VĚK
Vysídlenci	3 962 000	4,7	701 000	6,0	37
Turecko	2 812 000	3,4	779 000	6,7	27
EU 25	1 907 000	2,3	336 000	2,9	35
Jižní Evropa	1 527 000	1,8	299 000	2,6	34
Bývalá Jugoslávie	1 146 000	1,4	236 000	2,0	32
Dálný východ	734 000	0,9	248 000	2,1	29
Blízký východ	542 000	0,6	155 000	1,3	27
Afrika	502 000	0,6	138 000	1,2	28
Ostatní (žádný údaj)	2 744 000	3,3	599 000	5,1	
Domácí obyvatelstvo	67 682 000	81,0	8 122 000	70,0	44
Celkové obyvatelstvo	83 558 000	100,0	11 613 000	100,0	

Srov. Berlin-Institut für Bevölkerungsentwicklung (ed.): *Ungenutzte Potenziale. Zur Lage der Integration in Deutschland*, Berlin 2009, s. 26 n. a vlastní propočty.

Objektivně znevýhodnění v důsledku nedostatečné jazykové znalosti, nedostatečné obeznámenosti se zvyky hostitelské země¹⁸ a jiného vzhledu jejich obyvatel jsou *všichni* imigranti. Překonat první dvě zmíněné překážky je úkolem imigrantů samých, přičemž hostitelská země jim v tom musí být nápomocna. Ani vzhled není nepřekonatelnou překážkou. Indové a Vietnamci půso-

bí v Německu přinejmenším stejně cizokrajně jako Turci a Arabové, a přece mají v naší společnosti mnohem větší úspěch. Příčiny potíží ve škole, na trhu práce a ve společnosti vůbec je proto zjevně třeba hledat ve společenstvích samých a mají zřejmě souvislost s jejich vlastním chováním.

Celkově vzato, stala se populace v Německu v důsledku migrace mnohotvárnější. Vyšší porodnost všech migrantních skupin vede navíc k silným přesunům ve složení obyvatelstva: z těch, jimž je dnes 65 let, má migrační pozadí asi 10 procent, u čtyřicetiletých je to již 17 procent a u mladých matek dokonce 40 procent.¹⁹ Celkově má v populaci migrační pozadí 17 procent obyvatel, u dětí pod 15 let je to však již 30 procent.

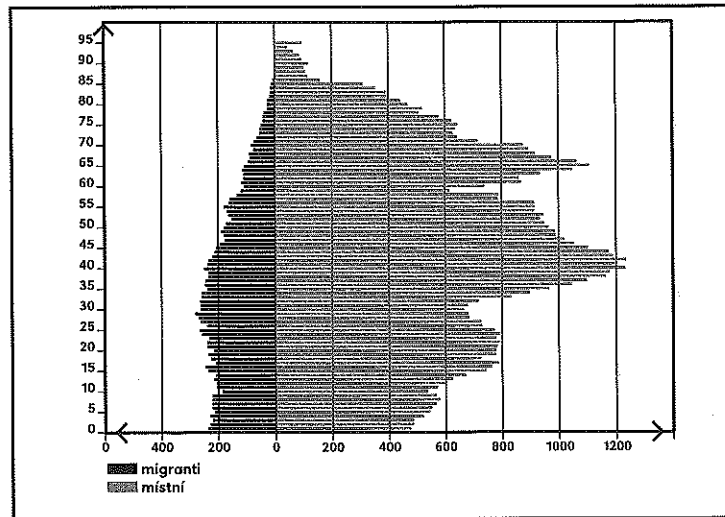
Graf věkového rozložení obyvatelstva v Německu (věková pyramida, viz graf 3.1) zřetelně ukazuje, že kvantitativní účinky slábnutí porodnosti jsou migrací výrazně tlumeny: podíl dětí narozených domácí populaci klesl od poloviny šedesátých let o 65 procent, avšak díky migrantům celkový počet dětí narozených v Německu klesl „jen“ na polovinu. Pokud porodnost migrantů zůstane nad německým průměrem, bude i bez dalšího přistěhovalectví domácí populace řídnout. To samo o sobě nemusí být zlé. Avšak pokud by to mělo vést ke zhoršení úrovně vzdělanosti a kvalifikace, mělo by to pro budoucnost Německa neblahé důsledky.²⁰

Máme si v tomto ohledu dělat starosti?

Vysídlenci k tomu nedávají důvod. Z jejich potomků narozených v Německu navštěvuje vyšší gymnaziální ročníky více studentů než z dětí domácích rodičů, nezaměstnanost mladých je u této obyvatelské skupiny pod průměrem. Přistěhovalci z evropské pětadvacítky rovněž nejsou problém. Jejich děti narozené v Německu dosahují vzdělání umožňujícího pokračovat na vysoké škole v mnohem větší míře, než je tomu u dětí domácích. U migrantů z Dálného východu tohoto vzdělání dosáhne ve druhé generaci až 63 procent, kdežto u domácích je to jen 38 procent. Tito migranti tedy zjevně obohatí budoucí německý vědomostní potenciál. U migrantů z Blízkého východu získá ve druhé generaci vzdělání potřebné k vysokoškolskému studiu 55 procent, avšak 22 procent z nich nedokončí ani školní vzdělání, ani se nevyučí. V této skupině tedy dochází k výrazné disparitě, což je pravděpodobně důsledek velkých rozdílů mezi zdrojovými zeměmi²¹ (přičemž Persie bude jistě

GRAF 3.1

POČET OSOB S MIGRAČNÍM POZADÍM A BEZ MIGRAČNÍHO POZADÍ
V R. 2005 (VŽDY V PŘÍSLUŠNÉ VĚKOVÉ SKUPINĚ V TISÍCÍCH)

Srov. Berlin-Institut für Bevölkerungsentwicklung (ed.), *Ungenutzte Potenziale. Zur Lage der Integration in Deutschland*, Berlin 2009, s. 78.

dopadat lépe než Jemen). Nicméně statistický materiál k potvrzení těchto domněnek nedostačuje.

Pokud jde o imigranty z jižní Evropy, jsou ukazatele vzdělanosti u Španělů a Řeků příznivější než u domácích, u Italů a Portugalců nepříznivější. V případě Itálie to může souviset s tím, že původní hostující dělníci²² přicházeli do Německa převážně z jižní Itálie.

Migranti z bývalé Jugoslávie mají v oblasti vzdělávání i ve druhé generaci výrazné integrační problémy: 14 procent z nich nedokončuje školní vzdělání nebo se nevyučí a kvóta těch, kteří odmaturoují nebo ukončí studium, je ve srovnání s Němci jen poloviční. Tato skupina je však značně heterogenní. Sestává na

jedné straně z bývalých hostujících dělníků a jejich potomků, na druhé straně z politických uprchlíků (například z Kosova).

U migrantů pocházejících z Afriky 25 procent neukončí školní vzdělání a jen 20 procent z nich postoupí do vyšších ročníků gymnázia. Nelze pozorovat, že by se jejich integrace ve druhé generaci zlepšila, zčásti je dokonce horší. V této skupině však je 35 procent biculturních manželství (většinou afričtí muži s německými ženami) a v nich jsou integrační ukazatele o něco vyšší.

Nejvyšší kvótu neukončeného vzdělání (30 procent) a nejnižší, pokud jde o vysokoškolskou kompetenci (14 procent), má v rámci německého vzdělávacího systému obyvatelstvo tureckého původu, které nadto projevuje nejmenší pokrok u generací narozených v Německu.

Úspěchy ve vzdělávání jednotlivých vrstev obyvatelstva podstatně podmiňují jejich úspěchy na trhu práce a ty opět rozhodují o tom, zda je člověk schopen sám sebe zabezpečit, anebo zda je odkázán na sociální transfery. Z těchto transferů se v Německu žíví:

- 8 procent domácí populace;
- 9 procent migrantů z evropské pětadvacítky;
- 10 procent migrantů z jižní Evropy;
- 12 procent vysídlenců;
- 13 procent migrantů z Dálného východu;
- 16 procent migrantů pocházejících z Turecka;
- 18 procent migrantů z bývalé Jugoslávie;
- 24 procent migrantů z afrických zemí.

Ten, kdo žije ze státních sociálních dávek, neplatí daně ani odvody a jako každý jiný občan má nárok na služby poskytované státem počínaje školou a konče bydlením a zdravotním pojištěním. To je východiskem různých pokusů propočítat náklady na přistěhovalce a užitek z něj.²³ Pokud se věci znovu rozehýbou a minulá rozhodnutí se podrobí kritice, může to být v každém případě teoreticky přínosné. Avšak tento problém jen z hlediska logiky poznání nelze vyřešit. K tomu bychom totiž museli napsat, vycházejíce od roku 1960, nové hospodářské a sociální dějiny Německa; neboť bez ventilu přistěhovalců by měly směrodatné události v německé politice jiný průběh:

- Německo by si svůj proexportní hospodářský model vzhledem k nedostatku pracovních sil nemohlo dovolit a spíš by muselo přesunout své výroby do zahraničí;
- vznikl by enormní tlak zvýšit odpovídající rodinnou a populační politikou porodnost;
- nikdy by nedošlo k tak radikální podpoře předčasných důchodů;
- váha vzdělání a poskytování služeb by vzrostla.

Každý z těchto procesů by vyvolal odpovídající adaptační procesy jak doma, tak v cizině. Německo a Evropa by byly jiné, než jsou. Takovéto spekulace o jednotlivostech hraničí ovšem s pokusy o sociálněutopickou revizi dějin – nehledě na to, že takovou politiku by bylo možné prosadit jen bez azylového paragrafu v ústavě a dalších směrnic týkajících se svobodné volby místa pobytu v EU.

Analyzujeme proto raději současný stav: tři migrantní skupiny s nejvyššími deficity vzdělanosti a nejvyššími sociálními náklady jsou také skupiny s nejvyšší porodností. Lidé s migračním pozadím Jugoslávie, Turecka, Blízkého a Středního východu a Afriky tvoří 6 procent obyvatel Německa, u dětí pod 15 let je to však nejméně 11 procent a ještě větší je u těchto migrantů podíl porodnosti. Skupiny s největší populační dynamikou mají tedy nejnížší vzdělání a vykazují rovněž nejnížší růst vzdělanosti v generaci zde narozených. Stávají se tak nikoli položkou demografického řešení, nýbrž demografického problému. Lze se totiž obávat, že přispějí k nadprůměrnému vzrůstu oné dolní vrstvy stranící se vzdělávání²⁴ a závislé na sociálních dávkách, která zatemňuje budoucnost Německa.

STÁVÁME SE MÉNĚ VÝKONNÍ

Německé hospodářství a německá společnost v současné době nepůsobí dojmem, jako by pro samé svaly nebyly schopny se pohnout. V každém druhém oslavném projevu slyšíme, jak pouze špičkové výkony ve vědě a technice nám mohou zajistit současný životní standard a zvrátit důsledky globalizace a demografických proměn k pozitivnímu vývoji. V jedné současné publikaci koncorcia „Indikátory vzdělanosti a technologická výkonnost“ se např. uvádí: „Ve

všech vyspělých národních hospodářstvích lze pozorovat trend k vědomostní ekonomice, trend, který nemá alternativ a z nějž vyvěrá potřeba vysoce kvalifikovaného lidského kapitálu [...]. Trend k vědomostní společnosti spočívá na dvojnásobné strukturní proměně:

- Dodatečné pracovní příležitosti vznikají téměř výlučně v sektoru služeb a jen výjimečně v průmyslu. Kvalifikační nároky jsou v sektoru služeb typicky vyšší.
- Jak v oblasti výroby, tak uvnitř sektoru služeb expandují ta hospodářská odvětví a ty obory činnosti, které mají intenzivní vědomostní a výzkumné záze-
mí, a sice v neprospěch těch, které na vysoce kvalifikovaném personálu tolik závislé nejsou [...].

Po nízké kvalifikaci je stále menší poptávka. *Náskok v síle lidského kapitálu, jež si vůči ostatním zemím Německo udržovalo po mnoho let a který je ještě dnes patrný v poměrně vysoké úrovni vzdělanosti starších vrstev obyvatel, se v důsledku nedostatků ve vzdělávací politice osmdesátých a devadesátých let postupně vytrácí.*²⁵

„Lidský kapitál“ se v mezinárodních srovnáních měří podle závěrečných kvót srovnatelných vzdělávacích procesů. Tato srovnání mají výpovědní hodnotu jen tehdy, jsou-li závěrečné zkoušky srovnatelné. Úroveň tradiční německé maturity sice v posledních desetiletích dramaticky poklesla, přesto však se spíše blíží závěru studia na americké *college*; má proto málo smyslu srovnávat kvóty německé maturity s kvótami americké *high school*. Je proto třeba se nad podobnými mezinárodními srovnáními zamýšlet.

V mezinárodním srovnání má Německo s odstupem nejnížší kvótu vysokoškolských absolventů a především nejnížší kvótu absolventů MINT. Je ovšem pravda, že čísla v tabulce 3.2 na Německo vrhají poněkud nepříznivé světlo, neboť německá maturita má obvykle vyšší úroveň než mnohá ze zahraničních oprávnění k vysokoškolskému studiu. Navíc existují v Německu i takové vzdělávací instituce, které jsou v jiných zemích vedeny jako vysoké školy, u nás ale tento status nemají, například podnikové akademie či vysoké školy správní administrativy.²⁶ V rámci určitých vzdělávacích procesů se také v Německu nepožaduje vysokoškolské studium, neboť jde o učňovská povolání (zdravotní sestry, ošetřovatelé, vychovatelé) a ostatně celá široká škála

vzdělávání v různých profesních oborech se v mnoha jiných zemích odlišuje. Přesto nízká německá kvóta absolventů v oborech MINT, což jsou právě obory, které mají zajistit vysoký standard vědecko-technického pokroku, vyvolává znepokojení a neodpovídá v naší zemi rozšířenému pohledu na Německo jako na zaslíbenou zemi *hightech*.

TABULKA 3.2
KVÓTY AKADEMICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ ZA R. 2006

Země	Oprávnění k vysokoškolskému studiu	Ukončení vysoké školy (ISCED 5a)	Ukončení vysoké školy v oborech MINT
Německo	51	21	5,8
Francie	51	27	7,2
Nizozemsko	51	43	6,5
Austrálie	68	59	12,6
Japonsko	70	39	9,5
USA	75	36	5,5
Švédsko	75	41	10,9
Itálie	76	39	8,5
Kanada	77	35	6,4
Finsko	95	48	14,1
Průměr OECD	63	37	7,8

Data sestavena podle Michael Leszczensky a.j.: *Bildung und Qualifikation als Grundlage der technologischen Leistungsfähigkeit Deutschlands* (Studien zum deutschen Innovationssystem č. 8-2009), Berlin 2009, s. 46 a 102.

Nízká německá kvóta absolventů v oborech MINT nesouvisí s nedostatkem kapacit na našich vysokých školách. Je tomu spíš naopak: tyto obory patří k těm, v nichž mají dosud německé vysoké školy dostatek volných míst. Například v roce 2006 byly různé obory vytíženy takto:²⁷

Elektrotechnika 72 procent
Fyzika, astronomie 74 procent

NĚMECKO PÁCHÁ SEBEVRAŽDU

Strojírenství / procesová technika 81 procent
Chemie / biochemie 87 procent
Jazykověda a kulturní vědy 102 procent
Právní, hospodářské a sociální vědy 116 procent

Je patrné: čím víc formálních nároků obor vyžaduje, tím menší je zájem o jeho studium. Zcela zjevně nechybějí místa v laboratořích a posluchárnách, ale chybějí vhodná a na nižších stupních dostatečně připravené hlavy. Obory MINT navíc mají vysoké kvóty nedokončenosti studia,²⁸ jak ukazují čísla z roku 2006:

Jazykověda a kulturní vědy, sport -24 procent
Právní, hospodářské a sociální vědy -26 procent
Matematika -53 procent
Fyzika, geologické vědy -52 procent
Chemie -49 procent
Strojírenství -46 procent
Elektrotechnika -48 procent

V Německu tedy máme dvojí problém: že o obory MINT je malý zájem a že příliš málo jejich studentů obor úspěšně dokončí. Michael Leszczensky a další, kteří se tímto problémem zabývali, nevěří, že by tu mohlo dojít k nějakému zlepšení:

„Odborně způsobilá ke studiu oborů MINT je pouze menšina absolventů *všeobecně vzdělávacích škol*. Neexistují žádné empirické ukazatele, že by vlivem adekvátně změněné základní orientace školy docházelo k dodatečným impulzům k zájmu o tyto obory.

Ani u *odborných škol* nelze pozorovat nějaké zásadní změny v průběhu vzdělávání, které by s vysokou pravděpodobností vedly k volbě inženýrsko-vědeckého studijního oboru. Celkový počet uchazečů technického zaměření způsobilých ke studiu sice opět roste, avšak ve srovnání s obory vzdělávání a sociální politika je podprůměrná.“²⁹

Tak to ovšem pochopitelně nelze nechat, avšak o tom později (viz kapitolu 6).

KAPITOLA 3. ZNAMENÍ ÚPADKU

V letech 2006/2007 ukončilo 68 procent obyvatel odpovídajícího věkového složení odborné vzdělávání,³⁰ z toho 23 procent v centrálních profesích oborů s intenzivní vzdělanostní bází. Tento podíl je o něco vyšší než odpovídající podíl mezi zaměstnanci (kolem 7 ze 37 milionů, tedy 19 procent).³¹ Z dospělé mládeže mezi 20 a 29 roky nemělo v roce 2007 dokončeno odborné vzdělání 15,2 procenta. Na dolním konci vzdělanostní stupnice je riziko nedokončeného vzdělání přirozeně nejvyšší (viz tabulku 3.3).³² Ukončení druhého stupně základní školy samo o sobě neposkytuje mnoho záruk pro získání odpovídajícího odborného vzdělání a dospělá mládež bez ukončené školní docházky zcela jistě skončí jako nekvalifikovaná pracovní síla. Tento vývoj je obzvláště znepokojující, neboť od konce osmdesátých let u obyvatelstva s minimální kvalifikací kvóty nezaměstnanosti prudce stoupají. V roce 2005 činily 26 procent, což bylo téměř třikrát víc než u lidí s ukončeným odborným vzděláním.³³ Je už teď jasné, že tyto mladí lidé budou napříště jádrem obyvatelstva závislého na sociálních transferech.

TABULKA 3.3
UKONČENÁ ŠKOLNÍ DOCHÁZKA MLÁDEŽE OD 20 DO 30 LET V R. 2009

Ukončená docházka	Podíl u sledovaného věku v %	Z toho bez ukončení odborného vzdělání v %
Hlavní škola	21,7	30,8
Reálka	33,4	9,6
Maturita	41,1	5,9
Bez ukončení	3,2	84,5
Bez údaje	0,5	12,5
Celkově	100	15,2

Srov. Bundesinstitut für Berufsbildung: *Datenreport zum Berufsbildungsbericht 2009*, Bonn 2009, s. 216.

Shrňme si: ve vysokoškolském vzdělávání – alespoň pokud jde o obory MINT – Německo svůj náskok v lidském kapitálu ztratilo. V odborném vzdělávání si jej snad ještě podržuje. Kvalita odborného vzdělávání v Německu je ve světě

vysoce ceněna a v něm prokazujeme obzvláštní sílu. Nelze vyloučit, že ztráty vzdělanostního kapitálu, k nimž dochází v oblasti akademické, se takto kompenzují. Analýza produktivity práce v poslední době však opravňuje k předpokladu, že z hlediska jednotlivých odvětví se tato produktivita v Německu vyvíjí nepříznivěji než ve srovnatelných průmyslových státech. Rozložíme-li odvětvový růst produktivity práce na faktory lidský kapitál, věcný kapitál a multikulturální produktivita, pak se ukazuje, že od poloviny devadesátých let Německo v ukazatelích produktivity lidského kapitálu a produktivity multikulturální spíše pokulhává.³⁴ Příčinou toho může být kvalita lidského kapitálu, ale také nemusí. V každém případě nejde o potěšující indikace.

Znovu a znovu slyšíme nářky nad kvalitou uchazečů o místo v odborném školství, ale obtížně se zjišťuje, o jak závažný problém jde. Průzkumy týkající se úrovně uchazečů o odborné vzdělávání, které prováděl Německý sněm průmyslových a obchodních komor (DIHK), to nicméně poněkud ozřejmují (tabulka 3.4).³⁵ Od roku 2006 se sice poněkud méně poukazuje na nedostatky ve vyjadřování, avšak elementární matematické dovednosti, společenské vystupování a pracovní výkonnost stále nejsou uspokojivé.

TABULKA 3.4
VZDĚLANOSTNÍ ÚROVEŇ UCHAZEČŮ O MÍSTO V ODBORNÉM ŠKOLSTVÍ V R. 2009

	NEDOSTATKY V ELEMENTÁRNÍCH POČETNÍCH DOVEDNOSTECH	NEDOSTATKY V ÚSTNÍM A PÍSEMNÉM VYJADŘOVÁNÍ	NEDOSTATKY VE VÝKONNOSTI	NEDOSTATKY VE SPOLEČENSKÉM VYSTUPOVÁNÍ	ŽÁDNÉ NEDOSTATKY
Průmysl (bez stavebnictví)	62,0	53,9	36,8	33,8	6,5
Stavebnictví	57,9	49,7	40,9	34,9	5,0
IT, média	37,4	58,2	35,7	37,2	10,2
Obchod	51,9	57,3	48,5	40,8	6,8
Pohostinství	55,1	54,9	67,6	56,1	1,9
Doprava	44,6	51,4	46,0	39,6	7,9

	NEDOSTATKY V ELEMENTÁR- NÍCH POČET- NÍCH DOVED- NOSTECH	NEDOSTATKY V ÚSTNÍM A PÍ- SEMNÉM VYJAD- ŘOVÁNÍ	NEDOSTATKY VE VÝKONNOSTI	NEDOSTATKY VE SPOLEČENSKÉM VYSTUPOVÁNÍ	ŽÁDNÉ NEDO- STATKY
Banky, Pojišťovny	45,5	60,9	38,3	39,6	9,2
Podnikatelské služby	44,1	56,1	40,5	39,9	10,8
Ostatní služby	40,7	57,3	41,9	37,1	10,1

Za speciální vyhodnocení, které je zde ve výběru uvedeno, děkuji Thilo Pahlovi z DHK Berlín. Viz též DHK: *Ausbildung 2009, Výsledky online podnikového průzkumu*, březen 2009.

TABULKA 3.5

PRŮMĚRNÝ PODÍL SPRÁVNÝCH ŘEŠENÍ V TESTECH PRO UCHAZEČE
O ODBORNÉ VZDĚLÁNÍ (V %)

	1975	2008	Pokles
Pravopis			
Žáci hlavní školy	51,0	37,6	-26
Žáci reálky	75,2	58,2	-23
Elementární početní úkony			
Žáci hlavní školy	72,5	47,0	-35
Žáci reálky	75,8	56,4	-26

Srov. BASF AG (ed.): *Langzeitstudie über Rechtschreib- und elementare Rechenkenntnisse bei Ausbildungsplatzbewerbern*, Ludwigshafen 2008.

Chemický koncern BASF, a. s. od roku 1975 provádí průzkum znalostí pravopisu a elementárních početních úkonů uchazečů o odborné vzdělání svých budoucích zaměstnanců a po celou dobu užívá těchto testů.³⁶ Při tom se ukázalo, že úroveň testovaných se průběžně a postupně stále výrazněji zhoršovala (tabulka 3.5). Vyhodnocování byli jen ti uchazeči, kteří celou školní docházku absolvovali na jediné škole. K tomu je uvedeno na vysvětlenou:

NĚMECKO PÁCHÁ SEBEVRAŽDU

„Pokud jde o počtářské znalosti, je sice využívání kapesních kalkulaček praktické, avšak běžné znalosti, které si dříve všichni osvojili, se pro nedostatek využití vytrácejí. Zdá se, že stejně je tomu se schopnostmi aplikovat přehledné číselné vztahy elementárního počtu na situace běžného života.

Němčina jak známo patří k obtížnějším jazykům, a proto z hlediska psychologie učení slibuje největší úspěch její osvojování multimodálními metodami (zaměřenými na rozmanitost významů a různost způsobů jednání). Ve skutečnosti se však zdá, že silně zanedbány jsou jak řečová činnost – v důsledku spíše receptivních přístupů –, tak čtenářská aktivita – v důsledku využívání audiovizuálních médií. Navíc se zdá, že pečlivost a akribie, které jsou při ztvárňování textů nutné, ustupují v naší době do pozadí. Stačí z tohoto hlediska analyzovat texty novin.“³⁷

Mnohé mluví pro to, že výsledky tohoto dlouhodobého průzkumu lze pokládat za reprezentativní pro celé Německo, neboť potvrzují zkušenosti mnohých starších učitelů.

Německo tedy ztratilo náskok v oborech MINT a německé školy nepřipravují takové množství způsobilých maturantů, abychom mohli opět dosáhnout standardu vyspělých zemí OECD. Navíc ve výsledcích na hlavních školách a na školách reálných jsou značné nedostatky a výkonnost žáků těchto škol neustále klesá. O výkonném vzdělávacím systému tedy nelze hovořit, neboť takový systém by musel zajistit, aby podíl žáků/absolventů:

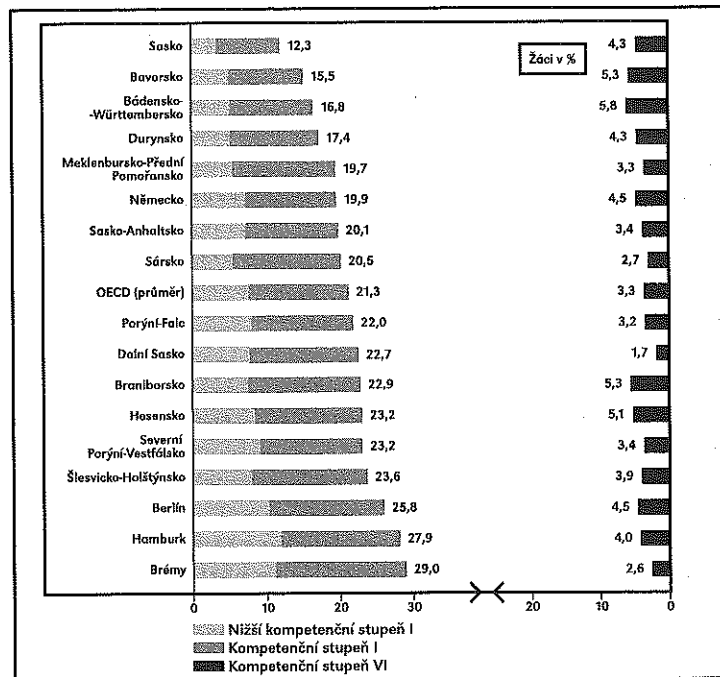
- se špičkovou kompetencí byl co nejvyšší, neboť pouze oni pohánějí vědecko-technický pokrok;
- s velmi malými či zcela absentujícími znalostmi byl co nejnižší, neboť pro ně bude k dispozici čím dál méně pracovních míst.

Na tomto pozadí jsou některé výsledky testů PISA dosti výmluvné. Graf 3.2 exemplárně znázorňuje matematickou kompetenci žáků jednotlivých spolkových zemí. Analogické přehledy existují i pro kompetenci čtenářskou a přírodovědnou. Výsledky jsou přiřazeny 6 kompetenčním stupňům. Na nejnižším, kompetenčním stupni I, mohou žáci vykonávat rutinní práce v bezprostředně pří-

KAPITOLA 3. ZNAMENÍ ÚPADKU

GRAF 3.2

MATEMATICKÁ KOMPETENCE VE SROVNÁNÍ RŮZNÝCH SPOLKOVÝCH ZEMÍ

Andreas Frey a j.: „Mathematische Kompetenzen im Ländervergleich“, in: Manfred Prenzel a j. (eds.): *Pisa 2006 in Deutschland. Die Kompetenzen der Jugendlichen im Ländervergleich*, Münster 2008, s. 189.

stupných situacích, nemohou však „aplikovat elementární algoritmy, vzorce, procesy a pravidla“; to již spadá do stupně II. V nejvyšším kompetenčním stupni VI žáci mohou „konceptualizovat informace získávané z modelování komplexních problémových situací, tyto informace zobecňovat a aplikovat je na nové situace“.³⁸

NĚMECKO PÁCHÁ SEBEVRAŽDU

U mládeže s kompetenčním stupněm I a nižším lze očekávat, že „v důsledku jejich nepatrné kompetence v matematice budou mít v dalším vzdělávání a v budoucím povolání výrazné problémy“. Protože pracovní místa pro lidi s nízkou kvalifikací se přesunují do zemí s nízkými mzdovými náklady, předpovídá OECD, že při vyšším podílu lidí s nízkou kvalifikací stoupnou sociální náklady a vzroste nerovnost.³⁹ Je tedy vysoce znepokojivé, jestliže 20 procent mládeže v Německu je pod kompetenčním stupněm II a 7 procent nedosahuje ani stupně I. Je to jen o málo lepší, než je průměr OECD s 21 procenty, ale hluboko pod úrovní zemí, které v testech PISA dosahují špičkové úrovně.⁴⁰ Pouze 4,5 procenta mládeže dosahuje kompetenčního stupně VI, což je sice o něco lepší než průměr OECD s 3,3 procenta, ale daleko vzdálené od zmíněných zemí špičkové úrovně.

Výsledkové profily jednotlivých spolkových zemí se navzájem výrazně odlišují. Nejvyšší podíl špičkové výkonnosti má Bádensko-Württembersko s 5,8 procenta, nejvyšší podíl kompetenčního stupně I a níže mají Brémy s 29 procenty. Je nápadné, že země s nejnižším podílem špatných výkonů mají zároveň vyšší špičkovou výkonnost. Pět nejlepších zemí má průměrný podíl špatných výkonů 16 procent a 4,6 procenta výkonů špičkových. U pěti nejhorších tyto podíly naproti tomu činí 26 a 3,7 procenta. Dále je nápadné, že tyto rozdíly zřejmě nemají nic společného s rozdílnými školskými systémy: Bavorsko, které má odedávna vysoký podíl žáků hlavních škol a nízký podíl maturantů, zjevně podporuje jak slabší, tak špičkové žáky víc než outsideři Berlín, Hamburk a Brémy, kteří mají tradičně nízký podíl žáků hlavních škol a vysoký podíl maturantů.

Nejlepší spolkové země hrají v mezinárodní extralize a jsou na úrovni Japonska, Nového Zélandu a Dánska, nicméně nedosahují úrovně Finska a Koreje. Nejhorší německá země Brémy je na úrovni Španělska a USA.

Jako berlínský finanční senátor jsem se výsledky testů PISA intenzivně zabýval, neboť Berlín v nich v letech 2003 a 2006 dopadl katastrofálně a důsledkem toho byly intenzivní politické tlaky na větší přísun peněz na vzdělávání a více učitelů do škol. Po vyhodnocení statistik konference ministerstva školství⁴¹ jsem mohl doložit, že v Berlíně připadá na jednoho učitele podstatně méně žáků než ve spolkových zemích, které v testech PISA dopadly nejlépe. S těmito výsledky jsem vytáhl do boje.

KAPITOLA 3. ZNAMENÍ ÚPADKU

Ačkoli poměr počtu žáků k počtu učitelů byl v Berlíně o 15 procent příznivější než v celoněmeckém průměru, dopadl Berlín vedle Brém v testech nejhůře. V četných veřejných vystoupeních k tomuto tématu jsem v powerpointových prezentacích poukazoval na své výsledky (tabulka 3.6) jako na jasný důkaz toho, že školní výkonnost je tím horší, čím více učitelů vpustíme do škol. To byl pochopitelně nesmysl, avšak vzbudil žádoucí pozornost a nakonec se zčásti podílel na tom, že moje odmítání všech pokusů ještě zvýšit náskok Berlína ve vybavenosti učitelů bylo úspěšné. Navíc jsem mohl doložit, že Berlín patří mezi spolkovými zeměmi ke špičce, i pokud jde o objem výdajů na žáka.⁴² To bylo důkazem, že za rozdíly mezi spolkovými zeměmi nejsou zodpovědné rozdíly v materiálních vstupech do vzdělávacího systému.

TABULKA 3.6
SROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ V TESTECH PISA Z R. 2003 SE SKUTEČNOSTÍ NA ŠKOLÁCH

	BODY - MATEMA- TIKA	BODY - ČTENÍ	POČET ŽÁKŮ NA UČITELE	POČET ŽÁKŮ NA TŘÍDU	MIGRAČ- NÍ POZA- DÍ V %
Berlín	488	481	13,6	22,9	25,2
Bavorsko	533	518	16,6	23,4	22,4
Bádensko-Württembersko	512	507	16,1	22,4	28,8
Spolková republika	503	491	16,0	22,1	15,4

Data jsou převzata z: PISA-Konsortium Deutschland (ed.): *PISA 2003. Der zweite Vergleich der Länder in Deutschland – Was wissen und können Jugendliche?* Münster 2005. „Schüler, Klassen, Lehrer und Absolventen der Schulen 1994–2008“, in: *Statistische Veröffentlichungen der Kultusministerkonferenz* č. 7/175, Bonn 2005.

Pořadí výsledků jednotlivých spolkových zemí v testech PISA ve srovnávacím žebříčku bylo potvrzeno výzkumnou zprávou z roku 2010 „Jazyková kompetence ve srovnání spolkových zemí“. Ve čtenářské kompetenci – již vyjímáme z této zprávy jako příklad – obsadily všechny tři městské spolkové státy se střední kompetencí poslední místo. Důležitější je však rozdělení výkonů do kompetenčních tříd: zatímco na horním konci výkonnostní škály mají žáci

devátých tříd z Bavorska a z Berlína ve čtení stejné výsledky, na dolním konci jsou špatní žáci z Berlína mnohem špatnější než špatní žáci z Bavorska.⁴³ Tento nápadný nepoměr ostatně pozorujeme i u žáků německého původu.⁴⁴ Z berlínských žáků, kteří neodcházeli na gymnázium, obsadilo ve čtení 62 procent žáků dva nejnižší kompetenční stupně, v porozumění anglickému textu při čtení to bylo 86 procent.⁴⁵

Ostatně i průzkumy OECD obecně ukazují, že průměrné výsledky Německa mezi srovnávanými státy, příliš se nesrovnávají s obrazem, jež si Němci sami o sobě vytvářejí, nelze přičítat samotným finančním nákladům. Roční výdaje na žáka v Německu totiž dosti přesně odpovídají průměru ve statistikách OECD, přičemž v oblasti primárního vzdělávání jsou lehce pod tímto průměrem, v oblasti sekundárního vzdělávání jsou mírně nad ním. V oblasti vzdělávání terciárního, tedy ve vzdělávání vysokoškolském, vynakládá Německo o něco víc, než je průměr (avšak podstatně méně než Kanada, USA a Švýcarsko).⁴⁶

Studie o výsledcích testů PISA z roku 2006 neukazuje na žádnou signifikantní souvislost mezi výsledky testů a výdaji na žáka ve vzdělávacím procesu.⁴⁷ Ani tvrzení mých kolegů senátorů pro vzdělávání (nejprve Klause Bögera, později Jürgena Zöllnera), že za zvláštní situaci Berlína může vysoký podíl migrantů, není relevantní, neboť podíl migrantů v Bádensku-Württembersku je větší než v Berlíně a v Bavorsku je téměř stejný. Rozdíly lze tedy, jak se zdá, vysvětlit buď rozdílnou kvalitou výuky a/nebo kvalitou žáků, nikoli však rozdíly ve výdajích na vzdělávání nebo podílem migrantů.

Všechny tyto sporné diskuse vzbudily můj zájem o celou věc daleko nad její finanční rámec. Je koneckonců paradoxní, jestliže některé spolkové země dospějí s méně zdroji k výrazně lepším výsledkům než jiné, které jsou vybaveny lépe. Srovnáváme-li jednotlivé spolkové země, nelze si nevšimnout, že jihoněmecké země dopadají lépe než země severoněmecké a všechny tři městské státy tvoří společně výkonnostní dno. Koordinátor programu PISA Manfred Prenzel odmítl všechna tvrzení Berlína (jaká se objevila i v Hamburku a v Brémách), že rozhodující podíl na špatných výsledcích žáků má jejich sociální a migrační pozadí, jako zcela nepřipadná. Rozhodující jsou z jeho pohledu rozdíly v kvalitě vyučování a v požadavcích kladených na žáky.⁴⁸ Je možné, že tomu tak je, a této otázce se budeme blíže věnovat v kapitole 6.

Bereme-li v úvahu takové faktory jako členství ve sdruženích a svazech, návštěva hudební školy, konzum médií a podobně, pak sociologické průzkumy ukazují takový gradient mezi severním a jižním Německem, který je v souladu s rozdíly v testech PISA.⁴⁹ Podobné rozpětí lze zjistit mezi obvody a čtvrtěmi Berlína. Je tedy dobře možné, že poměry, které pozorujeme v městských státech, platí i pro jiná velkoměsta a že i v nich bychom zjistili podobně špatné výsledky, pokud by je bylo možno vyhodnotit zvlášť.

Dostali bychom se tím na stopu sociologického vývoje, který s postupující urbanizací a stále rostoucím významem městských aglomerací nemusí být pro výkonnost a vzdělatelnost obyvatel Německa vůbec příznivý. S těmito vyhlídkami ladí poznatky Bundeswehru získané testováním branců; tyto testy prokázaly signifikantně vyšší „inteligentní výkonnost“ u branců z jihozápadních zemí.⁵⁰ Nelze tedy vyloučit, že existují systematické regionální rozdíly ve vzdělatelnosti populace, na které jsou veškeré navýšené výdaje krátké.

Výsledky šetření Bundeswehru dále ukazují na vlivy přesunu obyvatelstva. Lze předpokládat, že vzrůstající se oblasti přitahují mobilní inteligentní lidi s dobrým vzděláním, a zdá se, že obzvlášť náchylné k „stěhovavosti“ jsou mladé ženy. To pak ale znamená, že síla lidského kapitálu v jiných oblastech slabne. Je však naopak také možné, že některé oblasti se vzrůstají proto, že jejich obyvatelstvo je zdatnější. V každém případě výsledky šetření Bundeswehru ukazují, že gradient jih – sever u naměřené inteligence je dosti stabilní a v méně vyhraněné podobě platí i v oblasti bývalé NDR. Takové meziregionální selekční procesy mohou přispívat k vytváření a upevňování „prostředí nepříznivých vzdělaností“ a tím i k utváření stabilních dolních vrstev.

PROSTŘEDÍ NEPŘÍZNIVÁ VZDĚLANOSTI A JEVY SPJATÉ SE SPODNÍMI SPOLEČENSKÝMI VRSTVAMI SE UPEVŇUJÍ

Ve spolkové zemi Berlín je pravidelně zveřejňován *Atlas sociálních struktur*,⁵¹ v němž jsou podle nejrůznějších kritérií diferencována a podrobně analyzována sociální data týkající se jednotlivých obvodů a čtvrtí Berlína, v němž je obecně registrována vysoká korelace mezi úrovní vzdělanosti, způsobem a délkou ži-

vota a mnoha dalšími sociálními jevy. Obzvlášť výmluvné jsou zde základní ukazatele u dětí na začátku školní docházky, například pro rok 2007.⁵² Tato data ukazují jasnou a zásadní souvislost mezi indikátory sociálního chování a jeho důsledků – například nadváha, péče o chrup, sledování televize, rozvoj jazyka, motorické nedostatky – na jedné straně a příslušností k sociální vrstvě na straně druhé. Tuto souvislost lze pozorovat ve všech berlínských obvodech a obytných čtvrtích. Významné je přitom zjištění, že naměřené ukazatele sociálního chování nejsou závislé na výši příjmů (tabulka 3.7).

Sledované ukazatele nicméně potvrzují, že zjištěné nedostatky silně korelují s příslušností k sociální vrstvě (tabulka 3.8). Podle statistik pro Berlín jsou děti podle ukončeného vzdělání a výdělečného statusu rodičů zařazeny vždy jednou třetinou do spodní, střední a horní vrstvy.

V Berlíně je 33 procent dětí na počátku školní docházky neněmeckého původu, což zhruba odpovídá celoněmeckým poměrům. Nicméně tato třetina má velmi rozdílné rozložení: v obvodu *Mitte* začíná školní docházku pouhých 34 procent německých dětí, v obvodu *Neukölln* 48 procent; naproti tomu v obvodu *Pankow* je to 90 procent. Protože berlínští migranti patří převážně ke spodní vrstvě, není překvapující, že právě u jejich dětí se projevují jejich typické sociální deficity (tabulka 3.9).

TABULKA 3.7

INDIKÁTORY SOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ; SROVNÁNÍ DVOU BERLÍNSKÝCH OBYTNÝCH ČTVRTÍ PODLE DAT PRO R. 2007

	BERLÍN CELKEM (%)	WESTEND (%)	GESUNDBRUN- NEN (%)
Neošetřované zuby	16,5	4,0	33,9
Televize v dětském pokoji	16,5	3,5	33,7
Nadváha	11,6	3,6	33,7
Poruchy vizuomotoriky	17,0	3,2	37,3
Poruchy vývoje jazyka	8,0	2,9	17,4
Špatné znalosti němčiny u žáků neněmeckého původu	35,5	9,5	64,5

TABULKA 3.8

INDIKÁTORY SOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ A PŘÍSLUŠNOST K SOCIÁLNÍM VRSTVÁM;
SROVNÁNÍ PRO R. 2007 (PODÍL V %)

	NEJNIŽŠÍ	STŘEDNÍ	NEJVYŠŠÍ
Neošetřované zuby	45,1	13,6	5,3
Televize v dětském pokoji	27,9	15,4	3,8
Nadváha	16,7	11,1	6,1
Poruchy vizuomotoriky	27,2	13,9	8,0
Poruchy vývoje jazyka	17,4	8,5	4,1
Neúplná rodina	35,1	28,4	16,7

TABULKA 3.9

INDIKÁTORY SOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ A PŮVOD; SROVNÁNÍ PRO R. 2007
PODLE DAT Z BERLÍNA (PODÍL V %)

	PŮVOD NĚMECKÝ	TURECKÝ	ARABSKÝ	VÝCHODO- EVROPSKÝ
Neošetřované zuby	12,2	23,6	28,7	34,2
Televize v dětském pokoji	11,7	28,0	28,5	29,3
Nadváha	8,7	22,7	18,5	15,0
Poruchy vizuomotoriky	14,3	22,8	34,2	20,4
Poruchy vývoje jazyka	8,2	13,5	20,5	16,7

K těmto tabulkám srov. Gerhard Meinlschmidt (ed.): *Grundauswertung der Einschulungsdaten in Berlin 2007*, Berlin 2009. Data jsou převzata z různých míst této zprávy.

Z tabulek je patrné, že žádný z uvedených nedostatků nesouvisí s materiálním zajištěním rodiny. Protože výzkum byl prováděn na široké základně začínajících školáků celého Berlína, lze předpokládat, že získaná data mohou být aplikována na celé Německo.

Aniž bych předjímal diskusi o chudobě v kapitole 4, chei na tomto místě konstatovat, že pozorované deficity v sociálním chování nejnižších vrstev sice úzce

NĚMECKO PÁCHÁ SEBEVRAZDU

souvisejí s jejich materiálním statutem, avšak nemohou z něj být kauzálně odvozeny. Neboť i rodina, která po delší dobu žije z podpory v nezaměstnanosti druhého stupně, může dbát na to, aby si děti pravidelně čistily zuby, aby se nedívaly bez dovolení na televizi, aby měly doma pravidelně teplé jídlo a stravovaly se zdravě a vyváženě, aby si hrály v parku nebo na hřišti a měly dostatek pohybu. Knihy si lze opatřit v knihovně a dětem z nich pravidelně číst. Nejsou tedy žádné *materiální* okolnosti, které by příjemcům podpory v nezaměstnanosti znemožnily dosáhnout ve sledovaných ukazatelích úrovně nejnižších sociálních vrstev.

K dějinám nejnižších vrstev

Ve všech dobách byla společnost rozvrstvena. Avšak vývoj, který vedl ke vzniku moderní průmyslové společnosti, přinesl zároveň zánik třídních privilegií minulých dob, nárůst počtu pracovních míst, povinnost školní docházky a dostupnost institucí poskytujících vyšší vzdělání. Důsledkem tohoto vývoje byly lepší možnosti společenského vzestupu a také všeobecné prostupování společenských tříd a vrstev, v minulosti stabilních. Zatímco ti zdatní, postupující na společenském žebříčku, nejnižší či střední vrstvy opouštějí, propadají se ve výkonnostní společnosti orientované na práci „dolů“ především ti, kteří jsou méně zdatní, méně průbojní či prostě jen o něco hloupější nebo línější.

Jak se tyto sociální události promítají až na úroveň jednotlivých městských čtvrtí, zevrubně popsal sociolog Franz Walter.⁵³ Obzvláště dramatický byl tento vývoj pro klasickou dělnickou sociální demokracii, neboť intelektuální řidnutí nejnižších vrstev má na tuto stranu neblahý vliv, její mobilizační potenciál klesá a její ideové vůdci se stávají nedostatkovým zbožím. To se pak obráží ve špatných volebních výsledcích. Ať si o reformním balíčku vlády Gerharda Schrödera, který v letech 2004/2005 pod hesly Agenda 2010 a Hartz IV rozbouřil hladinu veřejného mínění v Německu, myslíme cokoli, rozhodující bylo – jak rozbádá Walter –, že velká část nejnižších vrstev vnímala slogan „podporovat a požadovat“ nikoli jako šanci, ale jako ohrožení a útok na svou životní úroveň.

KAPITOLA 3. ZNAMENÍ ÚPADKU

A tak SPD v principu správnými reformními kroky urychlila mezi těmito vrstvami svých kmenových voličů proces odcizování. Pokud jdou vůbec volit, stojí teď v řadách levice. Část někdejšího tvrdého jádra voličů SPD, kteří postoupili na společenském žebříčku, a jejich potomstvo volí zas naopak Zelené. Tomu, kdo se cítí pokrokově, chce vylepšovat svět, avšak problém společenského vzestupu si vyřešil, nemají sociální demokraté, jak se zdá, co nabídnout. Jejich programy meandrují někde mezi levicí a sociálními výbory CDU a podíl těch, kteří pokládají SPD ještě za nutnou, dramaticky klesá.

Přitom se ve stranické krajině velkých bloků zase tolik nezměnilo: SPD, levice a Zelení měli podle průzkumů z konce července 2009 celkem 47 procent, voličský podíl Unie a FDP byl 50 procent. To odpovídá mírné převaze středních vrstev v Německu, která trvá již od založení Spolkové republiky a díky níž SPD opakovaně dostávala šanci vládnout na spolkové úrovni. Avšak s levicí, jež reprezentuje zejména zaryté ideology a ty, kdo věčně přicházejí zkrátka, je strukturovaná politická nabídka dynamického programu nemyslitelná – zvláště ne takového, který by obsahoval recept na to, jak zabránit dalšímu zakořeňování vrstev, pro něž je výkonnost cizím pojmem a které se čím dál tím více vylučují z koloběhu ekonomiky.

Mentalitní profil nejnižších vrstev odvozený ze sociologických studií Franze Waltera odpovídá výsledkům aktuálních průzkumů veřejného mínění: podle Ústavu pro demoskopii v Allensbachu se 33 procent obyvatel řadí k nejvyšší vrstvě a vyšší střední vrstvě, 55 procent ke střední vrstvě a 8 procent k nejnižší vrstvě.⁵⁴ Zatímco z příslušníků nejnižší vrstvy jen 13 procent věří, že možnost společenského vzestupu v Německu nezávisí na společenské vrstvě, u střední vrstvy je to 43 procent a u nejvyšší vrstvy 46 procent.⁵⁵ Přitom 43 procent lidí z nejnižší vrstvy si myslí, že za občany by měl být zodpovědný hlavně stát, a 57 procent z nich uvádí, že se příliš netrápí úvahami o tom, jak se společnost vyvíjí a jak by se měla vyvíjet; naproti tomu ze střední vrstvy zaujímá toto stanovisko jen 23 procent a v nejvyšší vrstvě 38 procent.⁵⁶ Napříč všemi vrstvami lidé sice z 95 až 99 procent soudí, že šance na úspěch a na lepší budoucnost (velmi) silně závisí na vzdělání, avšak jen 33 procent lidí z nejnižších vrstev pokládá za důležité, aby jejich dítě četlo či se věnovalo sportu; naproti tomu u nejvyšších vrstev pokládá tyto aktivity za důležité 58 až

65 procent. Extrémně rozdílný je také vztah k médiím: ve vrstvě prostých lidí vysedává 55 procent mládeže mezi 14 a 17 roky tři a více hodin denně u televize nebo u počítače, u vyšších vrstev je to 32 procent. Ve vrstvě prostých lidí uvádí 35 procent rodičů a prarodičů tří- až pětiletých dětí, že si občas vypomůžou i televizí či počítačem, u vyšších vrstev je to 13 procent.⁵⁷

Tato čísla provokují k zamyšlení: hodně přes 90 procent rodičů ze všech vrstev soudí, že vzdělání je pro společenský vzestup velmi důležité, avšak nejnižší vrstvy se na takový vzestup dívají pesimisticky, a pokud jde o vzdělání jejich potomků, chovají se pasivně i tam, kde by mohly uplatnit svůj vliv. Všeobecné nářky nejnižších vrstev nad jejich sociálním statutem jsou jak vidět doprovázeny nápadně malým zájmem o všeobecné společenské otázky, pohodlnými životními stanovisky a nepatrnou účastí na výchově svých dětí. Ladí to s jejich fatalismem: „Pouhých 14 procent očekává, že se jim v příštích 10 letech povede lépe. Skepticky pohlížejí i na vyhlídky svých dětí. 73 procent rodičů z nejnižších sociálních vrstev si sice přeje, aby se jejich dětem jednou dařilo lépe než jim, avšak jen 30 procent z nich věří, že tomu tak skutečně bude.“⁵⁸

Relativně nízký podíl dětí z dělnických rodin a z nejnižších vrstev mezi matulanty a studenty v Německu je často hodnocen – mimochodem i organizací OECD – jako ukazatel toho, že německý vzdělávací systém je málo průchodný. Je však možno dojít i k jiným závěrům: od počátku 19. století až do nedávné doby před několika desetiletími měla německá vzdělávací soustava ve světě vedoucí pozici a poskytovala nejnižším a středním vrstvám – přinejmenším všem špičkově talentovaným mezi nimi – značné šance na společenský vzestup. Tento fakt, jak se zdá, příliš nezapadá do ideologického mainstreamu. Když německý nositel Nobelovy ceny za chemii pro rok 2007 Gerhard Ertl v televizní talkshow moderátorky Anne Will 14. října 2007 začal nadšeně vyprávět o výuce ve své švábské malotřídce, vzala mu moderátorka slovo: „Já ale nevidím žádnou souvislost mezi původem a vzděláním.“ A tím bylo vše odbyto.⁵⁹

Čím je průchodnost vzdělávacího systému lepší, tím dříve a tím trvaleji se vyčerpá potenciál vysoce nadaných z nejnižších vrstev. Obzvlášť paradoxní – a velmi přesvědčivý – důkaz toho poskytla bývalá NDR, kde se velmi usilovalo o to, mít pokud možno vysoký podíl studentů z takzvané dělnické třídy.

Zatímco se vytvořilo množství předpokladů ke společenskému vzestupu, akademický potenciál dělnictva v NDR se sevrkával. V roce 1954 pocházelo 12 procent studentů na vědeckých vysokých školách NDR z vrstvy takzvané inteligence (alespoň jeden z rodičů s vysokoškolským nebo odborným vzděláním) a 48 procent z dělnické třídy. Podíl dělnické třídy za 40 let trvání NDR kontinuálně klesal. V roce 1989 při posledních průzkumech pocházelo 78 procent studentů z vrstvy inteligence a pouhých 7 až 10 procent z vrstvy dělnické třídy – to bylo méně než ve Spolkové republice, kde byl podíl dělnické vrstvy kolem 15 procent.⁶⁰

Avšak není vysokou školou vše, co se za vysokou školu vydává. Inteligenční testy v NDR prokázaly, že v průměru nejnižší IQ měli studenti marxismu-leninismu. V NDR existovalo nicméně jedno zařízení, které podporovalo skutečné talenty, a to byla matematická olympiáda. Tam se již v roce 1970 ukázalo, že podíl dětí z dělnických a rolnických rodin ve finále neustále klesá, protože rodiče účastníků soutěže byli na společenském vzestupu. To způsobilo, že výzkumy vzdělanosti – jejichž výsledky byly z velké části drženy v tajnosti – se nakonec nedokázaly vyhnout tomu, aby se netýkaly otázek dědičnosti inteligence.⁶¹

Není tedy vůbec jisté, že malý podíl studentů z dělnických a nejnižších vrstev na německých gymnáziích a vysokých školách je důsledkem toho, že ve srovnání s jinými státy Německo tyto vrstvy sociálně nadměrně znevýhodňuje. Tento malý podíl může být právě tak důsledkem již uskutečněných úspěšných sociálních vzestupů.

V úvahu je také třeba brát kvalitu závěrečných zkoušek. V USA navštěvuje 95 procent žáků *high school* a 70 procent ji ukončí. Jestliže ve Finsku 90 procent ročníku odmaturuje a chystá se na vysokou, je mezi nimi i mnoho budoucích zdravotních sester a vychovatelů, neboť tato povolání tam vyžadují vysokou školu, zatímco u nás jde o povolání vyžadující pouze vzdělání středoškolské. Číselné údaje tedy nejsou důkazem toho, že v Německu by 90 nebo i nad 90 procent žáků s IQ 120 a vyšším (= 10 procent obyvatel) nemohlo složit maturitu a studovat na vysoké škole.

Ať je vzdělávací systém jakkoli průchodný, všude a vždy platí tatáž logika: čím je systém průchodnější, tím rychleji a tím dřív nejnižší vrstvy intelektuálně vykrvácejí. Zbydou ti, kteří získají nízkou a střední kvalifikaci, a po těch

je na pracovním trhu stále menší poptávka. Tuto tendenci lze pozorovat ve všech průmyslových státech světa. Ten, kdo na právech absolvuje se ziskem 6,5 bodu nebo složí magisterskou zkoušku z germanistiky po 14 semestrech na provinční univerzitě, měl by se hned shánět po práci mimo svůj obor, pokud hodlá stabilizovat své příjmy.

V důsledku negativního výběru na jedné straně, který je tím neodvratnější, čím propustnější je společnost, a klesající potřeby jednoduchých, nekvalifikovaných činností na straně druhé podíl obyvatelstva, které lze přiřadit k nejnižším vrstvám, relativně i absolutně narůstá. Tuto tendenci moderní sociální stát podporuje – oprávněně! – tím, že odstraňuje všechna rizika, která po tisíciletí nadprůměrně ohrožovala délku života a schopnost reprodukce těch nejslabších či nejméně zvýhodněných, například nezdravé bydlení, nedostatečnou stravu a mnohé jiné. V této souvislosti je nicméně velkou otázkou, zda je oprávněná mnohokrát vyslovená naděje, že vyšší propustnost uvnitř společnosti podíl jejích nejnižších vrstev sníží.⁶² Zvýšená propustnost neznamena totiž jen to, že zdatní ve větší míře vystoupají vzhůru, ale také to, že nezdatní ve větší míře sestoupají dolů.

Diskuse o chudobě

Dolní vrstva v Německu se nachází (jak plyne z její definice) v průměru také na dolním konci příjmové pyramidy. Příjmová chudoba však rozhodně není jejím jediným a ani jejím podstatným znakem. Stárnoucí umělec, který žije ze základního zabezpečení, nebo student, který musí vystačit se stipendiem, nepatří pochopitelně k dolní vrstvě.

Nazýváme-li v Německu lidi žijící ze státem garantovaného příjmu chudými, jde o otázku definice. Rozhodně však nejde o chudobu ve smyslu biblickém, ve smyslu křesťanského milosrdenství, či o chudobu slumů třetího světa, s nimiž se v Německu obvykle představa chudoby spojuje. Podporou v nezaměstnanosti II a základním zajištěním ve stáří jsou nyní nejnižší vrstvy materiální nouze uchráněny. Příjemce základního zabezpečení nebo podpory v nezaměstnanosti II v Německu nyní může:

- důstojně bydlet podle standardů sociální bytové výstavby, neboť nájem a poplatky za vytápění jsou mu hrazeny;
- požadovat nemocenskou péči na úrovni odpovídající zákonnému zdravotnímu pojištění;
- adekvátně svému sociálnímu postavení a nenápadně se šatit;
- jíst zdravou a na vitaminy bohatou stravu a předcházet tak nadváze;
- poskytnout dětem od školky k maturitě bezplatné vzdělání ve veřejných vzdělávacích zařízeních;
- díky sociálnímu průkazku bezplatně navštěvovat – alespoň v Berlíně – všechny veřejné knihovny a muzea a využívat podstatných výhod v hromadné dopravě.

„Chudí“ jsou v Německu příjemci základního zabezpečení jen tehdy, chápe-li se chudoba jako politický pojem, který se obsahově vyčlenil ze svých původních historických souvislostí. Jeden z vedoucích ideologů německé diskuse o chudobě, kolínský politolog Christoph Butterwegge, nepřímou doznává, že „chudoba“ je pro něj pojmem politického boje a v obecném smyslu se týká cíle zmírnit sociální nerovnost. Butterweggemu se podařil husarský kousek sepsat na téma chudoby v Německu objemnou knihu o 350 stranách, která sice operuje mnoha čísly, avšak ve které není jediná konzistentní statistika. Jak sám dosvědčil, stejně jako Churchill věří jen těm statistikám, které si sám zfalšoval. Na definici chudoby založenou na empiricky podložených a měřitelných faktorech rezignuje s následujícím odůvodněním: „Ten, kdo chce situaci těchto lidí změnit, prospěje věci, pokusí-li se změnit obrazy chudoby, které jsou oficiálně vykreslovány politiky a médii. Jen tehdy, budou-li tyto obrazy změněny, bude možno zmírnit chudobu a zabránit tomu, aby vznikla nová.“⁶³ Butterwegge se tak stává typickým příslušníkem oné kasty vědců, politiků a svazových funkcionářů, která čerpá význam z toho, že chudobu v Německu extenzivně definuje a intenzivně nad ní lká. S domýšlivostí lidí morálně nadřazených zalidňují Butterwegge a jemu podobní televizní talkshow, kde likvidují všechny ty, kteří se odváží vyrukovat s daty a fakty.

Státem garantovaný minimální příjem není v Německu povážlivě nízký, nýbrž povážlivě se blíží nejnižším pracovním mzdám. To sice činí propad do nejnižší vrstvy

méně bolestivým a existenci v ní snesitelnější, na druhé straně to však podporuje její růst a upevňování a její postupnou separaci od ostatní společnosti. Jestliže vyučená prodavačka má zhruba 1200 eur čistého měsíčně a ze základního zabezpečení v nezaměstnanosti pobírá člověk bez rodiny zhruba 700 eur, pak prodavačka pracuje – přepočítáno na čistý příjem ze základního zabezpečení, který by pobírala, kdyby nepracovala – za hodinovou mzdu 8 eura. Když ale čistý příjem prodavačky zvýšíme, vychýlí se celá příjmová pyramida z rovnováhy. Když totiž mladý, svobodný lékař, který pracuje v nemocnici, přinese domů za měsíc – po započtení pohotovostních služeb – zhruba 2100 eur, nezdá se příjem prodavačky už tolik nízký. Co by tedy mělo racionálně uvažujícího příjemce státem garantovaného příjmu motivovat k tomu, aby se na cestě k nejbližšímu pracovnímu trhu nějak namáhal? Má-li možnost příležitostně si přivydělat prací načerno a dokud se bude moci spoléhat na to, že státem garantovaný příjem nebude ani zkrácen, ani zrušen, pak teprve nebude v takové námaze vidět žádný smysl, ledaže by byl obdařen neobvyklou dávkou vnitřní motivace.

Pro člověka je však hlavním problémem nikoli materiální stránka, nýbrž nedostatek podnětů k činnosti. Ten, kdo nemá potřebu vystavovat se požadavkům na trhu práce nebo tak dosud neučinil, pozbyde postupně mnoha kompetencí, které jsou pro sociální vazby důležité. To se týká především těch, které postihne nezaměstnanost dříve než ve vyšším věku, a zejména těch, kteří do ní jakoby vrostou. Ani z celospolečenského hlediska problém rostoucí dolní vrstvy netkví v tom, že její materiální existence je financována státem – německé hospodářství bude ještě dlouho dostatečně bohaté na to, aby tyto náklady nějak uneslo –, nýbrž spočívá v tom, že tato vrstva se postupně společensky separuje a že tato separace ovlivní celou státní strukturu, její společenskou stabilitu a schopnost jejího budoucího vývoje.

Potud strukturní úvahy. Pohled na jednotlivé lidi, jichž se tyto problémy týkají, jejich duševní stavy, naděje a jejich trápení odhalí zcela jiné problémy a strukturní úvahy tento individuální pohled nemohou nahradit. Platí však i naopak, že empatie a soucit nemohou být náhražkou strukturních úvah.

V dojemné reportáži „Německo třetí třídy“⁶⁴ je ukazována životní situace příslušníků nejnižších vrstev a lidí, kteří bojují proti sociálnímu sestupu, z jejich vlast-

ního individuálního pohledu. Tvůrci pořadu nezaujmají – a v tom tkví jeho síla – k příčinám jevů žádné stanovisko a nenabízejí žádné řešení. Ve studii „Arabboy. Jedno mládí v Německu aneb krátký život Rašida A.“ je přesně a nemilosrdně popisován paralelní svět outsiderů, v němž se zabydly velké části tureckých a arabských migrantů, a *implicite* se zde nabízejí náskoky k řešení⁶⁵ (více k tomu v kapitole 7).

Inge Kloepfer ve své knize „Povstání dolní vrstvy“⁶⁶ velmi názorně popisuje narůstající problém chudoby v Německu a v hrubých rysech načrtává následující tezi: podíl málo vzdělaných lidí žijících v relativní chudobě narůstá. Tento nárůst pokračuje, neboť potomstvo zdědí deficity a přejímá vzorce chování. Narůstající demografické problémy a klesající výkonnost výdělečně činných osob budou časem naše zajišťovací finanční síť přetěžovat. To povede k trvalým napětím a sociálním nepokojům a ohrozí životní podmínky v Německu. Potud bezpochyby správná část její analýzy. Avšak i když to tak neformuluje, autorka *implicite* postuluje, že relativní chudoba je příčinou deficitů ve vzdělanosti a postojích. Snaží se ukázat, že s minimálním příjmem, jak ho zaručují zákonná opatření programu Hartz IV, není možné vést důstojný život, především pokud jde o rozumnou životosprávu a dostačnou zdravotní péči. Takovou tezi lze předložit, avšak bylo by pak třeba přezkoumat její empirický obsah a přesně stanovit, jaká kauzalita tkví mezi vyšší příjmů a chybnými způsoby chování. Pečlivě autorka neanalyzuje ani téma nízké porodnosti, nýbrž dosti paušálně prohlašuje děti za riziko chudoby, aniž by zkoumala, proč více dětí mají obvykle lidé s nízkým vzděláním a bez stabilního zapojení do pracovního trhu.

Vycházejíc z definice chudoby, jak ji podal indický ekonom a nositel Nobelovy ceny Amartya Sen, podle kterého chudoba je „nedostatek elementárních realizačních šancí“ či nedostatek možností rozvoje, tvrdí, že „možnosti rozvoje tu [v Německu] zase silně závisejí na materiálních poměrech“. Toto vágní konstatování není nesprávné, avšak podsouvá názor, že kdyby se materiální poměry nejnižších vrstev zlepšily navýšením státních transferových příjmů, mohly by se zlepšit i jejich mimomateriální možnosti rozvoje. To v jednotlivých případech nelze vyloučit, ale nepochybně lze vyjít z toho, že vyšší minimální příjem při nulovém výkonu nepodpoří iniciativu, pílí a ochotu se namáhat.

Kloepferová svá pozorování včleňuje do rámcového příběhu Jaši z Berlína, který jako třetí dítě matky samoživitelky ve škole selhává a i jinak nezvládá svůj život. Zůstává přitom nejasné, kdo za co nese vinu, a otázka, jak by bylo možné Jašu a jeho matku učinit zodpovědnějšími, zůstává nezodpovězena. Zcela jinak vypadá analýza Franze Waltera. Ten vychází z toho, že lidé ochotní podávat výkon a orientovaní na pracovní trh pro velkou část sociálně vyloučených nejsou příkladem: „Bije takřka do očí také to, že na rozdíl od průmyslového dělnictva z let 1890, 1920 nebo 1960 si dolní vrstvy v roce 2008 převážnou většinou nekladou žádné dlouhodobější cíle a nevěří ani na to, že by si zvyšováním kvalifikace mohly zajistit lepší individuální budoucnost. Emancipace získávaná vzděláním, organizovaností a usilovnou kontinuální cílevědomou prací – vůdčí představa klasického dělnického hnutí a sociální demokracie – nepatří už k identitě a nadějším neprivilegovaných.“⁶⁷

Otázku, jak posílit rezistenci těchto vrstev, Kloepferová rovněž nezodpovídá. Černý Američan Roland Fryer, který se ve 27 letech stal profesorem na Harvardské univerzitě a dnes, kdy je mu 32 let, je známým badatelem v oblasti vzdělávání, pochází z mnohem žalostnějších poměrů než Jaša a zaměřuje svá bádání na otázku, jak posílit ochotu dolní vrstvy vzdělávat se a podávat výkony. Na rozdíl od Kloepferové a mnohých jiných Fryer jasně poukazuje na subjektivní deficity, protože ví, že jsou to tyto deficity, proti nimž je třeba bojovat, pokud chceme, aby naše pomoc měla dlouhodobé trvání.

Kniha Kloepferové typicky rezonuje s diskusemi v Německu, které ulpívají na povrchu, jsou založeny více na citech a soucitu než na jasných analýzách, často s oblibou poměry skandalizují, avšak vyrovnávat se s kauzalitami a možnostmi jejich řešení je jim vzdálené.

Intelligence a demografie

Již před delší dobou poskytovala data mikrocenzů informaci o tom, že ženy s vysokoškolským vzděláním mají v Německu méně dětí a z velké části jsou dokonce bezdětné. Diskutovalo se o tom, zda nemohlo dojít k mylným interpretacím statistik vzhledem k tomu, že akademicky vzdělané ženy bývají později

prvorodičkami. Sami kritikové stávajících interpretací však nepopírají, že podíl bezdětných absolventek univerzit překračuje 40 procent, poukazují nicméně na to, že u absolventek odborných vysokých škol je tento podíl nižší.⁶⁸ Zkušenost nás učí, že první porody u žen starších než 40 let jsou velmi vzácné. Zpráva z roku 2009 týkající se mikrocensu z roku 2008 dospívá vzhledem k jevu bezdětnosti k závěru, že 26 procent žen mezi 40 až 75 lety s vysokým vzděláním bylo bezdětných, u žen se středním vzděláním to bylo 16 procent a u žen s nízkým vzděláním 11 procent.⁶⁹ Také celkový počet dětí na ženu je tím nižší, čím vyšší je její vzdělání. Tři a více dětí mělo v roce 2008 39 procent žen s nízkým vzděláním, 21 procent žen se středním vzděláním a 19 procent žen s vysokým vzděláním⁷⁰ (srov. též kapitolu 8).

Čísla Spolkového statistického úřadu se vztahují na ročníky žen, jejichž plodné období je již zcela či z velké části uzavřeno, a vztahují se tedy na minulost. Ještě výmluvnější by bylo, kdyby bylo možné děti, které se v Německu rodí dnes, přiřadit sociálně-ekonomickému statusu jejich matek. To bohužel úřední statistické údaje pořizované při porodu neumožňují. Důležité ukazatele však poskytují již zmiňované výzkumy berlínských dětí na počátku školní docházky.⁷¹ Z údajů této studie lze při jejím hlubším vyhodnocení vyčíst, že chování vedoucí k plození dětí (tzv. „reprodukční chování“)⁷² je ve vysoké míře závislé na příslušnosti k sociální vrstvě. V berlínských výzkumech je sociální vrstva definována nikoli příjmy, nýbrž vzděláním a podílem na výdělečné činnosti. Přitom je, jak už bylo uvedeno, sledovaný vzorek žáků rozdělen tak, že na dolní, střední a horní vrstvu připadá vždy třetina. Provedeme-li specifické vyhodnocení, zjistíme, že podíl dětí z dolní vrstvy roste tím víc, čím větší je rodina žáka: 49,5 procenta žáků německého původu z rodin se čtyřmi a více dětmi pochází z dolní vrstvy, u rodin neněmeckého původu je to dokonce 78,5 procenta.⁷³

Ani v tomto případě nemluví nic proti tomu, abychom závislost reprodukčního chování na sociální vrstvě, jak vyplývá z berlínských výzkumů, aplikovali na celé Německo, zvláště když statistická evidence odpovídá tomu, co lze běžně pozorovat na školách. Je třeba proto počítat s tím, že podíl nejnižších vrstev na celkovém obyvatelstvu z demografických důvodů kontinuálně narůstá. Pokud jde o migranty, ukázal jsem již, že mnoho potomků mají především ty

migrantní skupiny, které se obzvláště straní vzdělávání, tedy zejména migranti z Turecka, Blízkého východu a z Afriky (srov. tabulku 3.1, str. 56). Podobné závěry podporují i výzkumy pracovního trhu. Ženy, které do trhu práce nejsou příliš nebo vůbec integrovány, podle těchto výzkumů tendují více k plození dětí a mají sklon počet svých dětí ještě více zmnožovat.⁷⁴

Školní vzdělání a výchova těchto dětí ze sociálních vrstev, jimž jsou vzdělanost a vzdělávání vzdálené, je podstatně obtížnější a je spjata s mnohem menšími úspěchy, než je tomu u ostatních dětí. Badatelé v oblasti vzdělávání zde vidí vliv socializačních deficitů, které vyplývají z původu. To pak slouží politikům zaměřeným na oblast vzdělávání jako argument, když vysvětlují příčiny nadměru špatných výsledků v testech PISA v německých městských státech, ačkoli výdaje na vzdělání na hlavu jsou tam vyšší než v ostatních spolkových zemích. Diagnostikované socializační deficity by se tedy objevily i tehdy, kdyby inteligence nebyla dědičná, anebo jen v nepatrné míře. Avšak inteligence je dědičná z 50 až 80 procent. Proto rozdílné reprodukční chování závislé na sociální vrstvě bohužel také znamená, že zděděný intelektuální potenciál obyvatelstva kontinuálně slábne. Tento kvalitativní efekt má rozhodující dlouhodobé účinky na budoucnost společnosti.

Zostřuje se tak následující problém: zatímco na dolním konci pyramidy úrovně vzdělanosti a kvalifikace je nepatrná poptávka po pracovních silách, na jejím horním konci je nepatrná jejich nabídka. Naléhavým se tento problém stal s nástupem průmyslové společnosti a s vytvořením moderního sociálního státu, neboť tisíce let trvající selekční mechanismy tak byly eliminovány. Ještě v 19. století byla míra reprodukce dolních vrstev podstatně nižší, protože mnoho lidí bylo příliš chudých, aby mohli založit rodinu, a mnoho dětí umíralo. Nikdo si nepřeje, aby se tyto poměry vrátily. Naopak jde o to, abychom řešili problémy, které existenci sociálního státu ohrožují. Jak přitom spolupůsobí kvantita a kvalita, na to poukazovali již raní teoretikové sociálního státu, jako byl Gunnar Myrdal (více k tomu v kapitolách 6 a 8).⁷⁵

Od doby, kdy Charles Darwin v roce 1859 publikoval dílo „O původu druhů“ a Johann Gregor Mendel⁷⁶ v roce 1866 uveřejnil článek „Versuche über Pflanzenhybriden“, je jasné, že živá příroda – a s ní i člověk – se principiálně vyvíjí díky selekčním mechanismům a dědění vlastností. K děděným vlastnostem patří

i schopnosti mozku. Jen tak je možné, že mezi savci, jejichž základní struktura mozku je principiálně velmi podobná, se vyvíjejí rozdílné inteligenční profily a úrovně, že z hlediska inteligence mezi savci obzvlášť vynikají primáti a že člověk se od ostatních primátů liší především inteligencí. Každý chovatel psů nebo koní žije z toho, že mezi těmito zvířaty existují velké rozdíly v temperamentu a talentovém profilu a že tyto rozdíly jsou dědičné. To také znamená, že některá zvířata jsou zkrátka výrazně hloupější nebo naopak výrazně inteligentnější než srovnatelná zvířata téže rasy.

První, kdo se zabýval – v návaznosti na Darwinovu teorii o původu druhů – rozvojem a děděním inteligence, a stal se tak otcem raného bádání v této oblasti, byl Francis Galton.⁷⁷ Toto bádání vyvolaly obavy, že různá plodnost různých skupin obyvatelstva by mohla mít dysgenické⁷⁸ následky, a mohla by tak přírodní výběr prakticky postavit na hlavu. Tyto obavy byly založeny na jednoduché logické úvaze: je-li pravda, že inteligence je zčásti dědičná, a je-li pravda, že různé skupiny obyvatelstva s různou inteligencí jsou v různé míře plodné, pak se rozdílná plodnost musí projevit i v úrovni průměrné inteligence daného obyvatelstva.

Závislost reprodukčního chování na příslušnosti k sociální vrstvě je v Německu empiricky prokázána jako stabilní trend. Doloženo je také to, že mezi příslušnostmi k sociální vrstvě a projevy inteligence je dosti těsná souvislost. Seriózní vědci navíc dnes nepochybují o tom, že inteligence je z 50 až 80 procent vrozená.⁷⁹ V zásadě se proto nepopírá, že při rozdílné plodnosti různých skupin obyvatelstva rozdílné inteligence může dojít k eugenickým či dysgenickým efektům.⁸⁰

Příklad nám poskytuje evangelická církev. Od dob reformace si tato církev vybírala nejinteligentnější chlapce pro životní dráhu duchovních. Evangelické farářské rodiny byly tradičně bohaté na děti a tyto děti měly v prostorných farách, kde byly dobře živeny, velkou šanci na přežití. Naproti tomu u katolické církve rozmnožování této části inteligentní populace zabránil celibát (pokud byl skutečně respektován). Nepřekvapuje proto, že neobyčejně velká část německé vědecké elity 19. a 20. století počítá ke svým předkům německé faráře. Ještě v šedesátých letech 20. století byli němečtí profesori velkou většinou evangelíci.

Již rané bádání v oblasti inteligence zjistilo u Židů evropské provenience IQ o 15 bodů vyšší než u příslušníků jiných evropských národů a jejich potomků v Severní Americe. Tento výsledek koreluje s výrazně nadprůměrnými vědeckými a profesními úspěchy této malé části obyvatelstva:

- Od založení Nobelovy ceny v roce 1901 bylo uděleno 204 cen za fyziku a chemii 344 vědcům; 22 procent z nich bylo židovského původu.⁸¹
- V roce 1933 byl podíl Židů v Německu 0,8 procenta. Byli však koncentrováni ve velkých městech, především v Berlíně a v Hamburku, a uplatňovali se převážně v obchodě, dopravě a službách. Výrazně nadprůměrně byli zastoupeni v bankovníctví, ve vědě, v médiích a také mezi lékaři a právníky, a proto byl jejich profesní, a tím ekonomický úspěch vysoce nadprůměrný.⁸² V roce 1905 činil podíl Židů v Berlíně 5 procent, avšak Židé tvořili čtrnáctiprocentní podíl obyvatelstva s povinností daňových odvodů a jednatřicetiprocentní podíl na daňových příjmech.⁸³ V roce 1928 tvořili 80 procent vedoucích členů berlínské burzy.⁸⁴
- V roce 1910 bylo na německých univerzitách 19 procent všech vysokoškolských učitelů židovského původu. Na právech a medicíně byl podíl židovských studentů 25 procent a na filozofii 31 procent. Od roku 1905 do roku 1931 získalo Nobelovu cenu za vědeckou činnost 32 Němců, z toho bylo 10 Židů.
- Velkou roli měli Židé v Německu také v umění a v médiích: v roce 1931 bylo 50 procent z 234 divadelních ředitelů židovského původu, v Berlíně byl jejich podíl dokonce 80 procent, a 75 procent divadelních inscenací z roku 1930 napsali Židé. Jejich podíl mezi žurnalisty byl již v roce 1881 9 procent a do roku 1930 prudce stoupal.⁸⁵ Karel Marx a Sigmund Freud, zakladatelé obou nejvlivnějších moderních spasitelských učeních, byli židovského původu.
- Podobné poměry panovaly v Rakousku-Uhersku: v roce 1910 činil podíl Židů v celé maďarské části monarchie 5 procent, v Budapešti 20 procent. Maďarsko-americká žurnalistka Kati Marton zaznamenala světovou kariéru 9 židovských emigrantů z Budapešti, kteří po první světové válce kvůli represím Horthyho režimu opustili Maďarsko a později se proslavili; byli mezi nimi fyzik Edward Teller,⁸⁶ matematik John von Neumann a fotograf Robert Capa. „Kolem roku 1910 polovinu budapeštských lékařů a právníků, čtvrtinu inženýrů a čtvrtinu umělců tvořili Židé. Více než 40 procent žurnalistů, kteří pracovali pro 39 budapeštských novin, byli Židé.“⁸⁷

Ve středověku byli Židé zcela vypuzeni z Anglie a Francie a z velké části z Německa a usídlili se většinou v Polsku, na Ukrajině a v Pobaltí. Tam si vyvinuli své typické jidiš se slovanskými prvky a především zvláštní kulturu. Specifická kultura východoevropských Židů a vysoký status, jaký v židovských obcích patřil intelektuálům a učencům, vedly k tomu, že zde nadprůměrně přibývalo obzvláště inteligentních lidí.⁸⁸ Navzdory pogromům, které je opakovaně postihovaly. Židé v německé říši a v habsburské monarchii pocházeli z velké části z těch, kteří se navrátili z východoevropských sídlištních oblastí.

Vyšší průměrná inteligence Židů je vysvětlována mimořádným selekčním tlakem, jemuž byli v křesťanském západním světě vystaveni. Běžná řemesla a zemědělství byly Židům po dlouhou dobu zapovězeny, křesťany naopak v peněžnictví a finančnictví dlouho znevýhodňoval zákaz úroků. Židé tak byli odsunuti do bank, obchodu a intelektuálních povolání. Talmudští učenci požívali obzvláštní úcty. Rabi měl vysoké reprodukční šance, neboť se mohl oženit s bohatou dcerou židovského obchodníka. Rodinná a zasnubní politika přetrvávající celá staletí, která obzvláště přála rozmnožování intelektuálního elementu, vedla postupně k vytvoření nadprůměrné inteligence.⁸⁹ Inteligenční náskok evropských Židů před druhou světovou válkou vyjadřovalo naměřené průměrné IQ 115 bodů. Ještě dnes bývají podobné hodnoty naměřeny u Židů v severní Americe⁹⁰ a také ti jsou vysoce nadprůměrně zastoupeni ve vědě, v intelektuálních povoláních a v obchodním životě.

Němečtí vědci židovského původu se před první a druhou světovou válkou významně podíleli na konstituování bádání v oblasti inteligence; patřil k nim například psycholog Wilhelm Stern (nar. 1871 v Berlíně), spoluzakladatel univerzity v Hamburku, který se před první světovou válkou 10 let pokoušel normovat hodnoty inteligenčních testů a v roce 1912 zavedl pojem inteligenčního kvocientu. V roce 1935 emigroval do USA, kde v roce 1938 zemřel.

Psycholog Wilhelm Peters (nar. 1880 ve Vídni) na základě školních vysvědčení zkoumal vztah mezi školními výkony rodičů a dětí a vliv dědičnosti na duševní výkonnost dětí a vypočítal korelaci 0,42 u sourozenců, vysvětlitelnou dědičností. Je-li třeba počítat s přírodním výběrem jako výsledkem rozdílných životních podmínek, pak – takový byl závěr z jeho prohloubených studií dědičnosti nadání – nelze vyloučit ani to, že dědičné rozdíly mezi etniky se týkají

i jejich psychiky. Peters byl 28. dubna 1938 donucen vzdát se vedení katedry v Erfurtu. Emigroval do Turecka, kde byl v roce 1937 povolán na univerzitu v Istanbulu.⁹¹ Jeho v roce 1923 neúspěšný soupeř o katedru v Erfurtu se později stal předsedou Německé společnosti pro psychologii a na 16. kongresu této společnosti v roce 1938 hřímal proti „židovským inteligenčním testům Williama Sterna“, které byly „jednoznačně zaměřeny na inteligenční typ u Židů silně převládající“.⁹²

Pro nadřazené Němce byl inteligenční test, v němž Židé dosahovali v průměru 115, avšak nadřazení Němci pouhých 100 bodů, nepřijatelný. Nebyli to však jen nacisti, kdo inteligenční testy pro jejich údajný židovský charakter odmítal. Také v Sovětském svazu bylo v roce 1931 užívání dotazníků a testů zakázáno, protože výsledky inteligenčních testů ze dvacátých let se mocipánům ideologicky nehodily. Genetikové byli v průběhu velkých čistek masivně pronásledováni, protože v Sovětském svazu se vystupovalo nejen proti inteligenčním testům, nýbrž byly také popírány Mendelovy zákony. Zákaz testů inteligence byl po roce 1945 přenesen do všech bratrských socialistických států. Tento zákaz se v NDR od počátku sedmdesátých let obcházel, výsledky však zůstaly pod zámkem.⁹³

Věnoval jsem se německo-židovskému původu výzkumu inteligence poněkud podrobněji, neboť diskuse o genetickém faktoru inteligence často narážejí na velké emoční bariéry. Poznatek, že inteligence je zčásti dědičná, je těžko slučitelný s představami o stejnosti, podle nichž příčiny nerovnosti mezi lidmi je třeba hledat v sociálních a politických poměrech.⁹⁴

Rozdílné duševní schopnosti měřené testy inteligence navzájem pozitivně korelují a u každé zkoumané osoby vedou s jistým kolísáním k opakovatelným stabilním výsledkům. Vysoká pozitivní korelace ukazuje na to, že všechny testy měří totéž – obecné duševní schopnosti. Naměřená inteligence pozitivně koreluje s výkonem v zaměstnání a s celkovým životním úspěchem testované osoby. To ovšem neznamená, že vlivy prostředí v nejširším smyslu nehrají žádnou roli. Nicméně lze prokázat, že v těch případech, kdy zkoumáme vliv naměřené inteligence a socioekonomického zázemí na úspěchy ve škole či na pozdější úspěchy akademické, je vliv naměřené inteligence daleko větší.⁹⁵

Rozhodující je však nikoli výsledek jednotlivých testů, nýbrž poznatek, že duševní schopnosti lidí se podstatně liší a že tyto rozdíly jsou zčásti dědičné. Kdyby byla inteligence dědičná v celém rozsahu a sexuální chování partnerů rozděleno náhodně, pak by podle Mendelových zákonů musela být korelace inteligence u jednovaječných dvojčat rovna 1, u ostatních sourozenců 0,5, mezi rodiči a dětmi také 0,5 a mezi vnuky a prarodiči 0,25. Empirická šetření však ukazují, že ve skutečnosti je korelace inteligence u jednovaječných dvojčat kolem 86 procent, pokud vyrůstala společně, ale jen 78 procent, pokud byla po porodu separována. U dvojevaječných dvojčat vyrůstajících ve společné domácnosti je korelace kolem 60 procent, u ostatních společně vyrůstajících sourozenců kolem 47 procent.⁹⁶ Naměřená vysoká korelace u jednovaječných dvojčat, ať vyrůstají ve společné domácnosti, nebo ne, je nejpřesvědčivějším ukazatelem dědičnosti inteligence a lze z ní dosti spolehlivě odhadovat, že podíl dědičnosti je kolem 80 procent. Podíl dědičnosti se však mění v závislosti na stáří a variuje podle druhu inteligenčního výkonu.⁹⁷ Jedna švédská studie dospívá k závěru, že podíl vlivu prostředí na inteligenci je 40 procent, a dědí se tedy 60 procent.⁹⁸ Obecně platí, že krystalická inteligence, která zčásti souvisí se schopností aplikovat získané dovednosti, koreluje u dvojčat i ostatních sourozenců víc než inteligence fluidní. Ta i u dvojčat vykazuje velké rozdíly. Současný stav bádání je takový, že ti, kteří kladou důraz na dědičnost, počítají s jejím podílem od 60 do 80 procent, zatímco ti, kteří se zaměřují na vlivy prostředí, docházejí k podílu 40 až 60 procent. Seriózní pochybnosti o těchto výsledcích výzkumu neexistují.⁹⁹

Vzhledem k souvislostem, o které tu jde, není podstatné, zda podíl dědičnosti na inteligenci je 40, 60 nebo 80 procent. Neboť ať se inteligence rodí jakkoli, bude vždy platit: je-li plodnost méně inteligentních relativně vyšší, průměrná inteligence celé populace klesá. Tato situace nastala ve Spolkové republice již v minulosti a v současnosti trvá v celém Německu. V rámci jedné generace jsou změny sotva pozorovatelné, avšak po několika generacích půjde o statisticky průkazné efekty. Pokud jde o USA, odhaduje se, že průměrné IQ rodičích matek je 98.¹⁰⁰ V bývalé NDR byl efekt obrácený: zatímco ve starých spolkových zemích byla bezdětnost matek s ukončeným odborným nebo vysokoškolským vzděláním dvakrát vyšší než u málo vzdělaných žen, byla

bezdětnost v NDR u vzdělaných žen podprůměrná. Studentky měly děti brzy a měly je téměř všechny. To mělo příznivý vliv na průměrnou inteligenci dětí, které se v NDR rodily. Účinky této závislosti se urychlují, jestliže pohnutky pro volbu partnera nejsou náhodné, nýbrž jestliže inteligentní ženy si přednostně vybírají inteligentní muže a hloupější ženy hloupější muže.

Různé výzkumy obecně docházejí k závěru, že naměřená inteligence silně závisí na příslušnosti k sociální vrstvě. Z horní vrstvy a z vyšší střední vrstvy pochází v Německu nejvíce vysoce nadaných.¹⁰¹ Výzkumy v USA ukázaly, že inteligence manželských partnerů koreluje ze 40 až 45 procent, a tato korelace je tedy téměř stejně vysoká jako u sourozenců¹⁰² (pokud nejde o dvojčata). Dlouhodobá a velkoryse pojatá studie probíhající od roku 1979 založená na vzorku 12 tisíc mladých lidí, jimž bylo v roce 1979 mezi 14 a 22 roky, celkem jednoznačně dokládá, že naměřená inteligence a životní úspěch měřený ukončeným vzděláním a výší příjmů jsou navzájem vysoce závislé.¹⁰³ Existuje například devadesátiprocentní pravděpodobnost, že dítě z chudé rodiny patřící k dolní vrstvě, které má průměrné IQ 100, chudobě unikne, zatímco se může stát, že hloupější dítě ze středních vrstev do chudoby upadne.¹⁰⁴

Podobná souvislost platí v celosvětovém měřítku, zkoumáme-li naměřené IQ různých národů a jejich hospodářský úspěch. Tuto principiální skutečnost lze rozdílně interpretovat a vysvětlovat ji různými kauzalitami. Avšak statistická souvislost sama o sobě je nezpochybnitelná.¹⁰⁵ Je navíc opřena o novou teorii hospodářského rozvoje, která vychází z předpokladu, že mimo jiné je nutná nadprůměrná plodnost lidí ekonomicky úspěšných, aby bylo možno tento rozvoj dlouhodobě udržet.¹⁰⁶

Národní IQ je normováno tak, že průměr je 100. V západních průmyslových státech se přitom od roku 1930 do osmdesátých let projevuje nárůst průměrného IQ o 2 až 3 procenta za 10 let. K tomuto nárůstu však došlo podstatnou měrou díky lidem podprůměrné inteligence, zatímco vysoce nadaní se na něm nepodíleli.¹⁰⁷ Tento tzv. Flynnův efekt, pojmenovaný po jeho objeviteli, se přičítá motivujícím faktorům moderní průmyslové společnosti, lepšímu vzdělání a kvalitnější stravě,¹⁰⁸ které umožnily lidem dříve znevýhodněným lépe využít svůj genetický potenciál. Tento efekt však v současné době již nepůsobí. Jak ukazují výzkumy prováděné v Dánsku a Norsku, dokonce se

pozvolna obrací, což se projevuje tím, že naměřená průměrná inteligence klesá.¹⁰⁹ Pokud jde o Německo, ukazují výsledky testů PISA, které se zčásti podobají testům inteligenčním, analogickým směrem.¹¹⁰

Shrňme poznatky této kapitoly: naše společnost se zmenšuje, stárne, stává se heterogennější a měřeno ukazateli vzdělanosti i méně výkonnou. Fakt, že nadprůměrné množství dětí v Německu vyrůstá ve vrstvách stranících se vzdělávání a jejich inteligence je často podprůměrná, nás už z čistě demografických důvodů dělá v průměru hloupější. Podíl lidí, které lze vzhledem k nedostatečnému vzdělání a vzhledem k intelektuálním nedostatkům jen obtížně integrovat do pracovního života, strukturálně narůstá.

Existují věci, které člověk může relativně snadno ovlivnit, například stravovací návyky. Všechny výzkumy dosvědčují, že vyvážená snídaně výrazně zvyšuje výkonnost dětí a jejich ochotu se namáhat.¹¹¹ V rodinách z dolní vrstvy však děti často vůbec nesnídají, takže přicházejí do školy už s omezenou schopností výkonu. Na druhé straně mnoho jídla, které je nevyvážené a zejména příliš tučné a má vysoký obsah cukru, výrazně duševní výkonnost snižuje. V tomto ohledu by mohly pomoci společné obědy ve škole; šlo by o odpověď společnosti na to, že rostoucí část rodičů své děti zanedbává.

Avšak strukturální trvalé řešení problému to není. Jestliže totiž na dolním konci sociálního žebříčku už beztak se tenčí společností je počet dětí vysoko nad průměrem, má takový národ či taková společnost problém s budoucností; a ten se jen správnou výživou nevyřeší.¹¹²

V dalších kapitolách chci ukázat na nedostatky a chybné kroky

- v boji s chudobou;
- v organizaci pracovního trhu a tvorbě jeho politiky;
- ve vzdělávací politice;
- v přístupu k migraci a integraci;
- v demografické a rodinné politice.

Nedostatky a nesprávný vývoj v těchto sférách vedou k negativním trendům a podněcují k úvahám o tom, co lze v té které sféře politiky změnit.

Neodvratné bude pokračování nepříznivého vývoje, jenž budí znepokojení, pouze tehdy, jestliže *status quo* politiky a panujících právních a materiálních

rámcových podmínek akceptujeme jako neměnné. Otevřenou otázkou zůstává, bude-li společenská většina, jež by se měla stát většinou politickou, ochotna k tak dalekosáhlým proměnám, které navrhu, a – pokud ano – jak má být takový proces organizován. Meze tu totiž nevedou podél hranic politických stran či podle klasického schématu levice – pravice. Spíše probíhají na jedné straně mezi těmi, kdo myslí krátkodobě, a těmi, kdo hledí dopředu, na druhé straně mezi těmi, kteří změnu pojmají spíše jako externí událost, a těmi, kteří v ní vidí nutný nástroj utváření společenské struktury.

PŘÍSTĚHOVALECTVÍ A INTEGRACE

Více očekávat a méně nabízet

Boží svět je orient!

Boží svět je okcident!

Severní a jižní pláň

dřímou v míru boží dlaně.

Johann Wolfgang Goethe, *Západovýchodní diván*

Člověk je teritoriálně orientovaná bytost a instinkty této orientace jsou v něm hluboce zakořeněny. Počátkem je práh našeho domova, pokračováním plot naší zahrady a koncem hranice naší země. Válečné události – od potyček a bojů o lovecké revíry v době kamenné, přes bitvu v Teutoburském lese až po druhou světovou válku – byly především a zejména boji o teritoria. Neboť v nich se pohyboval dostatek zvěře, v nich rostla úroda a v nich vyzelo nerostné bohatství. Území bylo také základnou pro rozmnožování obyvatelstva a pro akumulaci hospodářské a politické moci.

Člověk je také bytost orientovaná sociálně. Příslušnost k jisté sociální skupině přirozeně implikuje odstup od skupiny jiné. Kdo je fanouškem gelsenkirchenského FC Schalke nemůže zároveň fandit mnichovskému FC Bayern. Na rozmanitých úrovních se přitom můžeme cítit příslušníky nejrozličnějších skupin: ať jsme fotbalovými fanoušky, členy politické strany, členy rodiny, obyvateli té či oné obce, příslušníky jistého profesního stavu, zaměstnanci podniku, příslušníky národa či etnické skupiny, kulturního okruhu nebo náboženského společenství, všude účinkuje protiklad onoho „my“ a „oni“ a skrze toto vymezení vytváří pouta a solidaritu, je ale vždy také zdrojem sporů, agrese a násilí.

Vazebné a kooperativní jednání spočívající v příslušnosti k sociální skupině je vedle inteligence hlavním zdrojem úspěchu člověka jako druhu, je však

zároveň zdrojem všech válek a velké části násilí, jehož se dopouštějí lidé vůči sobě navzájem.

Kultura moderní civilizace a státnosti se postarala o to, že nevykořenitelné lidské instinkty kroužící kolem principu teritorialismu a skupinové vazby byly s větším či menším úspěchem zapojeny do státních a nadstátních organizací. Prostřednictvím *pax Romana* se Římanům na půl tisíciletí podařilo nastolit mír ve Středomoří a v západní Evropě. Nicméně i on spočíval na základně inteligentního násilí nadřazené vojenské organizace Římanů. Podobný husarský kousek se povedl na druhém konci světa velké Říši středu. Novými velkými říšemi jsou Spojené státy americké či – jako polostátní útvar – Evropská unie.

Aby uvnitř státních organizací mohly být odstraněny vnitřní hranice, bylo ale vždy zapotřebí hranic vnějších a velká státní federace byla tím stabilnější a přetrvala tím déle, čím lépe se dařilo tyto vnější hranice zajišťovat. Tyto hranice sloužily nejen k ochraně před vojenskými vpády, ale také ke *kontrole přistěhovalectví*. Nekontrolované přistěhovalectví mohlo totiž kdykoli státní útvar ohrozit a narušit společenskou stabilitu. Proto měla Říše středu svou Velkou zeď a Římané svůj *limes Romanum*. Oba tyto obranné valy ochraňovaly a zajišťovaly tyto říše celá staletí. Dnešní USA to mají s oceánem vlevo a vpravo snadnější. K tomu si však teď za miliardy dolarů stavějí hraniční zábranu vůči Mexiku. Pokud jde o Evropskou unii, zůstává dosud otevřenou otázkou, jak si své vnější hranice Schengenského prostoru hodlá trvale zajistit.

V žádné době nebyly zajišťování teritoria a regulace přistěhovalectví triviální záležitost. Komplikace, které kolem těchto otázek vznikaly, často ohrožovaly podstatu států a společenství, hluboce je ovlivňovaly a stále znovu byly provázeny krvavými orgiemi a násilím.

V německých médiích se toto téma často zastírá a anuluje. Otázky přistěhovalectví se tu v hojně míře pojednávají se vztyčeným ukazováčkem a s atitudou, již lze snad nejtrefněji charakterizovat pořekadlem: „Píp, píp, píp, je nám spolu líp.“ Tento postoj je stejně nehistorický jako pošetilý. O to politováníhodnější je, že si německá politika nechává diktovat mediálními hlasy, jaký postoj má k migračním otázkám zaujímat. Vystavuje se tím nebezpečí, že se vzdálí jak jádru problému, tak hlasu lidu. Nicméně v jiných evropských

zemích tomu není o mnoho lépe. Stoupající příliv migrantů v mnoha evropských zemích s pravicově populistickými režimy – a třeba i švýcarské referendum o přípustnosti stavby minaretů – je důsledek převážně ahistorické, naivní a oportunistické státní migrační politiky v Evropě.

Velká stěhování národů měla málokdy nekrvavý průběh, ledaže se nájezdníci usadili na neobydleném území. To však již v důsledku rapidního nárůstu obyvatelstva není možné. Demografickým problémům Afriky či Blízkého východu by dnes pravděpodobně nepomohlo sebedmíř, kdyby jim Evropa odčerpala 100 či 200 milionů lidí a přijala je za své přistěhovače. „Klíčovým problémem budoucnosti zůstává rozmnožování lidí. Nemá-li být narušen světový mír, musí každý národ držet svou populaci v mezích kapacit své země. Rozhojňování obyvatelstva se v přelidněném světě nesmí stát argumentem pro zábor cizího území.“¹ K tomuto správnému konstatování Irenäuse Eibla-Eibesfeldta je třeba připojit další: ani přirozený úbytek obyvatelstva v některé zemi či skupině zemí se nesmí stát důvodem k morálnímu nebo politickému ospravedlňování imigrace a záboru cizího území. Teritoriální princip je nedotknutelnou součástí státní suverenity a jeho respektování má mírotvornou funkci.

V globalizovaném světě jsou kapitál a zboží volně průchodné, je však zcela nemyslitelné, aby totéž platilo i o pracovních silách, neboť na nich závisí rodiny, společnosti i národy. Pracovní migrace šedesátých let 20. století však uvedla v chod nové stěhování národů, s jehož důsledky nyní laborujeme. Dnes víme, že stěhovat se musí továrny a služby, nikoli lidé. Západní Evropa, stárnoucí a početně slábnoucí, jinak ve své kulturní substanci nemůže přežít. Geografickou a kulturní hranici Evropy je třeba vést Bosporem, nikoli, jak je uvedeno v mnoha statistikách, ji ztotožnit s hranicí, jež odděluje Turecko od Iráku a Iránu.

STĚHOVÁNÍ DO NĚMECKA A Z NĚMECKA

Po druhé světové válce přijaly čtyři okupační zóny, do nichž bylo poválečné Německo rozděleno, kolem 14 milionů uprchlíků a vyhnanců z německých sídelních oblastí na východě a z někdejšího říšského území východně od Odry

a Nisy. Na východě byla v roce 1950 jazyková hranice zhruba opět tam, kudy vedla o 800 let dříve.

Němečtí rodáci se do bouřlivě rostoucího západoněmeckého hospodářství rychle integrovali, avšak od začátku šedesátých let rostoucí potřeby pracovních sil již nestačili pokrýt: od konce padesátých let do roku 1973 (konec náboru pracovních sil) si Spolková republika Německo najala miliony „hostujících dělníků“. V roce ukončení náboru jich bylo zhruba 2,6 milionu. Již od konce šedesátých let za mnoha hostujícími dělníky přijížděly jejich rodiny, přičemž se ustavovaly velmi rozdílné vzorce jednání. Ze zhruba 2 milionů Italů, naverbovaných do roku 1973, odešla po několika letech většina zpět do vlasti. Dnes jich žije v Německu asi jen 550 tisíc. Naproti tomu z přibližně 750 tisíc Turků, naverbovaných rovněž do roku 1973, jich většina v Německu zůstala a k nim přibýly i jejich rodiny. Dnes žije v Německu kolem 3 milionů lidí tureckého původu. Jejich podíl na porodnosti je dvakrát vyšší než jejich podíl na celkovém obyvatelstvu a stále stoupá.

Přistěhovalectví z východní a jižní Evropy již před lety téměř ustalo. Přistěhovačci z jižní Evropy, kteří v Německu zůstali, jsou již plně integrováni. Proces integrace téměř 4 milionů přistěhovačů z někdejšího Sovětského svazu, kteří zpočátku měli jisté potíže, nyní zdárně pokračuje a jejich úspěchy ve vzdělávání jsou nadprůměrné. Totéž platí i o dalších přistěhovačích z východoevropských zemí. Jak pro pracovní trh, tak pro vzdělávací systém jsou bezesporu obohaceni.

Z dnešního hlediska bylo přistěhovalectví hostujících dělníků v šedesátých a sedmdesátých letech gigantickým omylem: z velké části byli tito dělníci nasazováni v těch průmyslových odvětvích, která již odumírala, což zpomalovalo strukturální přeměnu průmyslu a odvrátilo pohled od znepokojivého jevu poklesu porodnosti v Německu. Jeho důsledky se přílivem migrantů jen oddálí, ale neodstraní. Pokud se totiž porodnost migrantů časem vyrovná nízké porodnosti německé, nezmění se nic na zásadním problému, že generace vnuků bude vždy o polovinu menší než generace prarodičů, jak tomu je v případě indexu natality 1,4. To zároveň znamená, že obyvatelstvo se během čtyř generací zmenší o tři čtvrtiny a polovina obyvatel bude vždy starší než 50 let. Sociální a hospodářské fungování života musí být za takové situace

organizováno zcela jinak. Pokud však porodnost migrantů zůstane trvale vyšší než porodnost autochtonního obyvatelstva, pak během několika generací budou stát a společnost migranty pohlceny. Máme tu tedy vyvrácen onen argument, že nízká německá porodnost je jakoby osudovou konsekvencí modernizace společnosti, neboť kdyby tomu tak bylo, nemohla by ani porodnost migrantů být trvale vyšší.

Mnoho Němců se rádo oddává iluzi, že přistěhovalectví může vyřešit některý z našich demografických problémů, a že se dokonce může podařit přilákat k nám dostatek kvalifikovaných cizinců. Přitom tito cizinci – a platí to pro celou Evropu – nejsou k dispozici, respektive pokud jsou, odcházejí do anglicky mluvících zemí. Pro Německo a celou Evropu je reálnou volbou jen transfer obyvatelstva ze severní Afriky a Blízkého východu – zda je o co stát, se ukáže.

Je neměnným pravidlem, že ti, kdo pracují, musí platit za ty, kteří nepracují: v roce 2007 připadalo v Německu na 100 lidí s příjmem převážně z výdělečné činnosti 68,7 lidí, kteří žili z důchodu nebo ze sociálních transferů. U lidí bez migračního pozadí byl daný poměr 70,6 procenta. Migranti tedy navzdory jejich podstatně příznivější věkové struktuře vzhledem k tomuto poměru demografickému vývoji neprospívají.²

Empiricko-statistické analýzy, z nichž by bylo možno vyvodit, zda hostující dělníci a jejich rodiny vůbec nějak přispěli nebo přispějí k blahobytu Německa, nejsou k dispozici.³ Pokud jde o Italy, Španěly a Portugalce, lze pravděpodobně na tuto otázku odpovědět kladně, neboť jejich přibývající rodiny nebyly tak velké a většina z nich se vrátila zpět do vlasti. Pokud jde o Turky a Marokánce, bude na ni nejspíš třeba odpovědět záporně. Neboť nepoměr mezi počtem původních hostujících dělníků a následujícím transferem velkých rodinných svazků je příliš velký.

MIGRANTI MUSLIMSKÉHO PŮVODU

Problematiku přistěhovalectví a integrace, o níž je třeba hovořit a která se časem sama od sebe automaticky nevyřeší, představují dnes v Německu výhradně migranti z Turecka, Afriky a Blízkého i Středního východu, kteří jsou z více

než 95 procent muslimské víry. Naše integrační politika je však k této okolnosti převážnou měrou slepá, jak lze vyčíst ze zprávy „Integrace v Německu“, sestavené z pověření spolkové vlády.⁴ V tomto obsáhlém indikačním díle je pohlíženo výlučně na celek lidí s integračním pozadím. Závěry týkající se vzdělávání a vzdělanosti, pracovního trhu, transferové závislosti a kriminality tu nejsou diferencovány ani podle oblastí původu, ani podle etnických skupin. Byl to patrně záměr, neboť diskuse o tom, zda kulturní rozdíly mezi migrantními skupinami ovlivňují integrační vůli a integrační schopnosti, byla politicky nežádoucí.⁵

Integrační zpráva spolkové vlády z roku 2009 pojmenovává existující problémy obecně jen velmi váhavě a s patrnou tendencí je bagatelizovat. Zvlášť výrazné to je v pasážích týkajících se souvislosti migrace, sociálních transferů a kriminality. Tato konstatování jsou zbavena jakýchkoli kontur, neboť vždy směřují k celku migračního obyvatelstva a nedělají rozdílu mezi sociálními skupinami. Nic se tu neříká ani k tématu rozdílné fertility různých migrantních skupin a s ním spojeným demografickým implikacím.

Podle mikrocensu z roku 2007 žije v Německu 15,4 milionu lidí s migračním pozadím.⁶ Z toho na občany EU připadá 3,7 milionu a na oblasti Bosny a Hercegoviny, Turecka, Blízkého a Středního východu a Afriky 4 miliony lidí. Migranty z této druhé oblastní skupiny budu dále nazývat *muslimští migranti*. Jistě jsou mezi nimi také lidé s křesťanským či jiným náboženským pozadím, avšak tito migranti nejsou relevantní, naopak dávají statistickému obrazu integrační problematiky zjevně příznivější podobu, neboť integrační chování křesťanů a židů z těchto oblastí je trvale nadprůměrné.

U 4,6 milionu lidí s migračním pozadím nelze v mikrocensu vzhledem k nekonzistentním či chybějícím údajům určit jejich regionální původ. Pokud bychom vycházeli z toho, že podíl chybných či chybějících údajů je rovnoměrně rozložen na všechny lidi s migračním pozadím, pak by byl počet muslimských migrantů ve skutečnosti o 43 procent vyšší, a šlo by tedy o 5,7 milionu lidí. Velký počet dětí v této skupině však spíše signalizuje, že mezi migranty, u nichž v mikrocensu chybějí údaje nebo jsou inkonzistentní, jsou silně zastoupeni muslimové. Muslimských migrantů by pak v Německu mohlo být 6 až 7 milionů.

Střední věk muslimských migrantů je méně než 30 let, zatímco střední věk autochtonního německého obyvatelstva je zhruba 45 let. Podíl muslimů na celkovém obyvatelstvu pod 15 let je 10 procent, podíl jejich porodnosti je ještě výrazně vyšší (srov. tabulku 8.8, s. 313). Pokud vezmeme v úvahu problematické údaje o národnosti a náboženském vyznání, čísla se úměrně zvýší.

Z celkových nejméně 15 milionů lidí s migračním pozadím žijících v Německu tedy 25 až 45 procent pochází z muslimských zemí. Na tuto skupinu však připadá 70 až 80 procent všech problémů s migranty v oblasti vzdělávání, pracovního trhu, transferových služeb a kriminality.⁷ Nerozlišující sloučení všech migrantů ve zprávě spolkové vlády (údaje Berlínského institutu⁸ uvedené v kapitole 3 ukazují, že to jde i jinak) je zavádějící, neboť na jedné straně zveličuje problémy úspěšnějších migrantních skupin, respektive podouvá problémy tam, kde žádné nejsou, a na druhé straně výrazně zmírňuje specifické integrační problémy, které jsou s migranty z muslimských zemí. Muslimové se v Německu mnohem podprůměrněji než jiné skupiny migrantů podílejí na pracovním trhu, mají výrazněji podprůměrný úspěch ve vzdělávání, výrazně nadprůměrný podíl mezi příjemci transferů a nadprůměrný podíl na násilné kriminalitě.

Naděje, že integrace muslimů vzhledem ke vzdělávání, aktivitě na pracovním trhu a osvojení jazyka bude postupně slít, se nenaplnila. Naopak se zdá, že stupeň integrace a vůle k ní často spíše klesají. Příčinou toho jsou nedostačné úspěchy muslimů ve vzdělávání a v zaměstnání, příchod rozvětvených rodin z domovských zemí a silná fixace na domácí kulturu.

Kolem roku 1950 v západní Evropě prakticky žádní muslimové nežili. Kolem roku 1970 jich už byly asi 2 miliony, především Alžíráné ve Francii, Pákistánci v Anglii a Turci v Německu. Dnes je jich v Evropě 15 až 20 milionů a tento počet rychle roste. Tento růst se setkává všude v Evropě – byť v různé míře, ale přece jen výrazně – se stárnoucím a ubývajícím domácím obyvatelstvem.

V roce 1968 bylo ve Velké Británii kolem milionu indických a pákistánských přistěhovalců. K přistěhovalectví zprvu docházelo jaksi náhodně a samovolně, neboť v Britské říši platili všichni její obyvatelé za *British subjects*. Trvalo mnoho let, než právo získat pas a přistěhovat se nabylo restriktivnější podoby.

Avšak už tento nízký počet přistěhovalců se v Anglii postaral o velké pozdvižení. Tématu se ujal konzervativní politik Enoch Powell. V roce 1968 prognózoval, že při nezměněném imigračním tempu budou za 30 let velké části Yorkshiru, oblasti Midlands a Home Counties obydleny převážně či výlučně přistěhovalci z Afriky a Asie, a důrazně varoval před následky.⁹ Jeho výroky vyvolaly skandál a Powell musel rezignovat na svůj úřad stínového ministra obrany. Avšak z řad obyvatelstva se mu dostalo mohutné podpory: za 10 dní dostal 100 tisíc dopisů, z nichž bylo jen 800 nesouhlasných. Powell měl pravdu. Předpověděl, že afroasijské obyvatelstvo v Británii naroste do roku 2002 z 1 milionu na 4,5 milionu; přesně to nakonec bylo 4,63 milionu. Přesto ve Velké Británii – a ani ve Francii, Holandsku či Německu – nedošlo ke změně politiky.

Jak je možné, že se tomuto vývoji nechal volný průběh? Christopher Caldwell to vysvětluje faktorem studu: Velká Británie během 15 poválečných let ztratila vládu nad světovou říší a s nalomeným sebevědomím spravovala její trosky. Francie si prožívala své trauma z války v Alžírsku, Holandsko z prohrané koloniální války v Indonésii a Němci měli své trauma z nacismu. „Even those who felt that such shame was misplaced were forced to admit its power.“¹⁰

Do Anglie se od padesátých let stěhovaly tři skupiny migrantů: západní Indové (převážně černoši), Indové a Pákistánci s Bangladéšany. Pouze tato poslední skupina je islámského vyznání¹¹ a s těmito přistěhovalci byly největší problémy: školní výsledky a pracovní integrace Pákistánců a Bangladéšanů daleko zaostávají za výkony Indů, a to i ve druhé a třetí generaci.

Specifická problematika islámských migrantů není omezena jen na Anglii. Ve všech zemích s výrazným podílem muslimských migrantů – ať jde o Anglii, Francii, Německo, Nizozemsko, Belgie, Dánsko nebo Norsko – lze pozorovat tytéž jevy:¹²

- podprůměrná integrace do pracovního trhu;
- nadprůměrná závislost na sociálních transferech;
- podprůměrná účast na vzdělávání;
- nadprůměrná fertilita;
- prostorová segregace s tendencí k utváření paralelních společností;

- nadprůměrná religiozita se siliceím příklonem k tradičním nebo fundamentalistickým směrům islámu;
- nadprůměrná kriminalita, od „jednoduché“ násilné pouliční kriminality až k účasti na teroristických aktivitách.¹³

Všude v Evropě se nejprve předpokládalo – dnes se to jeví jako naivní – že tito migranti západoevropský systém hodnot – demokracii, kulturní a náboženskou svobodu, individuální snahu o blahobyť a seberealizaci – postupně přijmou a že rozdíly se nejpozději během dvou tří generací rozplynou. K tomu ale nedošlo, spíše naopak: tendence ke kulturní a regionální segregaci mezi přistěhovačnými muslimy a jejich potomstvem ještě zesílila. Evropský sociální systém se stal překážkou v jejich integraci do pracovního trhu a umožnil těmto migrantům zůstat mezi sebou – na účet evropských státních kas. Tradiční autoritářské rodinné struktury zůstaly i v Evropě zachovány. Sociální tlak na to, aby dívky a ženy nosily šátek, zahalovaly se a tradičně se oblékaly, zesílil a optická separace od většinové společnosti se stávala čím dál zřetelnější. To mělo za následek, že ve všech zmíněných evropských zemích vzrostla agrese autochtonního většinového obyvatelstva vůči této cizí skupině obyvatel, která je v nadprůměrné míře závislá na veřejné podpoře. Holandský sociolog Paul Scheffer o tom píše:

„V našich čtvrtích se usídlil svět a toto poznání je matoucí a šokující. Obchody a trhy, kostely a chrámy, školy a sportovní svazy – vše a každý je dotčen tímto stěhováním národů, které právě zažíváme a jehož konec je v nedohlednu. Jsme svědky hlubokých proměn a není moudré tyto proměny zlehčovat nebo ignorovat.“¹⁴

Současné přistěhovalectví muslimů v Evropě se často srovnává se současným hispánským přistěhovalectvím do USA. Christopher Caldwell nicméně poukazuje na to, že tu jde o hluboký a principiální rozdíl: přistěhovačci ze Střední a Jižní Ameriky mluví evropským jazykem, jsou křesťanského vyznání a reprezentují tradiční verzi kulturních hodnot USA „like white working class culture forty years ago“.¹⁵ Hispánští přistěhovačci kulturu a civilizaci Spojených států obohacují, nikoli zpochybňují.

V roce 2000 Paul Scheffer svým článkem „Multikulturní drama“ podnítl diskusi o muslimských migrantech v Nizozemsku. Tato diskuse byla výrazně urychlena a emocionalizována třemi událostmi: atentátem na World Trade Center v roce 2001, zavražděním Pima Fortuyna v roce 2002 a zavražděním Thea van Gogha v roce 2004. Postupně se rozšířila po celé Evropě. Scheffer podrobuje kritice pokusy zlehčit speciální kvalitu muslimské migrace starou pravdou, že k migraci docházelo ve všech dobách:

„Migrace, již právě zažíváme, nečinila naše společnosti otevřenější v mnohém ohledu. Díky tradičním názorům, jež si mnozí migranti přinášejí s sebou, se najednou znovu vynořují všechny otázky týkající se postavení ženy ve společnosti a právo na svobodné vyjádření názoru je opět zpochybňováno. Naráz mluvíme znovu o rouhačství a o zákazu zřítci se víry. Byť přitom jde o přesvědčení, která známe ze svých vlastních dějin, není žádným pokrokem opakovat znovu emancipaci, již jsme zažili před 50 lety.“¹⁶

Tak tomu zajisté je a tím jsme také u emocionálního jádra problému: západní civilizace je v důsledku muslimské imigrace a rostoucího vlivu islamistických náboženských směrů konfrontována s autoritářskými, předmoderními a také antidemokratickými tendencemi, které jsou nejen výzvou k naší sebereflexi, ale přímo ohrožují náš životní styl.

Poprvé to vyšlo zřetelně najevo, když ajatolláh Chomejní vyhlásil fatvu na indicko-britského autora Salmana Rushdieho, protože se dopustil pár básnických libůstek. Kvůli několika karikaturám Mohameda v jedněch dánských novinách proběhly v roce 2005 po celém světě islámské demonstrace a propukalo násilí, jemuž padlo za obět 150 lidí. Autor kreseb Kurt Westergaard, ročník 1935, od té doby střídá pod policejním dohledem bydliště a o Vánocích 2009 o vlasek unikl vražednému pokusu mladého Somálce žijícího s povolením k pobytu v Dánsku. Kvůli karikaturám Mohameda jsou dánské mléčné výrobky v islámských zemích bojkotovány. Miliony žen kolem nás jsou sociálním

tlakem jejich náboženství a kultury nuceny, aby se podrobovaly normám oblékání, jež snižují jejich důstojnost jako svéprávných individuí, a svými rodinami jsou omezovány v jejich profesním a osobním rozvoji.

Toto vše ale přece nemáme zapotřebí. Z hospodářského hlediska muslimskou migraci v Evropě nepotřebujeme. V každé zemi stojí muslimští migranti vzhledem k jejich nízkému podílu na výdělcích a vysokým nárokům na sociální služby státní pokladnu víc, než jaký je jejich přínos k hospodářské nadhodnotě. Z kulturního a civilizačního hlediska jsou hodnoty a obrazy světa, které ztělesňují, krokem zpět. Z demografického hlediska je enormní plodnost muslimských migrantů ve stárnoucí Evropě dlouhodobým ohrožením její kulturní a civilizační rovnováhy.

Kdo toto zřetelně vysloví, je vystaven nenávisným útokům, z nichž osočení z „islamofobie“ je ještě to nejmenší. Zdá se sice, že v německé politice roste vědomí, že islám skrývá jisté problematické síly, avšak nadále stojíme před tímto tématem plni ostychu. „Islám vítáme, islamismus nikoli,“ řekl ministr vnitra de Maizière ve svém prvním parlamentním projevu po nástupu do úřadu. Měl by si někdy pohovořit s ministerským předsedou Erdoganem, který v roce 2008 prohlásil: „Neexistují islám a islamismus. Existuje jen jeden islám. Kdo říká něco jiného, uráží islám.“¹⁷ Bassam Tibi, politolog syrského původu a čelný představitel takzvaného euroislámu, k tomu říká:

„Islám je velmi mnohotvárný a zahrnuje rovnou měrou toleranci i netoleranci. Jako spirituální náboženství nicméně nepatří k politickému způsobu myšlení. Naproti tomu islamismus jako odrůda religiózního fundamentalismu je totalitární ideologií s extremisticky pravicovými rysy, jíž se nesmí dovolit, aby čerpala kapitál z toho, že Německo je otevřeno i jiným kulturám.“¹⁸

Fundamentalistickou fází mělo i křesťanství se svými náboženskými válkami a planoucími hranicemi, na nichž umírali kacíři. Tato fáze skončila před 300 lety s počínajícím osvícenstvím. Přesto faktograficky správný titulní příběh časopisu *Der Spiegel* „Kdo má silnějšího boha?“¹⁹ staví dnešní křesťanství a dnešní islám z hlediska vědomého misionářství a šířitelství vůle do téže roviny. Je to

omyl – alespoň pokud jde o Evropu. Křesťanství prodělalo několik staletí sekularizace a katolická církev už dávno není tou církví, jíž byla v době inkvizice. Co je na dnešním islámu problematické, je propojování v základu zaostalých společností, mladistvých, mohutně rostoucích národů a vědomí spasitelského poslání, jehož fasety sahají od agresivity prosté zbožnosti až k svatému džihádu, přičemž přechody od jedné podoby ke druhé jsou plynulé. V roce 1997 Erdogan, tehdy ještě vůdce opozice, ostatně řekl: „Minarety jsou naše oštěpy, jejich kupole jsou naše helmy, věřící jsou naše armáda.“

Liberalní muslimové se brání tomu, aby „islámu jako takovému“ byly připisovány určité atributy, a v tom mají pravdu. Spisovatel Navid Kermani, který vyrostl v Německu jako syn perského lékaře, zdůrazňuje, že islámu schází jednoznačnost a že konstrukt „islámské identity“ je sporný: „Identita je *per se* něčím zjednodušujícím, něčím omezujícím, jako každý druh definice.“²⁰ Podle něj existují rozmanité formy, jak žít v islámu. „Saúdský vahábismus, který ženám nedovoluje řídit auto, nebo ideologie ajatolláha Chomejního, která namísto člověka prohlašuje suverénem státu boha, jsou bezpochyby v rozporu s demokracií, tolerancí a lidskými právy,“ namítá Kermani, trvá však na tom, že toto není celý islám: „Kdo tvrdí, že islám je neslučitelný se západní modernou,“ ten nechť „tyto ‚osvícené‘ muslimy exkomunikuje, bude-li chtít setrvat na svém stanovisku“.²¹

Bohužel se však nedá popřít, že mezi mnohými, zčásti nejednoznačnými, zčásti rozporuplnými proudy islámu dominuje obraz společnosti, v němž odloučení náboženství od státu dosud z velké části nenastalo, v němž rovnoprávnost pohlaví téměř neexistuje, v němž předmoderní formy života zvýhodňují další rozmnožování beztak mladých společností, včetně společenství migrantů, a v němž je v úhrnu zachováván velký kulturní odstup od našeho způsobu života.

Většina směrů islámské víry má ten vývojový proces, který si křesťanská náboženství z převážné části odbyla během posledních 500 let, dosud před sebou. Jak názorně popisuje Abdelwaháb Meddeb, francouzský kritik islámu tuniského původu, existovaly i uvnitř islámu zárodky procesu zesvětšování, jež se v křesťanství nakonec prosadily, v posledních desetiletích však byly potlačeny různými odrůdami fundamentalismu.²²

Dnes dominující islamismus je zároveň antiokcidentalismem, v němž všechny přechody splývají a principiální teologická stanoviska jsou uváděna v souvislosti s bojem Arabů proti státu Izrael, se založením Islámské republiky Irán a válkou v Afghánistánu, „kde,“ jak říká Meddeb, „antiokcidentalismus prosperoval v důsledku splnutí egyptského a středoasijského integralismu s vahábismem, což posloužilo záměru vytvořit internacionálu stoupenců Sváté války (*džihádu*), a [...] kde se vytvořila ideologická a rekrutační základna al-Káidy“.²³

Vnitroislámská válka mezi okcidentalismem a antiokcidentalismem je dosud v plném proudu, a jak dopadne, je nejisté. Jak jsou uvnitř islámského názorového spektra rozložena závaží, totiž zvenčí nelze rozpoznat. K zamyšlení by nás nicméně měla podnítit Meddebem citovaná slova Claua Léviho-Strausse:

„V pasáži věnované islámu na konci knihy *Smutné tropy* píše, že má z islámu strach. Svůj strach zdůvodňuje jednak principem válečnické mužskosti, který v islámu triumfuje, jednak jeho uzavřeností do sebe a separací od ostatního světa a konečně možností jeho hegemonie a budoucích konfliktů se Západem: islám je totiž entitou, jejíž univerzálnost je stejně dokonalá a exkluzivní jako univerzálnost Západu.“²⁴

Náš západní pohled nedovede rozlišit, který islám jaká část z oněch 15 až 17 milionů muslimů v Evropě vyznává. Nikdo vlastně neví, co se v mešitách káže. Faktem je, že jde o velmi uzavřenou víru a kulturu, jejíž stoupenci se o západní civilizaci kolem sebe valně nezajímají – nejde-li o zdroj jejich živobytí.

Jaké iluze lze mít, ačkoli v zodpovědné pozici tomu tak být nesmí, ukazuje článek exkancléře Gerharda Schrödera, který uveřejnil jako reakci na švýcarské referendum, jež se týkalo zákazu stavby minaretů.²⁵ Schröder soudí, že:

– Musíme respektovat, že islám se stal součástí naší společnosti a celé Evropy; *Komentář*: Nemusíme. Respektovat musíme jen to, že u nás žijící muslimové mají stejně jako katolíci, stoupenci svobodných církví a Svědci Jehovovi právo na svobodné vyznávání své víry. Nic víc a nic méně.

– Islám není politickou ideologií, nýbrž jde o pokojné náboženství. Tak učí korán.

Komentář: Korán učí i opak, v čemž právě tkví problém islámu.

– Pojem osvícenství nesmí být dělicím hlediskem.

Komentář: Ale ano, o to právě jde! Postoj k evropskému osvícenství totiž odhaluje podstatu věci.

– Náhled na muslimské státy je třeba změnit. Turecko se v podstatné míře demokratizovalo.

Komentář: Je naším právem a naší povinností hledět na muslimské země vlastními očima a uplatňovat vůči nim naše normy.

○ dva dny později na Schröderův pokrivený katalog norem reagovala Necla Kelek v ostře polemické odpovědi. Na rozdíl od Schrödera zná Necla Kelek islám i Turecko:²⁶

– Islám vedl se Západem 1000 let, počínaje bitvou u Tours a Poitiers a konče obléháním Vídně Sulejmanem, svatou válku.

– Islám je vírou v *jednoho* boha. Jeho učení nezná odloučení církve od státu. Jednotliví muslimové jsou osvícení, avšak islám takový není.

– Univerzální platnost osvícenství znamená, že ne všechny kulturní a religiózní rozdíly lze akceptovat; jinak bychom museli tolerovat i vynucované svatby.

– Nad Erdoganovou demokratizací Turecka je třeba udělat otazník. Za jeho panství jsou ženy opět zatlačovány na okraj, což znamená dovnitř domu; pouze každá čtvrtá turecká žena je zaměstnaná, před Erdoganem to byla každá třetí.

Necla Kelek dospívá k závěru: „Že islám je systém a nejen víra v jednoho boha, nechce pochopit ani Schröder; a jsou to zas Evropané a jejich média, kdo se má změnit, kdo má na muslimy pohlížet „jiným pohledem“. Touto výzvou znovu adresovanou jenom Západu nám sekulárním muslimům ve sporu se strážci islámu vpadá exkancléř do zad.“

Náboženská svoboda – a s ní i svoboda myšlení – je uvnitř islámu v lepším případě jen něžnou květinou, která tu a tam vykvetne i z jalové půdy. V jediném článku *Neue Zürcher Zeitung* se spojily dvě zprávy. První zpráva: turecký ministerský předseda Erdogan pokládá referendum o zákazu minaretů „za znamení narůstajících rasistických a fašistických postojů v Evropě“. Islamofobie je podle Erdogana stejně jako antisemitismus zločinem proti lidskosti. Druhá zpráva: Evropská unie ve své nejnovější zprávě o pokroku Turecka kritizuje,

že v Turecku nadále dochází k útokům na náboženské menšiny. Navíc chybí právní ustanovení, v jehož rámci by všichni nemuslimové a všichni alavité mohli svobodně jednat a vzdělávat si své duchovní.²⁷

Starousedlým křesťanským komunitám je v Turecku zakázáno stavět nové kostely. Církevní vysoké školy, které byly před 30 lety zakázány, nadále nemají znovuotevření dovoleno. Malá Asie byla za raného středověku ryze křesťanská a v předvečer první světové války bylo stále ještě 25 procent obyvatel dnešního Turecka křesťanské víry. Po genocidě 1,5 milionu Arménů a několika set tisíc aramejsky mluvících Asyřanů během první světové války a vyhnání 1,5 milionu ortodoxních řeckokatolických věřících po této válce klesl podíl křesťanů v Turecku na 0,2 procenta.

Pokud jde o náboženskou toleranci, nelze dnešní Turecko při nejlepší vůli považovat za jejího korunního svědka a ani neuvážlivá, respektive domýšlivá mluva jeho ministerského předsedy není jejím zářným příkladem. Křesťanské církve byly po staletí podrobovány sekulární, pluralistické sebereflexi a to islám dodnes postrádá. V takřka všech islámských zemích – od Egypta po Malajsii – se dokonce zostřuje tlak na křesťanské menšiny a vede až k vyloženému pronásledování a fyzickému ohrožení.²⁸ Stejně jako bible je i korán na mnoha místech nejasný a rozporuplný a navíc plný obraznosti a dobových vazeb. Imperativ absolutní pravdy, který je žádán od doslovného významu súr, může vzhledem k předcházejícímu pochopení a volbě textu vést ke zcela rozdílným výsledkům. Ik ospravedlnění terorismu se v koránu najde dostatek súr: Lze z nich odvodit ospravedlnění jakéhokoli, i toho nejhoršího zacházení s nevěřícími. Ti mohou být, je-li to zapotřebí, i podváděni či obelháváni.

Jakkoli je správné stále znovu a znovu s každým hovořit, je naivní si myslet, že institucionalizovaný dialog s našimi muslimskými migranty by mohl přivodit generální očistu islámu ve smyslu evropského osvícenství. Christopher Caldwell proto na adresu islámských konferencí, rostoucích na půdě všech zemí s muslimskými migranty jak houby po dešti, sarkasticky poznamenává: „All countries pursue roughly the same strategy for assimilating Islam, elevating Muslim pressure groups to pseudo-governmental status and declaring that doing so will produce an Islam that reflects the values of Europe rather than vice versa.“²⁹

Není zdaleka vždy dialogem to, co se za dialog vydává: král Saúdské Arábie Abdullah sice vítá mezikulturní dialog, zároveň by však chtěl exportovat šariu. Pokud jde o tradici tolerance, nebyla to ani v tolik velebené maurské Andalusii taková sláva: muslimští vládcové tu sice trpěli židovské a křesťanské menšiny, jejich příslušníci však byli občany druhé kategorie, jsoucími pod takzvaným ochranným dozorem; byla jim sice poskytnuta náboženská svoboda, platili však za ni vysoké daně.³⁰

Když chce berlínský senátor pro vnitřní záležitosti Ehrhart Körting hovořit s „náboženskými vrstvami“ (má na mysli pouze různé směry islámu), aby „zabránil radikalizaci“, nemyslí to nikdy zle: „Mám dojem, že tato náboženství odloží mnoho ze svých tradic, pokud je přijmeme mezi sebe. Spoléhám na to, že stejně jako u křesťanských církví dojde i v islámu v reakci na okolní svět k procesu sekularizace.“³¹ Ach ty boží prostoto! Křesťanům to trvalo staletí a tekly potoky krve. Nakonec sekularizaci prosadila všude na světě sekulární státní moc a stalo se tak z vůle monarchů a vůle lidu, *navzdory* církvím, nikoli v dialogu s nimi.

Pokud jde o dialog s islámem, platí tu střízlivé stanovisko Kermaniho: „[...] prosím pěkně, mluďte si s umírněnci, chcete-li, avšak ti beztak neodpalují žádné bomby, takže o čem s nimi chcete mluvit? [...] Je iluzorní se domnívat, že ona verze islámu, která je konečně alespoň kompatibilní s lidskými právy, vezme teroristům půdu pod nohama.“³²

Zajímavé je, na jaké potíže naráží liberální duch v Německu, vznášeli-li požadavek sekulárního islámu. Redaktor týdeníku *Die Zeit* Thomas Assheuer nazývá průkopníky sekulárního islámu „sekularisty“. Zastává názor, že boj „sekularistů“, jako jsou Hirsí Alí nebo Necla Kelek, je sám *laděn fundamentalisticky*, a na podporu svého postoje cituje Timothyho Gartona Ashe: „Chceme-li zvítězit nad náboženským extremismem, musíme mezi muslimy za své spojence získat jejich mainstream.“³³ Na stejnou notu hrají Thomas Steinfeld ze *Süddeutsche Zeitung* a Claudius Seidl z *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*: ten, kdo hájí západní hodnoty stejně bojovně jako radikální islám své svaté písmo, stává se sám fundamentalistou.³⁴ Necla Kelek k tomu poznamenává, že z podobných příspěvků je patrné, jak cizí je těmto kritikům kultura islámu, neboť jimi samými je koneckonců obrana

lidských práv před náboženským radikalismem denuncována jako fundamentalismus.³⁵

Je projevem intelektuálního povýšenectví, jestliže nějaký liberální dobrodinec sekulární muslimy a průkopníky v boji za práva žen, jako jsou Hirsí Alí a Necla Kelek, nazývá „sekularisty“, a takřka jim tak vtiskává stigma příslušníků sekt. Navíc tato kritika trpí myšlenkovou neostrotí: principiálně sekulární postoj a dialog se nevyklučují, jak je implikováno. Podomácku řečeno: líná huba, holé neštěstí. Avšak ani dialog není absolutním všelékem, čemuž, jak se zdá, naivové či pohodlníci mezi liberály věří. *S jistým zbožím se neobchoduje!*

Jisté je, že jakémukoli zastávání hodnot je vlastní něco fundamentalistického, a platí to i pro základní ideje osvícenství a z něj vyplynuvší odloučení církve od státu. V tomto smyslu byl Gándhí fundamentalistou, byť to bylo pro dobrou věc. Hitler byl fundamentalistou, bohužel pro věc zlou. Jakýkoli fundamentalismus se ocitá v pasti, má-li sám sebe zdůvodnit. Není totiž žádné roviny, na kterou by mohl přistát zpět. Platí to pro všechny „poslední články věrouky“, i pro víru v lidská práva, občanské svobody a osvícenství. Vyčítat fundamentalismus kritikům islámu je proto mlácením prázdné slámy, neboť jeho existence je nesporná.³⁶ Dokazovat lze nicméně to, že různé fundamentalismy nejsou logicky kompatibilní. Kdo je stoupencem tradičního islámu, nemůže dostát duchu osvícenství, právě tak jako kritikové, kteří nikde nevidí rozdíl a pro něž jsou veškeré hodnoty relativní.

V německé diskusi o islámu liberální dobrodinci a multikulturalisté rádi kladou fundamentalismus, v jehož rámci lidé jako Necla Kelek brání občanské svobody a lidská práva proti imperativním nárokům jistých islámských věrouk, na morální úroveň fundamentalistických pozic islámu. Jak píše Regina Mönch, „smrtonosná nenávist a ‚slovní potyčky‘ coby svoboda, jíž zcela bez zábran využívají právě kritikové islámu, se tak staví na roven“.³⁷ Kritika se zvrhává v pustou denunciaci, jestliže se kritici islámu obviňují z „liberálního rasismu“ a kazatelství nenávisti k cizincům, jak to udělala Carolin Emcke v týdeníku *Zeit*.³⁸

Rüdiger Safranski poukázal na jeden podstatný rozdíl. Safranski rozlišuje „horká“ a „chladná“ náboženství. Ta první nedovedou abstrahovat od nároků na absolutní pravdu týkající se záležitostí reálného světa a mají sklon k intoleranci.

Ta druhá akceptují hranice mezi hodnotovými sférami a k nim patří soudobé křesťanství. Jako „civilní náboženství“ zbývá pak sekulární víra v nezczizitelnost lidských práv a odloučení církve od státu.³⁹

Nikdo v sekulárním státě od žádného náboženství nežádá, aby se zřeklo víry v nadčasovou platnost zjevených základních náboženských pravd, avšak tyto pravdy nesmějí určovat státní právo a pravidla civilního života a nesmějí vést k explicitnímu či implicitnímu oklešťování občanských práv. Každému má být například dovoleno kreslit Mohameda, kdykoli a jakkoli se mu zachce: Mohamed je mrtev, jinak by mohl podat soudní žalobu pro urážku. Jestliže se tím však muslimové cítí dotčeni a požadují učinit takovým kresbám přítrž, pak tím prokazují zásadní neporozumění konceptu občanské svobody. Podrobit se těmto požadavkům by znamenalo závažný průlom sekulárního právního státu.

Mimo oblast principiálních občanských svobod znamená sekularismus přechod od „věčných“ zjevených pravd k „časově omezeným“ hodnotám. Svět včetně hodnot a věroučných obsahů je nazírán v historickém kontextu, což je jádrem osvícenství. Necla Kelek k tomu ve vyhrocené polemice píše: „Islám má podobné osvícenství teprve před sebou. Na jeho svazové funkcionáře, s nimiž jsme nyní jakžtakž obeznámeni, se však spoléhat nemůžeme.“⁴⁰

V teologii křesťanských náboženství se v důsledku osvícenství a pozvolné sekularizace rozvinula historicko-kritická metoda: interpretace náboženských textů a jejich integrace do teologické nauky se postupně vyvíjela v souladu s aktuálními historickými poznatky a souhrnem soudobých vědeckých, humanitních a filozofických koncepcí. Tento vývoj pokračuje s přetrvávajícím cílem nalézat pro náboženskou víru nové pozice.

V teologii islámu se takový rozvoj nepodařil. Reza Hajatpour, někdejší šíitský duchovní, který v současné době pracuje na univerzitě v Bambergu, k tomu říká: „Historicko-kritická metoda, která se v západním vzdělávacím systému prosadila již v době osvícenství a trvá dodnes, neměla vůbec šanci ani v náznaku vzbudit zájem islámských teologů [...]. Věřoučné obsahy a texty s obsahy zjevení nesmějí být podle oficiální teologie podrobovány historicko-kritické metodě.“ Teologové, kteří to činili nebo činí, nezískají místo na univerzitě, či jsou dokonce pronásledováni. Stejnou měrou to platí pro Írán

i Egypt.⁴¹ Jinými slovy: převládající teologie islámu se jako celek brání osvícenství a zůstává tak předmoderní.

Umírněná pojetí tak stojí stále znova bezprostředně vedle pojetí radikálních, ba násilnických: „Imám jedné ženevské mešity Sání Ramadán se postaral o iritaci, když obhajoval kamenování cizoložnic. Jeho bratr, sociolog Táriq Ramadán, naproti tomu vehementně požaduje, aby bylo v islámském světě zavedeno moratorium na tělesné tresty.“ *Der Spiegel* resumuje: „Jisté je, že v islámu mají ženy ještě dlouhou cestu před sebou.“⁴²

Korán „si dělá nárok na absolutní pravdu“, píše německý orientalista Tilman Nagel, proto většina muslimů pokládá změnu náboženství, apostázi, za těžký hřích, za nějž je podle mnohých teologů islámu v Saúdské Arábii a v Afghánistánu přiměřený trest smrti. *Přitom právě změna náboženství či přechod k ateismu je testem náboženské svobody.* Tam, kde taková změna není možná bez nebezpečí a sankcí, nelze o náboženské svobodě vůbec hovořit. „Nejdůležitějším indikátorem toho, že islám není s to konečně uzavřít mír s modernou,“ je „jeho hluboce zakořeněné nepřátelství k pluralismu“, píšou britští žurnalisté John Micklethwait a Adrian Wooldridge. „Koexistence různých světónázorů je rozhodujícím znakem moderny.“⁴³

Vzhledem ke skutečnosti, že islám se ve velké většině jeho směrů vzpírá osvícenství a staví se odmítavě k pluralismu, nelze si ho představit bez islamismu a terorismu, byť 95 procent muslimů jsou mírumilovní občané. Přechody jsou příliš rozostřené, ideologie příliš silné a hustota násilných a teroristických událostí je příliš velká.

Muslimové v Německu a v ostatní Evropě podléhají cizímu kulturnímu a náboženskému vlivu, který nedokážeme přehlédnout a už vůbec ne usměrňovat. Smiřujeme se s narůstáním kulturně odlišné menšiny, jejíž zakořenění v sekulární společnosti je nedostatečné, jež si neosvojila naše měřítko tolerance a která se reprodukuje silněji než společnost, která ji hostí. Nesmíme před rozporupnými směry ve světě islámu a před tendencí k radikalizaci zavírat oči; tato tendence nemá nic společného s chudobou a nevzdělaností, jak je nám stále znova sugerováno. Dějiny islámského terorismu spíše ukazují, že právě vzdělaní mladí muži ze zámožných muslimských rodin – a vzrůstající měrou též konvertité z evropských zemí – jsou obzvláště náchylní k radikálním

postojům sahajícím až k podporování teroru.⁴⁴ Claude Berrely vyhodnotil 285 životopisů „mučedníků“, jejichž smrt ohlásily časopisy Hamásu. Zřídka kdy pocházejí z chudých rodin a v mnoha případech navštěvovali *college* nebo univerzitu.⁴⁵

Také Navid Kermani nařká nad intelektuálními úbytky ortodoxního islámu.⁴⁶ Poukazuje na to, že atentátníci a teroristé se rekrutují nikoli převážně z paralelních společností, nýbrž spíše ze spořádaných občanských rodin a vzdělaných vrstev, v nichž je obrat k islamismu romantickým hledáním svých domnělých kořenů. Jejich tradice je však špatně pochopena, neboť v islamismu tradiční islámskou mnohoznačnost nahrazuje jednoznačnost (a tím radikalismus). Nepopírá ani, že islamistické, a tím potenciálně i teroristické tendence ve veškerém islámském světě sílí. Potvrzuje to statistika: násilí a teroru vanoucího ze strany islámu ve světovém měřítku neubývá, nýbrž přibývá. V roce 2009 došlo v USA k více teroristickým útokům či pokusům o ně než v kterémkoli jiném roce od 11. září 2001.⁴⁷

Neostrá dělicí čára mezi islámem a radikalitou, fundamentalismem a násilím, vysoká fertilita muslimských migrantů a omezování žen, které se mnohým příčí, toto vše dělá nemuslimskému obyvatelstvu starosti a způsobuje, že odmítavé postoje vůči těmto jevům rostou nejen v Německu, ale v celé Evropě. Tyto starosti, ať už jsou či nejsou oprávněné, jsou denuncovány jako „islamofobie“ a tento pojem se s chutí jedním dechem pronáší se slovy „rasismus“ a „antisemitismus“.⁴⁸ Má to působit zastrašujícím dojmem. Turecký ministerský předseda Erdogan ta slova užívá obzvláště často a lze si domyslet, co si přitom myslí.

Srovnávání „antisemitismu“ a „islamofobie“, k němuž se tak rádo sahá, nebere ohledy na ten fakt, že pouze antisemitismus se zakládá „na hysterických úzkostech, smyšlenkách, projekcích a závistivosti“, nikoli však „islamofobie“, neboť teroristické útoky, vraždy cti, zuřivost Tálibánu, dětská manželství v Saúdské Arábii, kamenování cizoložnic a věšení homosexuálů jsou všechno realita.⁴⁹ Prováděné násilí spolu s nekontrolovaným a agresivním tónem, který je vůči kritikům mnohých forem islámu nasazován, mají zastrašující účinek, jenž se již vplížil do veřejného prostoru evropského názorového klimatu.

V Německu pracuje armáda pověřenců pro integraci, islamologů, sociologů, politologů a zástupců rozmanitých svazů spolu se zástupci naivních politiků ruku v ruce a společným úsilím intenzivně na tom, aby existující problémy bagatelizovali a pod vytvořenou clonou sebeklamu je popřeli. Já sám jsem byl obviněn z „rasismu“, když jsem v jednom interview hovořil o nedosta- tečné integrační ochotě mnohých muslimských migrantů v Německu. Tato difamace mým kritikům dokonce posloužila k záměru vyloučit mne z SPD, jejímž členem jsem od roku 1973. Berlínská profesorka psychologie Birgit Rommelspacher posunula stanoviska islámských bojovnic za ženská práva, jakými jsou Ayaan Hirsi Ali, Seyran Ates a Necla Kelek do blízkosti nacionál- ního socialismu, kde prý také „ženy zdůvodňovaly svou ‚rasistickou‘ nad- řazenost požadavkem zrovnoprávnění muže a ženy,“ jak napsala v TAZ.⁵⁰ Ztotožnit kritiku islámu s „islamofobií“ = rasismem = antisemitismem = pravicovým radikalismem = nacionálním socialismem se v Německu sna- ží mnoho malých rozněcovačů požárů a mnozí další, jimž schází potřebný rozhled, jim v tom pomáhají; výsledkem je, že teď už i muslimské feminist- ky jsou stavěny doprava a mezi rasisty.

Zvláštní oblibě se těší vytykat kritikům islámu nedostatek liberálnosti. Přitom se vytrácí jeden důležitý rozdíl: liberální můžeme, ba musíme být k těm pře- svědčením a stanoviskům, která se liší od přesvědčení a stanovisek našich. Tato liberálnost však nesmí sahat až tam, kde se odlišná přesvědčení a sta- noviska netrpí. Osmnáctiletý vražedný střelec Ayham Süřücü, který v úno- ru 2005 v Berlíně z pověření své hluboce věřící turecko-kurdské velkorodiny zastřelil svou o 5 let starší sestru Hatun Süřücü, neboť žila jinak, byl hluboce nábožensky založeným reprezentantem širokého názorového proudu mezi muslimy.⁵¹ Je neliberální, kdo takový druh religiozity opatří nálepkou bez- cennosti, i když hned nevede k vraždě? Mnoho hlasů v německých médiích je vždy nadšeně ochotno nařknout kritiky islámu a s nimi velkou část němec- kého občanstva z neliberálnosti a xenofobie, přičemž cit pro rizika četných forem islámu se zcela vytrácí. Ukázala to i diskuse, kterou vyvolal článek profesorky Birgit Rommelspacher uveřejněný v TAZ.⁵²

Dánský kreslíř Kurt Westergaard, strachující se o svůj život po vlně násilností, kterou jeho karikatury v islámském světě vyvolaly, jen s obtížemi docílil toho,

aby jeho karikatury Mohameda mohly být v Evropě vůbec dále publikovány. Žije pod policejním dohledem a opakovaně se stal cílem vražedných útoků.⁵³ Islámské fanatiky zřejmě zvláště provokovalo, že karikatury dávaly proroka Mohameda a islámskou víru do přímé souvislosti s násilím. Proti této souvislos- ti protestovali a protestují ti, kteří ji chtějí tabuizovat. Přitom souvislost mezi násilím a islámem je od počátku jeho zrodu zcela zjevná: Mohamed bezpro- středně po svých proroctvích začal násilím šířit islám a vraždit a zapuzovat jinověrce. Naproti tomu křesťanství přestálo 350 let pronásledování a potla- čování, než bylo císařem Konstantinem jako náboženství uznáno. Dějiny islá- mu provázelo po 1000 let násilné dobývání křesťanských států, jež přerušily jen na krátkou dobu vojensky nakonec neúspěšné křižácké výpravy.

Vztah islámu k západoevropské moderně je principiálně ještě dnes tíživý. Jeho vládnoucí vrstvy narcisticky vnímaly hospodářské a civilizační zaostávání is- lámského světa od počátku novověku jako urážku, již dal V. S. Naipaul ve své knize „Islámská cesta“ literární tvar.⁵⁴ Relativní vzdálenost arabského světa od západoevropské kultury se projevuje již v tom, že od počátku islámu až dodnes bylo do arabštiny přeloženo méně knih, než kolik se jich dnes přelo- ží za jediný rok do španělštiny. Že nejvyšší mrakodrap na světě financovaný naftou stojí dnes v pouštním písku a ne v New Yorku, může být útěchou jen velmi naivním myslím. Wolfgang Günter Lerch k tomu poznamenává:

„Jako sebevědomé náboženství, které navíc samo sebe chápe jako konec a dovršení monotheistického zjevení, musí islám pocítovat jako jisté *skan- dalon*, že během minulých století tolik zaostal. Dohánění a osobitě ztvár- ňování moderny mu v následujících desetiletích [...] nedopřeje klidu [...]. V co onen všeobecný kvas, v němž se islám ocitl od Maroka po indonéské ostrovy, nakonec vyústí, zůstává otevřenou otázkou, v současnosti však islamistické síly mají navrch.“⁵⁵

Tento „všeobecný kvas“ se zrcadlí v jednom jediném vydání *Frankfurter Allge- meine Sonntagszeitung* (1. listopadu 2009):

– Strana 7: Samiřin dopis. Jak turecké dívky její rodina brání ve vzdělávání a integraci.

- Strana 8: Předsedkyně Evangelické církve v Německu Margot Käßmann pokazuje na aspekty, v nichž se Evangelická církev liší od islámu: vztah k náslí, demokratický svobodný stát, vztah mezi muži a ženami. Při společných modlitbách s muslimy se Ježíš Kristus vždy vytrácí.
- Strana 9: Hamburský kazatel nenávisti odvolává.
- Strana 11: (komentář): Plameny teroru. Představitelé klerikálního předvoje mezinárodního islamistického hnutí se veřejně doznávají ke svému dlouhodobému cíli: nastolení světového *chalífátu*.
- Strana 13: V Íránu neexistuje pravda.

Že mohutný růst muslimské menšiny v Evropě vyvolává obavy, vskutku není třeba vykládat jako nenávist vůči cizincům.

EKONOMICKÉ INTEGRAČNÍ PROBLÉMY

Integrace je neostrý pojem, který je přístupný empirické analýze jen potud, pokud se vztahuje na měřitelné a ověřitelné faktory. „Integrace je definována negativními znaky: nedostatky ve znalosti jazyka, ve vzdělání, na pracovním trhu a chybějící akceptací základních pravidel společenského soužití.“⁵⁶ Ekonomickou integraci lze posoudit na základě účasti na výdělečné činnosti, pozice v zaměstnání a stupně závislosti na sociální podpoře. Účast na vzdělávání a úspěch v něm jsou naopak aspekty integrace kulturní.

Jak již bylo zmíněno, z mikrocensu z roku 2007 vyplývá, že kolem 4 milionů lidí v Německu má muslimské migrační pozadí. Je pravděpodobné, že část z dalších 4,6 milionu lidí s migračním pozadím, u nichž chybí údaj o původu, má rovněž migrační pozadí muslimské.

U muslimských migrantů v Německu zjišťujeme podprůměrnou účast na výdělečné činnosti. Jen 33,9 procenta z nich zajišťuje převážnou část jejich obživy povoláním a výdělečná činnost. U obyvatelstva bez migračního pozadí je to naproti tomu 43 procent. Tento rozdíl by byl ještě dramatičtější, kdyby nám existující data umožnila provést statistiku podle věkového složení; mezi německým obyvatelstvem je totiž podíl lidí v důchodovém věku mnohem větší.

Vzhledem k výdělečně činnému obyvatelstvu žije mezi muslimskými migranty čtyřikrát víc lidí z podpory v nezaměstnanosti a dávek Hartz IV: zatímco na 100 muslimských migrantů, kteří se živí převážně výdělečnou činností, připadá 43,6 lidí, kteří žijí převážně z podpory v nezaměstnanosti a dávek Hartz IV, u německé populace je to pouze 10,4. U lidí s migračním pozadím bez udaného původu je výdělečná kvóta 31,9 procenta a podíl transferů 22,2 procenta. Mezi těmito migranty je navíc obzvláště vysoký podíl dětí pod 15 let. Také z této skupiny je jistou část třeba připočítat k muslimským migrantům.

TABULKA 7.1

OBYVATELSTVO V NĚMECKU V R. 2007 PODLE MIGRAČNÍHO POZADÍ A PŘEVAŽUJÍCÍHO ZPŮSOBU OBŽIVY

PŮVOD	OBYVATELSTVO V TISÍCÍCH (1)	OBŽIVA PŘEVÁŽNĚ Z VÝDĚLKU (2)	PODPORA V NEZAMĚSTNANOSTI, HARTZ IV (3)	VÝDĚLEČNÁ KVÓTA (2) KU (1) (4)	PODÍL TRANSFERŮ (3) KU (2) (5)
Celkem	82 257	34 338	4664	41,4	13,6
Domácí	66 846	28 748	3134	43,0	10,4
EU 27	3686	1628	231	44,2	14,2
Muslimský	3998	1357	591	33,9	43,6
Turecko	2527	852	330	33,7	38,7
Afrika	480	159	80	33,1	50,3
Bízký a Střední východ	708	224	147	31,6	65,6
Bosna a Hercegovina	283	122	34	43,1	27,8
Nejasný původ	4586	1467	325	31,9	22,2

Spolkový statistický úřad (ed.): Odborná série 1 Obyvatelstvo a výdělečná činnost, řada 2.2 *Bevölkerung mit Migrationshintergrund. Ergebnisse des Mikrocensus 2007*, Wiesbaden 2009, tabulka 15, s. 220 nn. a vlastní propočty.

Zcela jiná je situace u migrantů ze států Evropské unie. Jejich výdělečná kvóta je s 44,2 procenta dokonce ještě o něco vyšší než kvóta domácích Němců a podíl transferů je s 14,2 procenta jen o málo vyšší než u Němců. Migrační status tedy sám o sobě problémy s ekonomickou integrací nezpůsobuje.

Často se poukazuje na to, že hodně muslimských migrantů je samostatně výdělečně činných. V Německu je to 80 tisíc lidí s tureckým migračním pozadím, z toho 40 tisíc v maloobchodu. Nicméně i kvóta těchto výdělečně činných muslimů je ve srovnání s Němci a jinými migračními skupinami o mnoho nižší: v roce 2007 byl podíl samostatně výdělečně činných osob bez migračního pozadí 10,4 procenta, u migrantů ze zemí Evropské unie to bylo 12,4 procenta, u migrantů z jihovýchodní Asie 13,9 procenta, avšak u muslimských migrantů celkem jen 6,8 procenta a z nich u Turků jen 6,6 procenta. Nejnižší byla tato kvóta u migrantů bez údaje o původu.⁵⁷

Obavy budí fakt, že problémy muslimských migrantů projevující se v jejich nedostatečném podílu na pracovním trhu a ve vysoké závislosti na transferech se objevují i ve druhé a třetí generaci, a jako by se tedy předávaly z generace na generaci, což ukazuje tabulka 7.2: v dané věkové skupině mají přistěhovalci německých národnostních menšin téměř stejný vzdělanostní profil jako Němci bez migračního pozadí. Jen 12 procent Němců bez migračního pozadí a 14 procent přistěhovalců německých národnostních menšin nemá ukončeno žádné alespoň středoškolské vzdělání, zato 20, respektive 17 procent z nich má vysokou školu. Naproti tomu z tureckých státních příslušníků nemá v dané věkové skupině ukončené profesní vzdělání (alespoň odborné učiliště) 54 procent a pouze 2 procenta z nich má vysokou školu. Špatná situace je i mezi stejně starými Němci tureckého původu. 33 procent z nich nemá vzdělání potřebné pro výkon povolání a jen 10 procent z nich má ukončenou vysokou školu. Tím zaostávají i za ostatními cizinci.

V Německu je výdělečně činných pouze 168 tisíc lidí tureckého původu bez migrační zkušenosti. Naproti tomu mezi potomky migrantů z Evropské unie bez migrační zkušenosti jich 11,2 procenta pracuje v oblastech výzkumu, projekce, managementu, zdravotnictví a sociálních služeb. Podíl občanů tureckého původu je v těchto oblastech tak nízký, že se ani nevykazuje. Nadprůměrně zastoupeni jsou naproti tomu ve výrobě, dopravě a v oblasti jednoduchých služeb.⁵⁸

TABULKA 7.2

UKONČENÉ VZDĚLÁNÍ MLADÝCH OD 26 DO 35 LET
JAKO PŘEDPOKLAD PRO VÝKON POVOLÁNÍ

PŮVOD	DRUH UKONČENÉHO VZDĚLÁNÍ (%)		
	BEZ UKONČENÉHO VZDĚLÁNÍ	STŘEDOŠKOLSKÉ VZDĚLÁNÍ	VYSOKÁ ŠKOLA
Němci bez migračního pozadí	12	68	20
Přistěhovalci německých národnostních menšin	14	69	17
Němci jiného původu	21	59	20
Jiní cizinci	30	59	11
Němci tureckého původu	33	57	10
Turečtí státní příslušníci	54	44	2

Holger Seibert: „Junge Migranten am Arbeitsmarkt. Bildung und Einbürgerung verbessern die Chancen“, in: *IAB-Kurzbericht* 17/2008, s.13.

Spolková agentura práce ve statistice příjemců základního zabezpečení sice uvádí národnost příjemců, nediferencuje je však podle migračního pozadí a u rodin v nouzi se ani národnost nevykazuje. Statistika spolkové agentury tedy neobsahuje ani přímou, ani nepřímou informaci o podílu muslimských migrantů na množství příjemců sociálních dávek. Nicméně na podzim 2009 byla z pověření Spolkového ministerstva práce a sociálních věcí publikována zpráva věnující se skupině všech osob s migračním pozadím mezi příjemci transferů, která dovoluje jisté závěry, pokud jde o způsob života muslimských migrantů:

- 28 procent výdělečně činných občanů potřebujících sociální výpomoc má migrační pozadí. Tito občané žijí častěji ve velkých domácnostech s dětmi. Ty bývají v předškolním věku méně často než děti z jiných rodin svěřovány do mimorodinné péče. Protože v těchto domácnostech se pozice na dolním konci sociální hierarchie tolik nevnímá, je tu i spokojenost se svým způsobem života větší než ve srovnatelných rodinách bez migračního pozadí.

K rodinným konfliktům tu dochází vzácněji. Turci jsou z těchto domácností – relativně – spokojeni nejméně.

- Pokud jde o pracovní podmínky, příjmy nebo extrémní podmínky péče o děti, jsou migranti méně ochotni k ústupkům než příjemci transferů bez migračního pozadí.
- Religiozita těchto migrantů je velmi silná. 50 procent z nich prohlašuje, že praktikování předepsaných náboženských rituálů je důležité i při práci. 15 procent tureckých žen uvádí, že na způsobu oblékání, které jim předepisuje náboženství, nehodlají nic měnit ani tehdy, je-li „neutrální“ oděv předpokladem pro přijetí do zaměstnání.

Výmluvný je následující závěr: „U Němců bez migračního pozadí pobírajících sociální dávky podle SGB II má jejich silné náboženské cítění, které je relevantní pro jejich pracovní chování, pozitivní vliv na to, že získají práci a nebudou nadále odkázáni na sociální dávky, naproti tomu u občanů s tureckým migračním pozadím má taková silná náboženská vazba účinek negativní.“⁵⁹ Jinými slovy: zatímco silná křesťanská náboženská orientace vůči k pracovnímu výkonu posiluje, silná náboženská orientace muslimská se jí zdá spíše brzdit.

Necla Kelek pokládá výsledek procesu integrace Turků za málo povzbudivý: „Mají nejvyšší kvótu nedokončené školní docházky, nejnižší podíl maturantů, nejvíc lidí bez profesního vzdělání, nejnižší kvótu zaměstnanosti a nejméně samostatně výdělečně činných. Protože právě tato skupina roste rychleji než skupiny jiných přistěhovalců, kdežto zatím ještě většinového obyvatelstva rapidně ubývá, stává se problém integrace Turků centrálním problémem celé společnosti. Pokud tento vývoj nebude zastaven, vystavujeme se nebezpečí ‚zhroutení kultury‘, jak píše demograf Herwig Birg.“⁶⁰

KULTURNÍ INTEGRAČNÍ PROBLÉMY

Kulturní integrační problémy lze kvantitativně nejlépe stanovit mírou vzdělání a školního úspěchu.

Z lidí s muslimským migračním pozadím žijících v Německu nemá 30 procent ukončenou ani povinnou školní docházku a jen 14 procent z nich má maturitu. Mezi tureckými muslimy nemá dokončenou žádnou školu 27 procent a maturitu jich má pouhých 8 procent; pokud nemají migrační zkušenost, nedokončí jich žádnou školu 9 procent a maturitu jich získá 12 procent. Daleko tak zaostávají za stejně starými Němci, jichž nedokončí základní školní docházku pouhých 1,6 procenta a maturitu jich zvládne 34 procent. Avšak velký je jejich odstup i od migrantů z Evropské unie, jichž nemá ukončenou školu jen 7 procent a maturitu jich má 27 procent.⁶¹ Výmluvné je, že migranti z Evropské unie a z jižní a východní Asie tyto problémy nemají. Z dětí vietnamských smluvních dělníků z bývalé NDR jich získá maturitu dokonce 80 procent, čímž stojí vysoko nad výkonem Němců.

Nízké šance získat dobře placenou práci spojené s nízkou kvalifikací vyvolávají v sociálním systému sekundární efekt: kariéra příjemce transferových služeb je tím lákavější, čím menší má šance na pracovním trhu. Velkorodiny, které u muslimských migrantů převládají, profitují z toho, že rozsah sociálních služeb – na rozdíl od odměny za práci – vzrůstá s počtem členů domácnosti.

Diskriminace jako důvod chabých úspěchů muslimských migrantů ve vzdělávání a zaměstnanosti nepřipadá v úvahu, neboť jiné migrantní skupiny, které pocházejí z Dálného východu či z Indie, vypadají exotičtěji než Turci a Arabové, mají zčásti ještě větší úspěch než Němci. Relativní neúspěch muslimských migrantů lze také sotva přičítat vrozenému nadání, neboť tyto migranty postihuje stejnou měrou bez ohledu na jejich regionální původ. Záhadou je i to, proč pokrok, pokud se vůbec dostaví, je i ve druhé a třetí generaci u muslimských migrantů výrazně slabší než u jiných skupin s migračním pozadím.

Zajímavé jsou rozdíly, které byly pozorovány ve Velké Británii u různých migrantních skupin z někdejší britské koloniální říše: indiští žáci mají dvakrát lepší výsledky než žáci pákistánští. Žákům z Dálného východu nestačí nikdo, strčí do kapsy i ty britské. Mezi Indý a Pákistánci však neexistují žádné jiné rozdíly kromě toho, že Pákistánci vyrůstají na půdě islámské kultury.⁶²

Do Francie putovali ve vícero várkách Poláci, Židé, Číňané a Vietnamci. Dosáhli hospodářského úspěchu, bez problémů se integrovali a postupně splynuli s většinovou společností, aniž by si kdy dělali nárok na pomoc státu. Zcela

jinak je tomu s arabskými migranty ve Francii, zejména z Alžírsku. Walter Laqueur vyslovuje tento předpoklad: „V duchovním postoji těch, kteří pociťují svou marginalizaci, musí vézet něco, co jim ztěžuje jejich cestu k životnímu úspěchu.“⁶³

Walter Laqueur,⁶⁴ Paul Scheffer⁶⁵ a Christopher Caldwell⁶⁶ každý svým způsobem reflektují onu výzvu a ono ohrožení, které pro stárnoucí a početně se zmenšující Evropu představuje muslimské přistěhovalectví a jeho silně vzrůstající podíl na obyvatelstvu Evropy. První z nich je izraelský Žid vyrostlý ve Wroclawi, druhý Holanďan a třetí Brit. Všichni tři pocházejí z velmi polyglotních států a i oni jsou takoví. Všichni tři jsou liberálové. Nelze tedy jejich starosti jen tak šoupnout do přihrádky nacionalismu, lidového rasismu, či dokonce „islamofobie“, jak se tak rádo dělává.

Necla Kelek,⁶⁷ Seyran Ates⁶⁸, Güner Balci⁶⁹ – autorky tureckého původu vyrostlé v Německu – a Somálka Hirsi Ali⁷⁰ uprchlá do Holandska, již léta poukazují na kolektivistický charakter islámských společností a na vliv, jenž tento jejich charakter má na nedoceňování a ponižování žen, často vedoucí až k násilnostem. Německo-turecká herečka Sibel Kekilli (ročník 1980) má „pocit, že generace nastupující po generaci mé je ještě nacionalističtější. Jejich rodiče prakticky neměli potřebu se integrovat, životní partneři za nimi přišli z Turecka a neměli ani zapotřebí navštěvovat jazykový kurz. Když nějaké dítě nesmělo chodit na tělocvik nebo nějaká dívka najednou přestala chodit do školy, protože se vdala, všichni to vždycky jen přehlíželi a s úsměvem tolerovali“.⁷¹ Demograf Herwig Birg k tomu konstatuje:

„Nejdůležitějšími integračními faktory v přistěhovaleckých společnostech jsou vzdělávací systém, svět práce a mezilidské vztahy zprostředkované manželstvím či podobnými svazky. Naproti tomu k zaručeně nejúčinnějším *dezintegračním* faktorům patří dogmatická fundamentalistická náboženství, stejně jako etnický, nacionalistický a tribalistický ukotvené kultury migrantů z rozvojových zemí, v jejichž dějinách nikdy neexistovalo údobí osvícenství. Zhroutení kultury, jímž je Německo ohroženo v důsledku přistěhovalectví populací stranících se vzdělávání, je na rozdíl od hospodářské recese na celé generace ireverzibilní.“⁷²

Část Němců – včetně elity – tento problém dosud vůbec nepochopila. Tam, kde žijí, bydlí a pracují, se muslimští migranti objevují jen jako metaři a uklízečky, nebo se zjeví jako cizorodá kulisa při náhodném zavítání do čtvrti Berlin-Kreuzberg. Zdá se dokonce, že část intelektuálů a liberálního tisku vskrytu duše pociťuje radost z toho, že muslimské přistěhovalectví německou společnost podkopává.

Jako důkaz toho, že německé společnosti chybí dostatek integračního úsilí, posloužil novinářce Inge Kloepferové život jedné islámské importní nevěsty jménem Dilek: je jí 27 let, žije 10 let v Německu, má 3 děti a 5 let chodila do vesnické školy v Turecku. Dilek nezná nic jiného než domácnost a téměř neumí německy. Avšak co dělal americký stát pro integraci přistěhovaných Němců, Židů, Irů či Italů? Ti všichni se integrovali sami, neboť neměli jinou volbu, pokud nechtěli zahynout. Tady neexistovala sociální péče pro importní nevěsty. *Nedostatečná integrace je důsledkem attitude muslimských přistěhovačů.* To však dobrodinná liberálka Inge Kloepfer nechce brát na vědomí a agresivním tónem vysvětluje: „Německé etnikum se na dlouhou dobu na mnoha místech scvrkne na jednu z velkých menšin. Bude to tak, ať se to bankéři Sarrazinovi líbí, nebo ne.“⁷³

V jistých kruzích se již stalo běžným, že i na empiricky podložené důkazy toho, že mezi etnickými skupinami existují nějaké rozdíly, je uvalováno obvinění z rasismu.⁷⁴ Je to velmi účinný způsob, jak umlčet všechny jinak smýšlející a na snahu dotýkat se nežádoucích témat uvalit klatbu politické nekorektnosti. V Německu to pod tíží dějin funguje obzvlášť bezpečně. Necla Kelek konstatuje:

„Mezi orientalisty a pověřenci pro cizineckou politiku, mezi Zelenými a mezi představiteli církve je mnoho těch, kteří ze samého strachu, aby nebyli obviněni z nepřátelství k cizincům či z netolerance, nacházejí ty nejpodivuhodnější argumenty pro to, jak „svým“ cizincům porozumět a jak je za každou cenu bránit. Propagují takovou míru tolerance, která se rovná sebeobětování. Právo svobodné volby má v případě pochybností ustoupit porozumění pro jinou kulturu.“⁷⁵

Rozdíly v charakteru kultury nejsou ničím, co by se dotýkalo cti jejich nositelů. Je však třeba je vidět a nelze je zlehčovat či bagatelizovat. A k tomu tihnou

právě Němci a zejména němečtí intelektuálové dodnes sotva pochopili, nalik jsou oni sami jiní než třeba Italové a jak dlouhodobě tyto rozdíly, ve srovnání s muslimy nepatrné, působí. Dirk Schümer konstatuje, že právě ti nejnadšenější stoupci italské kultury jako Goethe, Burckhardt⁷⁶ či Hesse⁷⁷ měli dobrý důvod k tomu být jen dočasnými Italy. On sám ještě po 10 letech života v Benátkách a vzdor perfektním znalostem jazyka nebyl opravdu dobře integrován.⁷⁸

Že se cítí být dobře integrováni, uvádí v Německu 47 procent lidí s italským migračním pozadím, avšak jen 22 procent lidí s migračním pozadím tureckým. Z nich naopak 42 procent má pocit slabé integrace, zatímco u první skupiny má tento pocit jen 22 procent. Vinu nelze přičítat znevýhodňování, neboť jen 6 procent Turků uvádí, že jsou často znevýhodňováni, a totéž uvádějí 3 procenta Italů.⁷⁹

Kulturní integraci vzrůstající měrou negativně ovlivňuje technicko-mediální vývoj (satelitní televize). Televizní programy domovských zemí „přistěhovalcům v jejich každodenním životě mnohem více zpřítomnily ‚vlast‘, což způsobilo, že kvantita se změnila v kvalitu [...]. Vzniklo tím napětí, jehož jedním pólem je setrvávání v hostitelské zemi a pólem druhým spjatost se zemí původu.“⁸⁰

Ke kulturním rozdílům a s nimi spjatým vymežovacím rituálům patří i sklon k násilí, které je u mládeže s muslimským migračním pozadím registrováno stále častěji. Mladí Němci, kteří se nebrání a ránu nevrátí, jsou v jejich očích slaboši. Rozruch vyvolaly bonnské události, kdy v jinak pokojné čtvrti Bad Godesberg docházelo k systematickým útokům mladých migrantů na studenty gymnázia. Jeden fotbalový klub si stěžoval, že jeho integrační model je torpedován syrským klubem, který mu odlákává mladé Arabky a nechá jim vše projít. Když se jeden mladý Maročan, který vypadá jako Němec, dostal do spárů násilníků a mluvil s nimi arabsky, vůbec mu nerozuměli.⁸¹ Části této mládeže již zjevně přistály v jazykové zemi nikoho. Jejich šance se integrovat to nezvyšuje.

Bonn není žádnou výjimkou. Stejně to chodí v Duisburgu-Marxloh, v Essenu-Katernberg, v Mnichově-Hasenberg, v severním Berlíně-Neukölln a v mnoha stovkách jiných míst v Německu, kde se seskupují muslimští migranti. Mnoho uvážlivých Turků a Arabů problém kulturní integrace svých kraja-

nů chápe,⁸² avšak němečtí i turečtí advokáti muslimského přistěhovalectví tento problém očividně upozaďují. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) například varuje před „islamofobií“ a pronáší toto kritické stanovisko: „Muslims feel that acceptance by society is increasingly perceived as ‚assimilation‘ and the assumption that they should lose their Muslim identity.“⁸³ To je omyl. Zeela postačí, když budou respektovat naše zákony, nebudou utiskovat své ženy, zruší vynucené svatby, své mládeži budou bránit v provádění násilí a postarají se o svou obživu. Právě o to jde a o nic jiného. Ten, kdo tyto požadavky pokládá za nucení k asimilaci, má vskutku s integrací problém. Nejspíš by měl aspoň někdy věnovat svůj drahocenný čas zamyšlení nad tím, proč jsou vůči muslimům v celé Evropě výhrady:

- Žádné jiné náboženství v Evropě nevystupuje s takovými nároky.
- Žádná jiná imigrace není spjata s tak velkými nároky na sociální stát a s takovou kriminalitou.
- Žádná jiná sociální skupina na veřejnosti tolik nezdůrazňuje svou jinakost, zejména odíváním žen.
- U žádného jiného náboženství není přechod k násilí, diktatuře a terorismu tak plynulý.

Relativní neúspěch v ekonomické a kulturní integraci muslimských migrantů, který pozorujeme po celé Evropě, se s oblibou vysvětluje „vrstvením zdola“, neboť prý převážně emigruje zaostalé obyvatelstvo a nikoli kultivovaní obyvatelé měst. Naproti tomu hypotéza, že překážkou integrace by mohla být sama muslimská kultura, je zastánci teze „vrstvení zdola“ odmítána jako „kulturalistická“. Avšak za všech dob tomu obvykle bylo tak, že na cestu do cizího světa se vydávali nikoli vzdělání a lépe postavení, nýbrž spíše lidé z dolních vrstev a navíc spíše venkované než lidé z měst. Avšak ti, kdo emigrovali, byli vždy výběrovou sortou těch obzvláště aktivních.

Přičítat problémy muslimské integrace kulturním rozdílům mezi městem a venkovem je strategií bagatelizace. Neexistují totiž žádné rozdílné integrační modely, nýbrž platí tu jen jeden jednotný model islámské imigrace v celé Evropě.⁸⁴ V každém případě je pravda, že život muslimských přistěhovalců v Evropě se

vyznačuje zvláštní směsicí islámské religiozity a tradičních životních forem. Tato směsice ztěžuje jejich ekonomickou a kulturní integraci a prostřednictvím s ní spjaté nedostatečné emancipace žen jim zajišťuje bohatou úrodu dětí, pro niž je evropský sociální stát pravým požehnáním. Paralelu k německé dolní vrstvě lze vidět pouze v nedostatečném vzdělání a nedostatečné orientaci na pracovním trhu. Tyto nedostatky jsou však u německé dolní vrstvy výsledkem negativního výběru. Nikdo jistě nebude tvrdit, že muslimští migranti jsou v rámci svých rodných zemí negativním výběrem; proto také jejich mimořádné problémy nelze vysvětlovat „vrstvením zdola“.

Vychvalovaná role samostatně výdělečných Turků v obchodě ovocem a zeleninou je jistě potěšující pro ty zákazníky, jimž by se po obchodě tety Emmy stýskalo. Avšak silná koncentrace turecké menšiny v jednom přesyceném tržním odvětví je také výrazem a výsledkem nedostatečného či chybějícího vzdělání. Tento nedostatek jde na vrub patriarchálních a autoritářských struktur tureckých rodin, které jsou více než na individuální úspěch zaměřeny na blaho rodinného svazku.⁸⁵ Je to ale slepá ulička, neboť kulturní integrace se může zdařit jen tehdy, pokud muslimští migranti uznají naši pluralitu a i vnitřně se s ní ztotožní. Necla Kelek k tomu prohlásila: „Společenská smlouva je pro mě oním minimem podmínek, které budou rozhodovat o integraci, a tím o budoucnosti nás všech.“⁸⁶

PARALELNÍ SPOLEČNOSTI

Lidé dávají přednost tomu, co důvěrně znají, a od toho, co je jim cizí, se zpravidla distancují. Týká se to jazyka, stravy, mravů i našich obyčejů. „Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá“, praví lidová moudrost. Je tedy přirozené, že přistěhovaleci hledají v cizím prostředí nejprve blízkost svých krajanů, zájem o rodné řeči, vlastního náboženství a zažitých způsobů života.

Tam, kde se lidé začnou starat o svou obživu, se tyto přirozené sklony začnou časem vytrácet, neboť je zapotřebí vyjít ze své ulity do „nepřátelského“ světa a vydělávat peníze. Podstatným předpokladem toho je však naučit se jazyk. Paralelní společnost se rozplyne tím rychleji, čím více se její členové snaží

integrovat a čím je tato skupina migrantů obecně ekonomicky úspěšnější. Proto Židé a na rozdíl například od Italů i Němci se již brzy přestali odlišovat od většinové americké společnosti.

Paralelní společnosti jsou většinou koncentrovány v určitém regionu, není to však jejich nutnou podmínkou. V oblastech s vysokou nezaměstnaností, kde lidé žijí většinou ze sociálních dávek, dochází snadno k jejich ghettoizaci. Platí to zejména o berlínské čtvrti Neukölln s jejím tureckým a arabským obyvatelstvem, podobně jako to kdysi platilo o černošském Harlemu v New Yorku. Paralelní společnosti se utvářejí tím snáze a přetrvávají tím déle, čím větší je nezáměr migrantů o většinovou společnost a čím více dávají přednost tomu, zůstat mezi sebou.

Prubířským kamenem ochoty se integrovat je postoj k tomu, koho si zvolit za životního partnera. Závisí na něm i tempo zániku paralelní společnosti, resp. může zabránit tomu, aby tato společnost rostla. V tomto ohledu však situace není růžová, neboť pouhá 3 procenta mladých mužů a 8 procent mladých žen s tureckým migračním pozadím si za životního partnera volí Němce. Naproti tomu u ruských Němců je to 67 procent.

Necla Kelek vypráví o jednom severoněmeckém městě. V něm „žije zhruba 300 migrantů, kteří všichni přísluší jen dvěma rodinám. Před 30 lety sem přišel jeden Kurd s přítelem z východní Anatolie a postupně si ze své domoviny pozval všechny své příbuzné. Kdo je s kým ve svazku manželském, kdo je či dítě, vnuk či bratranec, člověk zvenčí nepozná.“⁸⁷ Když má dítě ze zámožné turecké rodiny narozeniny, přijdou i matky pozvaných dětí. Z pozvaných dětí není ani jedno německé. Ženy mezi 18 a 35 roky jsou samé importní nevěsty a provdány za turecké muže druhé a třetí generace. Žádná z těchto žen nezná žádného Němce osobně, žádná téměř neumí německy. Za všechny mluví ta, která říká: „Můžeme tu přece žít, aniž bychom se starali o ty druhé. Máme své vlastní představy. Máme tu přece všechno, my Němce nepotřebujem.“ A že si jednou syn vezme muslimku, je samozřejmé.⁸⁸

Tato mentalita panuje v širokých kruzích muslimského obyvatelstva. Zda je podmíněna kulturně, nábožensky či jakkoli jinak, je koneckonců lhostejné, neboť je to právě tento způsob kulturní odloučenosti, který je brzdou jejich integrace a překážkou v jejich hospodářském úspěchu. Pro mne je tato mentalita

podmíněna kulturně, avšak na podstatě věci nic nezmění, nazveme-li tento fenomén jinak, a nic se nezmění ani tehdy, nazveme-li předpoklad kulturní podmíněnosti tohoto fenoménu akademickou invektivou „kulturalismus“.

Paralelní společnosti vznikají podle klasického přistěhovaleckého modelu řetězové imigrace, která produkuje homogenní sídlištní oblasti.⁸⁹ Jak hluboké kořeny zapustí a jak velký vliv budou mít na své okolí, závisí na schopnosti a ochotě imigrantů se integrovat. Překážkou integrace muslimských přistěhovačů po roce 1973, kdy byl ukončen nábor hostujících dělníků, je ten fakt, že toto přistěhovalectví je velkou měrou motivováno přitažlivostí německého sociálního státu, což znamená, že v popředí zájmu mnoha těchto imigrantů stojí nikoli vlastní hospodářský úspěch, jehož by bylo možno dosáhnout integrací a odpovídajícím výkonem v povolání, nýbrž jejich zabezpečení a alimentace německým sociálním státem. Vyhledky mají dobré, neboť pomoci se dostane každému přistěhovanci nezávisle na jeho ochotě k integraci a jeho vůli k práci. Další integrační překážky jsou nepatrný sklon k tomu, naučit se jazyk a užívat ho v soukromí, nepatrný sklon k vzdělávání, lpění na tradičních rodinných strukturách, neutuchající příliv rodinných příslušníků a výběr životního partnera mezi příslušníky vlastní národnosti, popřípadě z řad ostatních muslimů.

Na rozdíl od Italů, Španělů nebo Poláků neodchází z muslimských migrantů téměř nikdo zpět do vlasti. Mzdy jsou tam totiž nižší než podpora v nezaměstnanosti a přídavky na děti v naší krajině. Jen někteří s vyšší kvalifikací se vracejí, neboť v Německu nabyté vzdělání dává šance i ve staré domovině. Výsledkem je negativní výběr pro paralelní společnosti. Německo tak financuje část muslimského proletariátu, který ve svých domovských zemích nevidí žádné šance, které by byly lákavější než německá sociální péče. Pokud se rámcové podmínky sociální péče nezmění, vyhlídky na to, že se paralelní společnosti muslimských migrantů v Německu a v západní Evropě jaksi automaticky samy od sebe rozplynou, jsou mizivé.⁹⁰

Je pochopitelné, že se paralelním společnostem nedaří simulovat jejich vlast kompletně. Mužské hlavy rodiny mají sice doma navrch, avšak navenek vůči svým synům s prestiží živitele vyrukovat nemohou. O to horlivěji svému mužskému potomstvu vštěpují nadsazené představy statečné mužnosti, neváhající

ve jménu „cti“ kdykoli sáhnout k násilí. Mladí muži se této role ujímají s tím větší ochotou, čím menšími úspěchy ve škole se mohou pochlubit – jejich školní výsledky jsou přitom ještě horší než výsledky muslimských dívek.

K frustraci ze školy se přidává frustrace sexuální a obojí přispívá k tomu, že se v mladých mužích hromadí agrese, s níž žijí v libertinské společnosti, veskrze zaplavené sexem a pornografií. Muslimské dívky však z náboženských důvodů před svatbou nejsou k dispozici, ba často ani nevinné předsexuální sblížení není možné. A „lepší“ německá děvčata se nespustí s někým, koho ve škole vnímají jako „losera“. Falešné vzory, nedostatečný úspěch ve vzdělávání a sexuální frustrace mohou vést k zesílenému sklonu k násilí, který se vyžívá převážně v mládežnických ganzích, právě vlasti mnoha mladých muslimských migrantů. Zde nacházejí uznání, které hledají, byť špatným způsobem: porušováním zákonů, krádežemi a výtržnostmi.

Fadi Saad udělal kariéru násilníka jako člen pouličního gangu, až byl jednou sám jiným gangem zmlácen a těžce poraněn. Způsobilo to jeho prozření. Dnes je sociálním pracovníkem v Berlíně-Neukölln.⁹¹ Nejvíce mu na srdci leží „Němrabové“, v Německu narozené děti arabských uprchlíků. „S pedagogickou laskavostí se s těmito otrlci daleko nedostanete,“ podotýká a dodává, že dvanáctiletého kluka, který se dopustí násilnosti, je třeba hned potrestat. Nestačí, aby teprve za několik měsíců makal pod dohledem sociální péče. „Jinak bude a první koho potká, toho zmlátí.“ Na řeči o integraci Fadi Saad moc nedá. „Integrovat znamená včlenit. Ale kam? A koho mám vlastně integrovat? Znáš dost Němců, kteří neumí německy, ty mám snad taky integrovat?“ Fadi Saad pak vypráví o své první cestě do Libanonu, o tom, že tamní kluci musí před vyučováním ukázat nehty na rukách a nikoho z nich by ani ve snu nenapadlo pozdravit kámoše „ty zkurvysynu“.⁹²

V Berlíně páchá kolem 20 procent všech násilných trestných činů zhruba 1000 tureckých a arabských mladistvých, což je skupina, která tvoří 0,3 promile všeho berlínského obyvatelstva. V integrační zprávě spolkové vlády je však jejich kriminalita relativizována. Uvádí se v ní: „Alespoň pokud jde o skupinu mladistvých, kriminologové vycházejí z toho, že při týchž rámcových podmínkách rodinných, školních a sociálních a při téže hodnotové orientaci nelze již zjistit vyšší kriminální zátěž neněmeckého obyvatelstva.“⁹³ V tomto

blábolení se zřejmě zaměňuje empirická věda s politickou teologií. Komu vůbec prospěje, jestliže se zastírají zjevná fakta, která nepopírají ani prozíravější z těch, o které jde? Nepochybně ani pravdě, ani jasné analýze, ani integraci. Autoři této zprávy by měli někdy doprovodit komisaře Floriana Söddinga na jeho pochůzce čtvrtí Wedding v obvodu Mitte. Žije tam 82 tisíc lidí, polovina z nich s tureckým a arabským migračním pozadím. Násilí, mezi ním i 104 napadení policistů za rok, pochází téměř výlučně ze skupiny migrantů.⁹⁴

Autoři zprávy o integraci by se rovněž měli pobavit s Kirsten Heisigovou, soudkyní v čtvrti Berlin-Neukölln, jak vidí souvislost mezi násilím a paralelními společnostmi ona. O své „klientele“ říká:

„Mluvím o převážně arabských pachatelích trestných činů, kteří sedávají přede mnou v soudní síni. Spolu se svými rodinami se pokoušejí vymanit z našeho práva tím, že berou své záležitosti do svých rukou [...]. V migrantních čtvrtích se zvláště silně nakupují problémy, které jsou živnou půdou kriminality.“

Na otázku, zda jde o problém sociální, nebo etnický, Kirsten Heisig odpovídá:

„Jde tu o mnoho vlivů: na jedné straně vysoká nezaměstnanost, distance od školy a všeobecná zpustlost. K tomu přistupují faktory kulturní: kult mužství je u mnoha Turků a Arabů obzvláště vyhraněný. Čest a respekt tu mají takové emocionální podloží, že k násilí není nikdy daleko. Bití je ve výchově bohužel běžnou praxí. Když otec nemá respekt, protože je bez práce, pak si ho obstarává bitím [...]. Vznikají tak uzavřené společnosti s vlastními pravidly. Vidím v tom velké nebezpečí.“

Kirsten Heisig také u tureckých a arabských migrantů z paralelní společnosti ve čtvrti Neukölln zaznamenala vyhraněnou nepřátelskost k Němcům a uvedla příklady: „Jeden dvanáctiletý chlapec nadával své spolužačce, že je coura, protože nenosí šátek. Jindy zas obžalovaný prohlásil na adresu policisty: ‚Ty seš hovno pod mejma botama, já seru na Německo.‘ A německé ženy už od

výrostků slyšely: ‚Němci můžou klidně do plynu.‘ Když se takhle k cizincům chovají Němci, říkáme tomu rasismus.“⁹⁵

Viditelným znakem muslimských paralelních společností je šátek; že ho vidíme stále častěji, svědčí o tom, že paralelní společnosti se zvětšují. Dokonce i European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia přiznává, že šátek muslimské ženy nosí také pod tlakem rodiny nebo peer skupin. Zákaz nošení šátku na veřejnosti včetně škol schvaluje 78 procent obyvatel Francie, 54 procent v Německu a 29 procent v Anglii.⁹⁶ Pod jakým tlakem musejí asi být muslimské dívky, jestliže na veřejné škole je německým školačkám spíláno, protože nenosí šátek.

Muslimské rodiny, které sdílejí západoevropské hodnoty a berou liberálnost vážně, své dcery k tomu, aby nosily šátek, nevedou a ani v jiném ohledu své členy nepovzbuzují k tomu, aby se od většinové společnosti opticky lišili. Nošení šátku není nikdy jen výrazem religiozity – dobrou muslimkou lze koneckonců být i bez něj – nýbrž je i výrazem touhy odlišit se od „nevěřících“ také vizuálně. Šátek zároveň znamená akceptaci podřízenosti ženy muži, což se rovná odmítnutí emancipace ženy podle západoevropského modelu.

PŘÍPAD NEUKÖLLN

Berlínský obvod Neukölln má 305 tisíc obyvatel. Podle oficiálních údajů je 120 tisíc z nich migrantního původu, z nich 60 tisíc jsou cizinci s pasem. K nim přistupuje 20 až 30 tisíc ilegálů (v celém Berlíně je jich 150 a 200 tisíc). Stává se, že ve dvou pokojích bydlí 20 až 30 lidí. Téměř polovina obyvatel tohoto obvodu má migrační pozadí. Na severu obvodu je to dokonce 55 procent a na tamějších školách 80 až 100 procent. 30 procent obyvatel pod 65 let tu žije z podpory Hartz IV, na severu obvodu 45 procent, u pětadvacetileté mládeže dokonce 60 procent.

Neukölln se nazývá také největším tureckým městem v Německu. V Německu je však takových mnoho. Město Ahlen ve Vestfálsku má 56 tisíc obyvatel; avšak jižně od železniční trati se prostírá kompaktní muslimské město s 15 tisíci obyvateli. V Německu jsou dnes stovky sídlišť a celé městské čtvrti, v nichž

turečtí a arabští migranti tvoří většinu nebo silnou menšinu. Ve všech těchto sídlišťích se objevují podobné problémy. Tato sídliště rostou mnohem rychleji než města, jejichž jsou součástí (města sama se často naopak smršťují), a jejich obyvatelstvo roste všemu navzdory rychleji než obyvatelstvo Německa. Němec procházející tyto čtvrti si připadá jako cizinec ve vlastní zemi.

Vyplatí se pohlédnout na obvod Neukölln zblízka, neboť tato městská část je exemplární. Na severu obvodu žijí dvě třetiny až tři čtvrtiny všech dětí, na které je vyplácena podpora Hartz IV. Heinz Buschkowsky, starosta tohoto obvodu, se stal známým po celém Německu, neboť s hlubokou zkušeností a znalostí fakt pojmenovává existující problémy, přičemž vždy diferencuje. V berlínské SPD, jejímž je členem, byl dlouhou dobu neoblíbený, neboť dovede být nepřijemně konkrétní a má ve zvyku dovádět všeobecný integrační blábol a dobrodinné počinání *ad absurdum*. Řeční se však problémy neodstraní, a tak se Buschkowsky postupně stával čím dál známějším. Pobouření, které vyvolalo mé interview v *Lettre Internationale*, mělo pro něj ten příjemný vedlejší efekt, že najednou začal být vnímán jako „pan umírněný“ a „pan rozumný“. Rozmlouvali jsme spolu mnohokrát.⁹⁷ Následující mozaikovitý popis berlínského obvodu Neukölln se zakládá na mých rozmlouvách s Heinzem Buschkowskym:

Problémové obyvatelstvo této čtvrti netvoří migranti, kteří v šedesátých a sedmdesátých letech přicházeli do Německa za prací, ani jejich potomci; tvoří je ti, kteří od roku 1980 přicházeli jako rodinní příslušníci těchto hostujících dělníků, ti, kteří se přistěhovali v důsledku chudoby, a konečně váleční uprchlíci. Z 80 procent jsou to Arabové, zbytek Turci. Arabové byli v obvodu Neukölln první, kdo poznal, že je třeba se začlenit a přizpůsobit. Pokud se totiž *jediné* dítě dokázalo začlenit do jemu cizí občanské společnosti, byl celý rod uchráněn před vyhoštěním. Zvláštní problémy způsobují Libanonci a Palestinci. Mnoho kurdských Turků se s úspěchem vydávalo za válečné uprchlíky z Libanonu. U Turků je třeba diferencovat podle náboženských směrů. Sunnitě a šiitě se zcela podstatně odlišují od alavitů, kteří nevykonávají páteční modlitby, nepostí se a jejich ženy nosí šátek. Z hlediska sunnitů a šiitů to nejsou praví muslimové. Alavité jsou prakticky protestanti islámu.

Migranti přicházející v šedesátých a sedmdesátých letech za prací byli lidé, kteří se vydávali na cestu, aby se vlastníma rukama dopracovali blahobytu. Zcela jinak je tomu u migrantů let osmdesátých a devadesátých. Tito migranti hleděli na Německo jako na zaslíbenou zemi, kde se bez práce lze mít tak, jak by se doma ve svých vesnicích nikdy neměli. Turecká střední vrstva ve čtvrti Neukölln pochází z generace hostujících dělníků. Tyto rodiny nejsou problém a na ulici je není vidět.

Dívky s těmi nejrigorózněji předepsanými šátky pocházejí z nábožensky ortodoxních rodin a většinou mají dobré vzdělání. Ty obzvláště přísně zahalené patří k těm, co umějí nejlíp německy. Naproti tomu turecké dívky, které chodí s šátkem, ale nahým břichem a piercingem, mívají jen základní vzdělání a patří za hloupé husy. Ortodoxnost, vzdělanost a šátek mohou jít dohromady. Odpovídá to islámské jednotě církve a státu.

Nizozemský spisovatel Leon de Winter zastává názor, že blahobytný stát evropského střihu se nikdy nemůže stát zemí integrace. „K čemu teda je Hartz IV?“ řeknou si migranti na hlavní škole a o další vzdělání se přestanou zajímat.

První vlny uprchlíků před chudobou z Afriky a Blízkého a Středního východu Evropu zcela zaskočily. Například norská politika byla tehdy tak liberální, že tu neexistovala žádná vězení pro mladistvé a nikdo nevěděl, co si s bandami arabských rváčů v Oslu vlastně počít.

Špatně chápaná liberálnost nám velmi často brání v tom, abychom učinili potřebná opatření. V Berlíně se například zavedly přísnější směrnice pro jazykové testy a byl vydán zákon na ochranu dětí. Chybějí v něm však jakékoli sankční klauzule, byť by šlo jen o to, že v případě nerespektování stanovených požadavků bude udělena pořádková pokuta.

„Čím pestřejší směs, tím jasnější musejí být pravidla“, taková je zkušenost starosty berlínského obvodu Neukölln. Jeho někdejší kolega na radnici v Rotterdamu má podobné zkušenosti, které konsekventně uvedl v praxi: „Blok za blokem, ulici za ulicí jsme Rotterdam vybojovali zpět pro všechny Rotterdamany.“ V Holandsku udělují povolení k pobytu samy obce. To může být ale i odepráno, takže rodiny, které se řádně nechovají, lze donutit k tomu, aby se přestěhovaly. Většinou se pak v jiné obci chovají lépe. Ženám,

kteřé chodí v burce, je v Holandsku odebrána sociální podpora s odůvodněním, že pro ně jinak nelze najít práci.

Je velmi obtížné migrantní obyvatelstvo i jen statisticky správně pochytit. Hodně se totiž podvádí: při rozeslání daňových karet bylo jen v obvodu Neukölln objeveno 10 tisíc fiktivních adres. Jako 60 adres posloužil jeden jediný jednopokojový byt v Kolíně. Podle dnešního ohlašovacího práva může totiž kdokoli udat jakoukoli adresu, aniž jsou tyto údaje ověřovány. Čilý obchod se v obvodu Neukölln vede s čipovými kartami všeobecných zdravotních pojišťoven. Na jednu kartu je často poskytována péče zcela různým lidem, často jde o ilegály z domovských zemí rodin migrantů. Pojišťovna se o to dosud příliš nezajímala se zdůvodněním, že lékařům se beztak vyplácí jen kvartální paušál. Že tyto podvody migrantů jen zesilují tlak na vyšší nákladů a omezují péči o „pravé“ plátce pojištění, berlínskou Všeobecnou zdravotní pojišťovnu zřejmě nezajímá. Z neuköllnských lékařů se nadto vytrácí nápadné množství léků. Ve velkém množství se zde předkládají recepty na často velmi drahé léky, které pak putují do rodných vesnic migrantů.

Vydatně se zneužívá také minijobů. Mnozí pracují o mnoho déle než jen 10 hodin týdně, což je přípustné při pobírání sociálních dávek. Toto omezení však nelze kontrolovat. Když se celní úředník objeví na stavbě, migranti předloží kartu sociálního pojištění a tvrdí, že povolených 10 hodin dosud nevyčerpali. Od daní osvobozené minijoby zvedají statistiky zaměstnanosti, neboť tak získává práci víc lidí. Široce rozšířenou praktikou mnohých firem je, že tříští regulérní místa a konečný efekt je ten, že mzdy za tuto práci vyplatí daňoví poplatníci.

Násilníci na ulicích Neuköllnu šíří strach a hrůzu a jsou špatným vzorem. Tvoří jen 1 promile obyvatelstva, páchají však 20 procent všech trestných činů v Berlíně. Mezi spácháním trestného činu a vězením uplyne dnes 9 až 12 měsíců. Renesance principů pořádku je proto velmi naléhavá. Vše, co není po zásluze potrestáno, si muslimští migranti vykládají jako slabost a podmíněným trestům se jenom smějí. Protože v rámci občanské společnosti nemají žádné cíle a žijí z podpory Hartz IV a z černé práce, je jim jejich policejní rejstřík zcela lhostejný. V rodinách migrantů stranicích se

vzdělávání se vězení nepokládá za něco, co by se dotýkalo jejich cti. Míra podpory rodiny uvězněného ukazuje, jak tyto klany drží při sobě.

Násilí mládežnických gangů nesměřuje jen k Němcům. Turecká obchodnice, jejíž firmu přichází navštívit starosta, zcela bez rozpaků říká: „Pane starosto, když se setmí, tak skrz Sonnenallee už nejezdím, mám z těch Arabů strach.“

Neuköllnský starosta chodí pravidelně do škol svého obvodu, kde přihlíží vyučování. Jeho poznatkem je, že rozdíly v úrovni znalostí žáků téhož ročníku jsou propastné. Zhruba 20 procent dětí z tohoto obvodu při vstupu do školy neumí buď vůbec německy, nebo jen zcela nedostatečně. Dalších 30 procent dětí má jen velmi omezenou, krajně jednoduchou slovní zásobu. Z mládeže pod 25 let, již je věnována péče v job centrech, nelze 90 procent bez další kvalifikace integrovat do pracovního trhu.

Jaká opatření by Heinz Buschkowsky zavedl, kdyby k tomu měl moc?

- Předání kompetencí v oblasti vzdělávání spolkové vládě.
- Zavedení povinné docházky do mateřské školy.
- Zavedení celodenní školy jako jediné školní formy.
- Zásadní změna programů škol a jejich personálního a věcného vybavení v sociálně problematických oblastech.
- Nesmlouvavé dodržování školních povinností.
- Snížení přídavek na děti o 50 procent, druhou polovinu věnovat školám, školkám, učitelům a na bezplatné stravování (v zemích OECD se investuje zhruba 50 procent sociální podpory rodinám do zařízení pro péči o děti, v Německu je to téměř o polovinu méně; vydáváme ze všech zemí nejvíc peněz na sociální podporu rodin, pokud jde o efektivitu jejich vynaložení, jsme na třetím místě od konce).
- Důslednější a rychlejší odsuzování mladistvých pachatelů trestných činů.

Situace v Neuköllnu exemplárně staví otázku muslimského přistěhovalectví do pravého světla. Jde tu o akumulovanou směsici nedostatku vzdělání a znalosti jazyka, transferové závislosti, tradičních způsobů života, kriminality mládeže, kulturní distance, a jde tu také o to, že tato akumulovaná směs se

stále hlouběji zakořeňuje. Počty žáků ve školách ukazují na to, že podíl muslimských migrantů v Neuköllnu dále dramaticky poroste. A šedesátiprocentní podíl žáků, kteří povinnou školní docházku nedokončí nebo ji ukončí na hlavní škole, nepřipouští pochyb, že problémy na pracovním trhu budou pokračovat i v příští generaci.

Jde přitom hlavně o ty imigranty, falešné uprchlíky a běžence před chudobou, kteří přicházeli od počátku osmdesátých let z Libanonu a z kurdských velkorodin. Buschkowsky k tomu říká: „Tyto rodiny u nás dostanou desetinásobek toho, co by tam vydělali v nejlepší případě za rok. Jejich modlitbou je nikoli: ‚Alláhu, dej, ať se dokážu osvobodit ze své překerní situace‘, ale: ‚Prosím udělej všechno, ať náš život zůstane takový, jaký je‘. A pochopitelně ještě podporují své rodiny ve vlasti. Buschkowsky si vymýšlí, řeknete si asi teď, copak je možné z podpory Hartz IV mít ještě na rozdávání? Je to možné, neboť jejich přístup ke konzumu, jejich způsoby oblékání a zařízení jejich domácností jsou jiné. Děti nemají svou postel, nýbrž spí na matraci. V bytě není žádný stůl, děti si dělají úkoly vleže na zemi. A neustále běží televize, nepřetržitě.“⁹⁸

Skutečnost je mnohem znepokojivější, než dávají tušit statistiky. Buschkowsky k tomu vysvětluje: „Máme školy, kde je 90 procent rodičů osvobozeno od připlácení za školní pomůcky, což znamená, že prakticky žádný z těchto rodičů nechodí do práce. Je nepředstavitelné, že by tu zazněla věta ‚Chtěl bych být jako táta, on je požárník a zachraňuje lidi‘, protože výdělečný život v této socializaci zcela absentuje. Pochopitelně je to házení hrachu na zeď, když učitelka dětem říká: ‚Když se budete dobře učit, tak si najdete dobré zaměstnání a vyděláte si spoustu peněz.‘ ‚Paní učitelko, řeknou na to děti, peníze přece dostanem z úřadu.‘ Když se zeptáte mládeže, čím by chtěli být, opáčí, ‚Já budu Hartz IV.‘“

Když byl Heinz Buschkowsky na svém posledním školním turné, pracovali ve čtvrté třídě s učebnicemi pro třetí třídu. A i ty byly příliš obtížné. „V migrantní dolní vrstvě umí rodiče německy špatně nebo vůbec ne. Někdy dokonce dětem zakazují mluvit německy, právě proto, že jim pak nerozumějí. [...] V podstatě máme [...] jen jednu šanci: musíme děti z tohoto prostředí vychovat proti vůli jejich rodičů.“⁹⁹

Němka tureckého původu Güner Yasemin Balci vyrůstala jako dítě tureckého hostujícího dělníka v Neuköllnu. Na vlastní kůži zažívala narůstání a upevňování

muslimské paralelní společnosti tvořené tureckou a arabskou dolní vrstvou a popsala kariéru člena gangu, mladého Araba Rašída z neuköllnské čtvrti Rollberg. Kombinace odporu ke vzdělání, kultu mužskosti, arogance k ženám a obecného násilí je úděsná. Účinný recept dosud nebyl nalezen.¹⁰⁰ Pouhá mantra „učit se, učit se, učit se“ tu nezabere.

Necla Kelek se staví kriticky vůči levicovým a liberálním „multikulti“ postojům: „Pod praporem tolerance bránili všechny panující ‚svébytnosti‘ turecko-muslimské společnosti v Německu, a tím migranty podporovali v jejich sociálním vylučování.“ Těmito „svébytnostmi“ jsou „netolerance a každodenní násilnictví“, které nelze jednoduše akceptovat jako součást „odlišného kulturního kontextu“. Vyznavači multikulti prokazují podle Neclly Kelek osvědčenou medvědí službu. „Základní lidská práva nejsou dělitelná, nejsou kulturně relativizovatelná [...]. Dokud si německá společnost toto jádro své vlastní identity plně neuvědomí a nebude připravena ofenzivně ho bránit, integrace se nikdy nepodaří.“¹⁰¹

To už je silná káva, ale Necla Kelek ještě přiostrňuje: „Jsem ostatně na pochybách, zda většina Turků žijících v Německu si integraci opravdu přeje – jejich většinové chování mluví spíše proti tomu. Většina z nich nečte žádné německé noviny a už vůbec ne německé knihy. Většina se jich dívá výlučně na tureckou televizi, nakupuje v tureckých obchodech a nemá žádné soukromé kontakty s Němci. Země, v níž žijí, je pro ně cizí a cizí jim zůstane.“ V těchto svých postojích jsou turečtí přistěhovalci podle mínění Neclly Kelek podporováni tureckými institucemi, novinami i náboženskými spolky, ať už z přesvědčení, nebo ze strachu, aby na zde žijící Turky neztratily vliv.¹⁰²

Jsem velmi rád, že mohu citovat Neclly Kelek. Stejně tak bych ale mohl citovat Seyran Ates, která – byť někdy poněkud přátelštějším tónem – říká totéž, například když poukazuje na to, že většina tureckých a kurdských rodin se dívá na tureckou televizi proto, že Německo je nezajímá, že tuto zem nevnímají jako svou vlast.¹⁰³ Kdybych se vyjádřil jako Necla Kelek, obvinili by mne z neznalosti, arogance a rasismu. Její náhled pochopitelně sdílím, neboť odpovídá mým vlastním poznatkům a zkušenostem i empirické evidenci, která je k dispozici.

Necla Kelek je pro své jasné analýzy a elegantní hodnotové soudy vystavena značné nevráživosti. Byl jsem při tom, když v proslovu v chrámu svatého

Pavla 9. listopadu 2009 hovořila o antisemitismu dlouholetého velkého muftího z Jeruzaléma a zmínila se i o chování Turecka během druhé světové války. Turecký generální konzul nato opustil chrám. Mnoha dobrodincům v německých médiích jsou ženy jako Necla Kelek, Seyran Ates nebo Hirsí Alí proti srsti, neboť si je nemohou vtěsnat do svého vlažného liberálního obrazu světa, osvobozeného od nepohodlných protikladů. Německou Turkyni nelze přece oceňovat jako německou nacionalistku, ale oni se o to přesto pokusí.

Když už svazoví funkcionáři neúspěchy v integraci nemohou zastírat, pokoušejí se svalit vinu na hostitelskou zemi. Požárník Ceyhun Heptaygun byl v roce 1984 prvním Turkem berlínské požární obrany. Tento Turek vypráví: „Vyšel jsem hlavní školu a stal jsem se mechanikem elektrických přístrojů. Ale měl jsem svůj cíl. Člověk, když chce, tak něco dokáže. Ale musí se chtít.“¹⁰⁴ Kenan Kolat, spolkový předseda Turecké obce v Německu, naproti tomu požaduje „novou kulturu vstřícnosti v Německu, [...] neboť jenom ten, kdo se cítí v bezpečí, dokáže se též otevřít“. Je to prazvláštní požadavek, vždyť dveře měli všichni stejně dokořán, jenže jedni jimi zkrátka projdou, a druhí ne. Pokud nebude zřetelně podporována od domácích krbů, a tato podpora je dosud převážně nedostatkovým zbožím, bude to mít škola těžké. Jsou to koneckonců rodiče, kdo nastavuje výhybky pro integraci, nebo segregaci.¹⁰⁵

CO CHCEME?

Je právem každého státu a každé společnosti, aby si samy rozhodly o tom, koho chtějí přijmout na své státní území či mezi sebe, a mají také právo dbát při tom zachování kultury své země a svých tradic. Přistěhovalecké země jako USA, Kanada nebo Austrálie toto právo nikdy neztrácely ze zřetele a přistěhovalectví vždy usměrňovaly podle regionálního a kulturního původu a také s ohledem na kvalifikaci. Bylo a je to jejich právo. Také v Německu a ostatní Evropě jsou podobná stanoviska legitimní a jsou také přibývající měrou uplatňována. Nelze se při tom vyhnout hodnotícím soudům a bylo by i zcela falešné vyhýbat se jim. Tyto soudy, jimž se nemůžeme a nesmíme vyhýbat, se týkají

jak požadavků, které klademe na schopnost a ochotu migrantů k integraci, tak i otázek, koho vůbec jako migranty hodláme akceptovat.¹⁰⁶

Pro mne je důležité, aby si Evropa zachovala svou kulturní identitu Západu a Německo identitu svou jako země mluvící německy, jako země uvnitř Evropy, spojené s ji obklopujícími Francouzy, Holanďany, Dány, Poláky a dalšími národy, avšak přesto jako země s německou tradicí. Tato Evropa našich vlastí je sekulární, demokratická a dbá na lidská práva.

Pokud dochází k imigraci, je žádoucí, aby imigranti zapadali do tohoto obrazu, respektive aby se v průběhu integrace tomuto obrazu přizpůsobili. Rád bych, aby ještě i moji pravnucci za 100 let mohli žít v *Německu*, pokud budou chtít. Nerad bych, aby země mých vnuků a pravnuček byla z velké části muslimskou zemí, v níž se, kam ucho doslechne, bude hovořit tureckým a arabským jazykem, kde ženy budou mít tvář zahalenu šátkem a rytmus dne bude určován voláním muezínů. Chci-li toto zažít, mohu si pořídit dovolenou v Orientu.

Je samozřejmé, že k budoucímu Německu a celé budoucí Evropě bude patřit náboženská svoboda, avšak stane-li se, že imámové budoucnosti obrátí autochtonní Němce a ostatní Evropany k islámu, bude naše možnost tomu zabránit stejně mizivá, jako byla možnost Římské říše zabránit šíření křesťanství. Ale jak to dopadne, na to si musíme počkat.

Nerad bych, abychom se stali cizinci ve vlastní zemi, ani v regionálním měřítku ne. Pravicový radikalismus podpoříme nikoli tím, že jasně formulujeme své legitimní preference a jim přizpůsobíme své politické konání, nýbrž tím, že slevíme ze svých nároků. V menších zemích, jako je Holandsko, Belgie a Dánsko, je pocit ohrožení ještě silnější než v Německu, a proto se tam diskuse ještě více vyostřily, imigrační zákony jsou přísnější a pravicově nacionalistické trendy získaly pevnější půdu pod nohama.¹⁰⁷

ASIMILACE JAKO ZLOČIN?

Asimilace a integrace se s oblibou stavívají proti sobě. Ve skutečnosti však jde o protiklad jen zdánlivý a předmětem sporu jsou jen slova. Neboť ten, kdo se integroval, se tím také zároveň o něco více asimiloval, a asimilován být

nemůže ten, kdo se neintegrovat. Zřejmě však má tento protiklad něco do sebe, a proto mu věnujme něco pozornosti.

Velký muftí Bosny a Hercegoviny, Mustafa Cerić, se vyjadřuje opatrně a pragmaticky: otevřenost jiným náboženstvím a kulturám je „pro integraci důležitá. Je střední cestou mezi asimilací a izolací. Nehájím ani asimilaci, při níž lidé ztrácejí vlastní identitu a stydí se za svůj původ, ani izolaci, při níž jsou zcela odloučeni od společnosti hostitelské země. V první řadě je třeba respektovat zákony hostitelské země. Za druhé je třeba se naučit jazyku. Za třetí je nutné, abychom té společnosti, v níž žijeme, byli užiteční“.¹⁰⁸

Specialista na integraci Stefan Luft formuluje abstraktněji, ale míří podobným směrem: „Podmínkou úspěšné integrace je jistá míra asimilace. Asimilace je podmínkou možnosti úspěšné integrace [...]. Na úrovni individua integrace a asimilace neznamenají, že přistěhovalec musí zapřít svůj původ a odvrhnout své tradice, preference atd.“¹⁰⁹ Nesmí však docházet k dlouhodobé etnické diferenciaci, neboť „všechny trvale etnicky diferencované společnosti jsou, ve více či méně vyhraněné podobě, etnicky vrstvené společnosti. Prakticky neexistuje etnicky diferencovaná společnost, která by zároveň nebyla společností etnicky vrstvenou.“¹¹⁰

Hartmut Esser rozlišuje následující asimilační roviny:

- kulturní asimilace (vědomosti, dovednosti, jazyk);
- strukturální asimilace (obhájení pozice ve vzdělávacím systému a na pracovním trhu);
- sociální asimilace (síť sociálních vazeb, postoj k volbě životního partnera);
- emocionální asimilace (pocitová identifikace).¹¹¹

Tento výčet potvrzuje, že integrace bez jisté míry asimilace není vůbec možná. Oblíbené heslo „integrace není jednosměrná ulice“, jímž je sugerováno vzájemné přibližování těch, kdo přijímají, a těch, kteří jsou přijímáni, v podstatě zakrývá fakt, že má-li se integrace podařit, je principiálně nutné se přizpůsobit.

V této souvislosti bude zajímavé vypořádat se s postojem tureckého ministerského předsedy Erdogana. Turecko je totiž hospodářsky nejpokročilejší a zároveň nejdemokratičtější zemí islámského kulturního okruhu. Vlastně je jedinou islámskou zemí, která jakžtakž splňuje měřítko západní demokracie.

K tomu by ještě Turecko rádo do Evropské unie. Přitom 5 milionů Turků v ní už beztak žije. Věnujme proto pozornost řeči, již předseda turecké vlády Erdogan pronesl 10. února 2008 v Kolíně nad Rýnem za frenetického jásotu 20 tisíc posluchačů.¹¹²

Erdogan začíná: „Turecká společnost a turečtí lidé, ať jdou kamkoli, přinášejí s sebou jen lásku, přátelství, klid a pohodu. Nenávist a nepřátelství nestojí nikdy na naší straně.“ Z tohoto tvrzení plyne, že nenávist a nepřátelství stojí vždy jen na straně těch druhých. Lze si vážně představit, že něco takového by řekl západní státník svým krajanům v cizině, že by to vůbec mohl vyslovit? Nikoli, obával by se totiž, že se zesměšní, a navíc by mu beztak nikdo nevěřil. Jde tu – v tom lepší případě – o rétoriku, která vězí v naivním nacionalismu pozdního 19. století, anebo pochází z kultury, jež je nám cizí. Svou podstatou je však tato řeč řečí šovinismu. Erdogan pokračuje: „Již 47 let přispíváte svou prací a svým úsilím k tomu, že Německo kráčí vpřed, že se Německo stává uvnitř Evropy i v celém světě mohutnou zemí [...]. Vaše oči i uši byly vždy obráceny k Turecku [...]. Rozumím vaši senzibilitě, již projevujete vůči asimilaci, velmi dobře. Nikdo od vás nemůže očekávat, že se s asimilací smíříte. Nikdo od vás nemůže čekat, že se asimilaci podrobíte. Neboť asimilace je zločin proti lidskosti.“

Odhlédneme-li od nekontrolované volby slov, tato pasáž zjevně není žádným nechtěným vykořeněním. Na to je příliš pečlivě komponována. Erdogan chválí Turky v Německu za to, že zůstali Turky; vyzývá je, aby takoví nadále zůstali, aby se hostitelské společnosti nepřizpůsobili. Nadto si zcela zřetelně osobuje právo mluvit jako turecký státník za všechny turecké migranty v Německu. Erdogan tedy usiluje o trvalé zakonzervování turecké menšiny v Německu, která se však má primárně orientovat na svou rodnou zemi. I toto je šovinismus.

S ohledem na vstup do Evropské unie Erdogan vyhrožuje: „Ano, vy už v Evropské unii jste [...]. Máme již nyní beztak 5 milionů státních občanů, kteří žijí v Evropské unii.“ Chtělo by se dodat: všech těchto 5 milionů dá na Erdogana, nikoli na svou hostitelskou zem. Bylo-li by tomu jinak, šlo by přece o asimilaci, a tím „o zločin proti lidskosti“.

Oněkolik dnů dříve běželo na stanici ARD zpravodajství z místa činu v Ludwigs-hafenu, kde došlo ke zneužívání a vraždě v rodině tureckých alavitů. Erdogan zcela nepokrytě žádá cenzuru: „Svoboda tisku nemůže být nikdy neomezená.“

Svoboda názoru nemůže být nikdy neomezená. Svoboda sahá jen k hranici jiné oblasti svobody.“ To však se svobodou tisku nemá nic společného. Mimochodem: zde nešlo o povolení dětské pornografie a nešlo ani o popírání holokaustu. Šlo jen o jeden kriminální případ v jedné turecké rodině.

Řekněme to s jistotou zdrženlivostí: Erdoganovo Turecko svou kulturou do Evropy nezapadá a země, která chválí své migranty za to, že se v zemích, které je hostí, neasimilovali, je narušitelem pokojného soužití.

Pokud budeme předpokládat, a nejspíš tak musíme, že Erdoganova řeč je zrcadlem turecké duše, pak se nedostatkům v integraci tureckých migrantů nesmíme divit. Turci žijící v Německu, kteří se podřídí Erdoganovu přání zůstat Turky a jejichž reprodukce bude navíc nadprůměrná, budou postupně ohrožovat kulturní identitu Německa, neboť zákonitostí skutečné integrace přestanou fungovat: „Jestliže uvnitř Evropy přesídlí lidé určité národnosti do oblasti jiné národnosti, pak zároveň s jazykem se promění i jejich kulturní identita a nejpozději již jejich děti se stanou plně integrovanými členy solidární společnosti země jejich volby. Tak se z Francouzů, Italů a Poláků stali Němci a naopak,“¹¹³ konstatuje rakouský badatel specializující se na výzkum chování Irenäus Eibl-Eibesfeldt. Z toho ale, jak se zdá, mají Turci právě velký strach. Sice v Německu konzumují téměř výlučně turecká média, nicméně jejich reakce na stažení několika tureckých pořadů v německém rozhlasu, o něž už téměř nebyl zájem, byla bezmezná.¹¹⁴

Muslimští migranti včetně Turků se integrují sice podstatně pomaleji než jiní migranti, nicméně je jisté, že i oni se mění. Kdo vyrostl v Německu, ten nejpozději v Turecku pozná, že on je „ten z Německa“ a není už ten správný Turkek.¹¹⁵ Je jenom škoda, že mnoho z „těch z Německa“ se nakonec nestane ani těmi správnými Turky, ani těmi správnými Němci.

Lze uslyšet, že integrace znamená starost o svou identitu, bolest, úzkosti a obavy ze ztrát. Že tu nejde jen o peníze a o práci. Ten, kdo toto říká, ví, o čem hovoří: Ahmed Aboutaleb, který se v roce 1976 ve věku 15 let přistěhoval do Evropy z Maroka, absolvoval vysokoškolské studium v oboru telekomunikace, stal se státním sekretářem pro sociální záležitosti a od října 2008 je starostou Rotterdamu. K současné situaci říká: „Vidět kulturní rozdíly jen jako duchovní obohacení, to není to, co by se dotýkalo pocitů velké části společnosti.“¹¹⁶

Viditelný rozdíl mezi muslimskými migranty a společnostmi, které je mezi sebe přijímají, netkví v barvě pleti, ani v rysech tváře. Většinu Arabů a Turků bychom mohli pokládat třeba za Řeky nebo Italy z jihu a Pákistánci jsou pro nás sotva jiní než Indové. Viditelný rozdíl, který navozuje pocit distance a nejspíš jej i má navodit, spočívá v odívání žen, zejména v jejich šátku. Ten se stal znamením toho, že islám má společensko-politickou dimenzi ležící mimo náboženství.

Přechod od šátku přes závoj až k burce je plynulý. Stejně plynulý je však přechod od poslušné muslimské dívky, která si bere za manžela mladého muže vyhledaného pro ni otcem, neboť tak si žádá tradice, k ponižované mladé ženě, která musí proti své vůli opustit školu a je jí vnuceno manželství, které odmítá. Pokusí-li se o únik, hrozí jí násilí, únos do Turecka, a má-li smůlu, pak i vražda cti.

Všechny islámské společnosti svobody žen omezují a přiznávají jim nižší status. Rozdíl ve společenském statusu se projevuje již tím, že mužům je dovoleno mnohoženství, zatímco ženy obdobné právo nemají. Necla Kelek k tomu kriticky poznamenává: „Západní intelektuálové nás nabádají, abychom vůči takovýmto otázkám odívání nebyli nedůtkliví. Demokracii u nás ani v Turecku takové lapálie neohroží. Já tento postoj nesdílím, neboť šátek je plápolající prapor v čele jedné ideologie, prapor kolektivistického a patriarchálního obrazu společnosti.“¹¹⁷

Z muslimských žen jich nosí v Německu šátek 33 procent, 53 procent ho odmítá. Z mladých žen mezi 18 a 35 roky jich nicméně šátek nosí 34 procent, z žen od 30 do 39 let je to 37 procent a z žen nad 60 let jen 27 procent. Stejně jako v Turecku, kde v současnosti nosí šátek 61 procent žen, se i v Německu nošení šátku rozmáhá.¹¹⁸ Zda tato čísla, která byla zjištěna v průzkumu prováděném Monitorem náboženství Bertelsmannovy nadace, jsou spolehlivá, nevíme. Nejisté je také, do jaké míry byly do tohoto průzkumu zahrnuty i tradiční kruhy.

Kdo nosí šátek, vyznává se tím z tradiční interpretace islámu. Příkázání nosit šátek, či dokonce závoj, totiž z koránu nelze vyčíst. Šátek zároveň znamená uznání podrobenosti ženy muži a omezení jejích svobod. Zatímco u starších žen byl šátek také výrazem selské tradice, jde u mladých žen, které nosí šátek dobrovolně, o vědomý signál.

Jestliže muslimské dívky, poslušny pokynů rodičů, nosí šátek ve škole a škola to toleruje, znamená to, že státní instituce uznává, že dívky podléhají přísnějším omezením a mají menší práva než chlapi. Je špatné, jestliže ze státní instituce vychází takovýto signál. Konference o islámu, svolaná ministerstvem vnitra, však tento signál vyslala, když navrhla, aby o nošení náboženského oděvu rozhodovali rodiče, popřípadě ti, kdo jsou oprávněni k výchově dětí. Poprvé tak pronikla myšlenka šaríi do soustavy německých právních norem.

Historickým zdrojem hidžábu, šátku či závoje je ortodoxně konzervativní islám s jeho tradicí nepřátelství k ženám a v něm se také koncentrují síly, které na šátku trvají.¹¹⁹ Šátek totiž není projevem oddanosti islámu, nýbrž je symbolem jednoty náboženského a společenského řádu, jak je normována šaríou. Šaría je až na několik málo výjimek ve všech islámských zemích, ale také v částech Afriky a jihovýchodní Asie podstatným či jediným zdrojem práva v civilních procesech. Ryze civilní soudní pravomoc, odpoutaná od náboženských norem, tu neexistuje. Výjimkou je Turecko, kde je civilní jurisdikce od roku 1926 vykonávána podle švýcarského civilního zákoníku. Nic to však nemění na tom, že veřejný i soukromý život tu nadále podléhá zákonům šaríi.

Pro muslimy je všeobecně uznávanou pravdou, že ženy nejsou mužům rovnocenné. Vyšší postavení muže je zdůvodňováno koránem, zejména je odvozováno z oněch veršů, jež tvoří například súru 4,34: „Muži jsou nadřazeni ženám v otázkách zodpovědnosti, neboť Alláh muže vyznamenal dříve než ženy a tyto obětují ze svých majetků. Proto ctnostné ženy jsou ženy poslušné.“¹²⁰

Šance na vzdělání žen a jejich sociální vzestup vyvěrají v zemích, jako je Írán nebo Saúdská Arábie, většinou z paralelního obsazování pozic v důsledku oddělování pohlaví. Je třeba mít i ženské lékaře a ženské učitele. Sociální vzestup žen je však vždy závislý na souhlasu mužů.¹²¹ Konsekvantní nerespektování a porušování práv žen v islámské kultuře a nadřazená pozice, která je tu připisována mužům, také vysvětlují, proč sekulární mužští muslimové mají k tradičním aspektům svého náboženství mnohem shovívavější vztah než sekulární muslimky, či dokonce bojovnice za ženská práva. Utiskování a porušování lidských práv postihuje totiž v islámu z 90 procent ženy. Proto

švýcarská bojovnice za lidská práva Julia Onken hlasovala pro zákaz minaretů: „Minaret je politickým symbolem právního řádu, v němž se nevyskytují práva žen, a tím znamením toho, že stát ponižování ženy akceptuje.“¹²²

Rodinná struktura je v islámu hierarchická a je striktně vztažena k mužům jako hlavě rodiny. Tento vzor pak mladým muslimským migrantům dvojnásob ztěžuje možnost se přizpůsobit. Neboť se cítí, mocí a násilím se mladý muž v Německu nijak zvlášť neprosadí. Režisér Fatih Akin¹²³ byl v mládí členem tureckého gangu v Hamburku a podílel se na jeho kriminální činnosti. Ohlížeje se zpět, říká: „Dalo by se říct, že to byl můj otec, kdo mě jako můj vzor dovedl do těchto struktur. Dostala mě z nich moje matka.“ Sama sebe vložila na misku vah a kategoricky mu řekla: „Zachrániš mě, když se budeš dobře učit a přestaneš dělat voloviny. Jinak umřu.“¹²⁴

Rodinný svaz určuje i to, jaký postoj je třeba zaujímat k volbě životního partnera. Turečtí migranti si z 90 procent berou zase Turky. Kolem 60 procent manželství tureckých státních příslušníků žijících v Německu je uzavíráno s partnerem z Turecka,¹²⁵ přičemž tito importovaní partneři mají zpravidla velmi nízké vzdělání. V Berlíně je mezi nimi 10 procent analfabetů a 28 procent má jen 5 tříd základní školy.¹²⁶ Tito importovaní partneři pocházejí vesměs z regionálního okolí, a často dokonce z blízkého příbuzenstva rodiny, do níž se vdávají či přiřeňují. Mnohdy jsou to bratřanci a sestřenice. Sňatky mezi příbuznými mají dlouhou tradici v mnoha klanech, čemuž odpovídá i značné množství postižených. Je známo, že podíl vrozených postižení je mezi tureckými a kurdskými migranty výrazně nadprůměrný.¹²⁷

VÍTĚZI DÍKY FERTILITĚ?

V květnu roku 2004 jsme si mohli v novinách *Hürriyet* (*Svoboda*) přečíst, že německo-turecký podnikatel Vural Öger během oběda s tureckými podnikateli prohlásil: „V roce 2100 bude v Německu 35 milionů Turků. Z Němců zbyde jen zhruba 20 milionů.“ Podle listu *Hürriyet* pak ještě dodal: „To, co začal sultán Sulejman v roce 1529 obléháním Vídně, teď uskutečníme my díky našim obyvatelům, našim statným mužům a zdravým ženám.“¹²⁸ Tento podnika-

tel později prohlásil, že šlo jen o pouhý vtip, že chtěl jen povzbudit německé ženy, aby měly víc dětí.

Vtip sem, vtip tam, podstatné je, že čísla souhlasí: pokud míra plodnosti autochtonního německého obyvatelstva zůstane taková, jaká je už 40 let, pak v průběhu následujících tří generací klesne počet Němců na 20 milionů. A je naprosto reálné, že muslimské obyvatelstvo spojenou silou vysoké porodnosti a pokračující imigrace naroste v Německu do roku 2100 až na 35 milionů. Mnoho Turků tímto způsobem přemýšlí. Ladí s ním i napůl výhrůžná zmínka Erdoganova v Evropské unii už je. Ladí s ním i mnoho dalších výroků z oficiálních míst¹²⁹ a i sám vývoj v Turecku. Tam se totiž počet obyvatel za posledních 50 let zpětinasobil. Také proto, že obyvatelé Turecka jsou v průměru velmi mladí, je tam počet porodů na 1000 obyvatel dvakrát vyšší než v Německu.

V porovnání s jinými muslimskými státy je však tento populační boom ještě umírněný. Brémský sociolog Gunnar Heinsohn přišel s následujícím propočtem: kdyby byla v Německu po 8. květnu 1945 stejná porodnost, jaká byla tehdy v Palestině, bylo by dnes ve střední Evropě 600 milionů Němců.¹³⁰ To je přirozeně zcela nemyslitelné a jde o čistě teoretický propočet. Velmi názorně to ale ilustruje rozdílnou dynamiku porodnosti.

Přesuny ve struktuře obyvatelstva způsobené rozdílnou mírou porodnosti proměňují tvář světa, jednotlivých oblastí i celých států v historicky velmi krátkých údobích. Doris Lessing¹³¹ ve svých memoárech napsala, že její rodná země Rhodesie, když byla objevena Cecillem Rhodesem,¹³² byla prakticky liduprázdná. Žilo tam tehdy jen 250 tisíc černochů. Když zde kolonizátoři začali pěstovat kukuřici, subsistenční báze černého obyvatelstva vzrostla a umožnila jeho rozmnožování. Když Doris Lessing v roce 1949 Rhodesii opouštěla, žilo tam 1,5 milionu černochů; dnes je jich 13 milionů.¹³³

Vysoká porodnost muslimských migrantů je celoevropský fenomén: v Turíně, kde migranti od devadesátých let během krátké doby dosáhli desetiprocentního podílu, připadá nyní na migranty 25 procent narozených dětí. Pětina dětí v Kodani, třetina dětí v Paříži a polovina dětí v Londýně se rodí migrantům. Ve Francii mají francouzské ženy v průměru 1,7 dětí, ale migranti 2,8

a migranti z Tuniska, Turecka a Maroka 3,3 až 3,4 dětí, což je víc než v jejich rodných zemích.¹³⁴

V německé statistice porodnosti se bohužel nezaznamenává ani náboženské vyznání, ani původ matek, takže z ní bezprostředně nemohou být vypočítány ani počty porodů, ani čisté reprodukční kvóty migrantů různého původu. Nicméně nepřímě z nich lze jisté závěry vyvodit: v roce 2007 žilo v Německu 3,4 milionu dětí pod 5 let. Z nich 66,1 procenta nemělo žádné migrační pozadí, 5,1 procenta mělo jednoho z rodičů muslimského původu. 18 procent z dětí pod 5 let žilo v domácnostech, které neměly udán původ nebo byl udán nepatřičně. Rodiny migrantů, které neuvádějí svůj původ či jej uvádějí nekonzistentně, jsou zjevně zároveň rodiny s největším počtem dětí. Z toho lze vyvodit, že velká část těchto dětí, ne-li jejich většina, patří do rodin muslimských migrantů. Lze pak odhadnout, že podíl muslimských dětí u dětí pod 5 let je 14 až 23 procent.¹³⁵ Religionista Michael Blume odhaduje, že v roce 2030 bude žít v Německu kolem 7 milionů muslimů. Budou převážně obývat velká a střední města a budou tvořit zhruba třetinu jejich obyvatel; jejich porodnost bude stále ještě vyšší než porodnost Němců.¹³⁶

Na vysokou porodnost muslimského obyvatelstva v Německu působí vícero faktorů:

1. *Patriarchální poměry ve velké části rodin muslimských migrantů.*

S nimi souvisí nízký stupeň emancipace, nepatrné vzdělání a předčasně uzavíraná manželství dívek a mladých žen.

2. *Nepatrná účast na pracovním trhu týkající se muslimských migrantů vůbec, ale zejména žen.*

To způsobuje, že s růstem počtu dětí se snižuje ušlý zisk z výdělečné činnosti

3. *Vysoká transferová závislost muslimských migrantů.*

V rodinách, které žijí převážně ze základního zabezpečení, stoupá životní standard s počtem dětí, čemuž odpovídá postoj těchto rodin k porodnosti. V této sociální skupině děti životní standard nesnižují, ale zvyšují.

4. *Vysoká religiozita muslimských migrantů.*

44 procent tureckých a 37 procent arabských migrantů se označuje za vysoce nábožensky založené.¹³⁷ Pro 90 procent vysoce nábožensky založených

muslimů jsou rodina a děti velmi důležité a mladí muslimové jsou silněji religiozní než starší.¹³⁸

Blume prováděl obecný výzkum vztahu mezi religiozitou a fertilitou a dospěl k závěru, že ve všech kulturách a v jakémkoli náboženství jsou věřící vždy plodnější než ateisté.¹³⁹ Pokud integrace muslimů v Německu bude probíhat úspěšně, může se postupující zrovnoprávnění obou pohlaví spolu s vyrovnáním životních stylů a kariérních vzorců postarat i o jisté vyrovnání postojů k plození dětí. Pokud však náboženská vazba muslimů zůstane nadprůměrná, dá se předpokládat, že i jejich porodnost bude trvale vyšší než porodnost německého obyvatelstva.

Vzhledem k rozdílům ve fertilitě mezi autochtonním obyvatelstvem a muslimskými přistěhovalci je nezávisle na úbytku německého obyvatelstva patrné přesouvání populačních struktur a k analogickým jevům dochází více či méně v celé Evropě. Od dob stěhování národů byl vliv přesunů obyvatelstva na jeho složení spíše nepatrný. Genetické výzkumy například ukazují, že 75 procent genetické výbavy obyvatel dnešní Anglie pochází od obyvatelstva, které tam žilo před 7500 lety. V Irsku dokonce pochází jen 12 procent genetického materiálu z pozdější doby.¹⁴⁰

Ať to nazveme kulturním zlomem či jakkoli jinak: budou-li popsané trendy pokračovat, pak sekulární způsob života a jeho evropská kultura, již je z našeho hlediska třeba dát přednost, budou potlačeny vyšší fertilitou muslimských migrantů a na ni navázaným dalším přistěhovalctvím. Ten, kdo je plodnější, bude konečným pánem Evropy. Chceme, aby k tomu došlo?

SOCIÁLNÍ STÁT A INTEGRACE

V Turecku neexistuje základní zabezpečení či sociální péče jako v Německu, v ostatních muslimských zemích také ne. Ten, kdo nějak zvládne dostat se do Německa či jiné západoevropské země a opatřit si tu legální status, si jen díky sociálním transferům zajistí takový bezpracný příjem, jaký by ve své rodné zemi ani zdaleka nezískal prací. A má-li rodinu, je na tom ještě mnohem

líp. Náš systém finančního podporování rodiny je v rodných zemích migrantů naprosto neznámý.

V USA, Kanadě a Austrálii, klasických přistěhovaleckých zemích, je tomu jinak. Teprve po mnohaletém pobytu má přistěhovalec v USA právo na sociální péči, ta je však ve srovnání s německým základním zabezpečením krajně skrovná a navíc je omezena na 5 let. Kdo se přistěhuje do USA, ať legálně, nebo ilegálně, musí důvěřovat sám sobě. Kdo se přistěhuje do Německa, má vystaráno – bez ohledu na schopnosti a ochotu k nějakému výkonu.

Dalo by se očekávat, že přistěhovalci v Německu budou spokojeni a ti v USA nespokojeni. Ale je tomu právě naopak: přistěhovalci v USA byli dotazováni, jak dlouho jim trvalo, než se začali cítit „komfortně“ a „jako součást americké společnosti“. 77 procent respondentů odpovědělo, že to bylo méně než 5 let. Jen 5 procent z nich uvedlo, že se tu nikdy necítili jako doma. Naproti tomu 58 procent obyvatel tureckého původu v Německu říká, že má pocit odcizení, a 78 procent z nich prohlašuje, že nemají pocit, že Angela Merkel je jejich kancléřkou.¹⁴¹

Vysvětlení těchto odpovědí je nasnadě: do USA jde jenom ten, kdo si důvěřuje. Když se mu pak vlastními silami podaří do americké společnosti začlenit – byť to bylo na té nejnižší úrovni – je na svůj úspěch hrdý a pociťuje vděk vůči společnosti, která mu dala šanci. Naproti tomu ten, kdo dostane vše zadarmo, pociťuje vděk jen velmi povrchně, nejčastěji však vůbec žádný. Obdarovaný nemá pocit, že je respektován a brán dostatečně vážně, a aby podpořil svoje ego, staví se vůči svému dobrodinci odmítavě. Jde o elementární psychologické mechanismy, z nichž není úniku. Lze tak například zčásti vysvětlit i hlodavou nevrlost, již u mnoha východních Němců vyvolalo znovusjednocení Německa. Dostávali příliš mnoho zadarmo a ne všichni pracovali z plných sil – proto se teď cítí znevýhodňováni. Přestože USA přistěhovalce materiálně nepodporují, jsou jejich imigranti kvalitnější a rychleji se integrují:

„Mass immigration may be hard to combine with a generous welfare state, but this argument applies more to Europe than to America. In America it is hard for an able-bodied male adult to do anything more than *subsist* on welfare. So immigrants work, which means they are seldom much of a drain

on the public purse, and they have no choice but to assimilate. People who work together have to get on with each other so they generally do.

Because immigrants have to work, America does not have ghettos full of permanently jobless and alienated male immigrants, as in France, for example. This is why immigrants rarely riot. They are too busy earning a living.¹⁴²

Do klasických přistěhovaleckých zemí proudí mnohem víc imigrantů ochotných podávat přiměřený výkon, neboť ti ostatní v těchto zemích nevidí žádnou šanci a tyto země také těmto svým přistěhovalcům nabízejí jiný druh socializace, neboť zde nejsou ohroženi pokusem bezpracného zabezpečení a rozsáhlé sociální sítě. Tyto země nevidí nic špatného ani na tom, vybírat si své přistěhovance podle ekonomických a sociologických kritérií. Australské imigrační úřady po desetiletí užívaly „Dictation test“ o 500 slovech, jehož sítím propadli všichni, kdo neuměli pořádně anglicky a nemohli se prokázat jistou úrovní vzdělanosti.

Je přirozené, že i v USA se vytvářejí paralelní společnosti rozmanitých národů, jazyků a etnik. Avšak tyto paralelní společnosti mají jiný charakter, protože každý si v nich musí vydělávat na svůj chléb a to také dělá a tyto společnosti se dříve či později rozplynou. Pokud ne, nic mimořádného se neděje, neboť každý je tu povinován většinové kultuře. V Německu se naproti tomu etablojí rozsáhlé etnické kolonie, neboť zdejší sociální systémy pohlcují další a další imigranty přicházející do Německa za svou rodinou. Kolem 30 procent těch, kteří přijíždějí se vdát či oženit, musí být osvobozeno od poplatků za integrační kurzy, protože jejich partner žije ze sociálních transferů.¹⁴³

U rodin s migračním pozadím je absence motivací díky německému sociálnímu státu obzvláště eklatantní. Tyto rodiny mají mezi příjemci základního zabezpečení nadprůměrné zastoupení. Zatímco rodinu v nouzi bez migračního pozadí tvoří v průměru 1,8 lidí, u domácností s migračním pozadím je jich 2,8. Migrační domácnosti pobírající dávky základního zabezpečení jsou se svým životním standardem výrazně spokojenější než domácnosti bez tohoto pozadí a také si více dovolí.¹⁴⁴ Je to pochopitelné: díky velké rodině si na transferech přijdou často až na 3000 a více eur měsíčně, což je mnohem víc,

než kolik by si vzhledem ke svému vzdělání a nedostatečným jazykovým znalostem mohli v Německu vydělat, a nesrovnatelně víc, než kolik by si kdy mohli vydělat ve své rodné zemi.

Abstraktní poznatky badatelů jsou potvrzovány místními zkušenostmi: Astrid-Sabine Busse, ředitelka jedné celodenní školy v Neuköllnu, již navštěvuje 654 žáků, z nichž 80 procent jsou děti migrantů a 80 procent je ze sociálně slabých rodin, si stěžuje na enormní příliv Arabů:

„Oni prostě drží při sobě. Vždyť taky integrovat se nemají zapotřebí. Uzurpou si čtvrt a nechají se hejčkat. Z výměrů potravinových příplatků vidím, kolik je v těchto rodinách ve skutečnosti peněz, a všechno jde ze sociální péče. Když je hodně dětí, je to až 3000 nebo 3500 eur. Jednou sem přišli, že chtějí dělat pořad o dětské chudobě. Ale to jste tady špatně, povídám, chudý lidi, co pracují, ty vám můžu ukázat; moje kuchařky dostanou 7 eur hrubého [...] ale tyhle, ty nepracují a dostanou víc. Víte, kolik peněz ze sociální péče jde každý měsíc jen rodičům z mojí školy? 400 tisíc eur!“¹⁴⁵

Tento systém je perversní. Žádná z arabských rodin, jejichž děti navštěvují základní školu v Neuköllnu, by v USA nedostala ani jeden jediný cent. Proto taky nejsou tam, ale v Německu. Indičtí inženýři jdou zato raději do USA. Opulentní štědrost německého sociálního státu je magnetem jen pro zbytek negativního výběru. Na jeho plodnost vyplácí transferový systém vysoké prémie a je tak vábníčkou pro dolní vrstvy migrantů zítřka. Kvalitní zabezpečení je navíc příčinou absence sebemenšího integračního tlaku. Z mužského pohledu arabských dětí této základní školy vyrostou mladí násilníci zítřka, zatímco mladé dívky se brzy vdají, budou mít mnoho dětí a díky zvýšeným transferovým dávkám zajistí rodinu.

Všestranné zabezpečení, které německý sociální stát garantuje, muslimské migranty láká a zároveň podvazuje veškeré jejich úsilí o integraci. Redaktorka týdeníku *Die Zeit* Stefanie Flamm napsala stať o migrantech, kteří pravidelně grilují v berlínském parku Tiergarten. Článek končí těmito slovy: „Jsou to znepokojivé otázky, které si nad těmito odpadky (které tam pravidelně

zůstávají neuklizeny) lze mimoto klást: jak je možné, že Mehmet a Aysu Henki po více než 20 letech v Německu kromě kořů v této zahradě neznají jiné místo, které by se jim líbilo? Že nikdo v Rajjánině rodině nechodí do práce? Že je Rajján provdána za muže, který jí má ukazovat cestu, ačkoli se nedovede orientovat ani v plánu města? Nestojíme tu třeba před problémem, který jen s pomocí grill-sherifů nedokážeme zvládnout?¹⁴⁶

S atitudami, které muslimští migranti v německém sociálním státě mohou bez jakýchkoli sankcí uplatňovat, by ve své rodné zemi zahynuli. Když k nám přicházeli, byli většinou nevzdělaní a nevědoucí, avšak byli možná ochotni se angažovat. Avšak tím, že německý sociální stát jim poskytne mnohem víc, než by si kdy byli schopni vydělat, jsou systematicky, byť neúmyslně, korumpováni.

Heinz Buschkowsky vypráví o turecké majitelce kadeřnického salónu, která se svým podnikem odešla z Neuköllnu na Kurfürstendamm. Mezi příjemci sociálních dávek v Neuköllnu už nenašla téměř nikoho, kdo by měl dostatečnou kvalifikaci a zároveň byl ochoten pracovat za tarifní mzdu.

Uta Pasche vypráví o tureckých dívkách, které se účastnily mezipodnikového vzdělávání organizovaného Dělnickou charitou¹⁴⁷ v Hammu, a cituje jednu z učitelek: „Tyhle dívky chtějí jen nějak překlenout těch pár let do vdávání a o nějaké povolání jim vůbec nejde. Nejraději pracují jako nevyučené v žehličně. Při návštěvě Turecka pak dívky shledají, že stejně stará turecká děvčata na jejich německé vzdělání pohlížejí spatra. Jeden chlapec z deváté třídy si všiml, že žáci v Turecku jsou ctižádostivější a chtějí se toho víc naučit. Do Německa se vrátil s tímto poznatkem: ‚V Turecku bez práce nepřežijete. Tady k jídlu vždycky něco máte.‘“¹⁴⁸

Nemusíte být tedy sociolog, abyste poznal, co je v německém státě ohledně muslimských migrantů shnilého. Nemnozí z těchto migrantů, kteří se dokážou ze svých pout vymanit a vystoupat výš, trpí pak tím, že jejich krajané nemají dostatečnou prestiž. Mnozí z nich, když se pro ně v jejich rodné zemi objeví nějaká šance, odsud odejdou. Zůstávají a nadále nadprůměrné množství dětí na svět přivádějí ti, kteří tvoří negativní zbytek.

Christa Ludwig, penzionovaná učitelka z Bonnu, soudí: „Školské úřady, ministři kultury a navíc mnozí politici zřejmě nevyžadují od vrstev straníčních

se vzdělání, aby dodržovaly platné zákony a směrnice, protože mají strach z mediálního pozdvižení. Zanedbávají přitom zásady týkající se sebezodpovědnosti a pomoci k svépomoci, které jsou konečnou součástí základů demokracie.“¹⁴⁹ Máme zapotřebí kultury usilování, ale podporujeme a odměňujeme kulturu povalečství.

Nihat Sorgec je výkonným ředitelem berlínské vzdělávací instituce¹⁵⁰ připravující mladé lidi – převážně s migračním pozadím –, kteří se po ukončení povinné školní docházky nebyli schopni vyučit, popřípadě nenašli žádnou práci, pro výkon povolání a nabízející jim k tomu potřebné vzdělání. Sorgec přišel do Německa v roce 1972 z Turecka a německy se naučil tak, že chodil do městské knihovny a četl. Teď se pokouší přesvědčit mladé migranty o tom, že bude záležet především na nich samých, zda budou mít v životě úspěch, nebo ne. „Tato mentalita bédování, která je vlastní mnoha tureckým organizacím, není dobrá,“ říká. Poukazovat na to, že tu našinec beztak nemá šanci, podle něj jenom poskytuje záminku pro lenošivé nicnedělání.¹⁵¹

CO DĚLAT?

U mnoha odpovědí na otázku, jak zlepšit integraci muslimských migrantů, jak zvýšit jejich nízkou účast na výdělečné činnosti a jak snížit jejich závislost na sociálních transferech, zaznívá vždy nejdříve trojhlasem: jazyk – předškolní výchova – vzdělávání. Toto konstatování je a vždy bude správné. Otevřenou otázkou však stále zůstává, proč jsou s integrací migrantů z muslimských zemí o tolik větší potíže než u jiných migrantních skupin. Pokusil jsem se tu zdůvodnit tento jev objasňováním jeho různých příčin: kulturní svéráznost, postoje k výběru životního partnera, vrstvení zdola. Ať proti tomu podnikneme cokoli, nezbytnou podmínkou musí být vždy to, aby sociálněpsychologické klima přijímající společnosti vždy *jasně signalizovalo svá očekávání*. Taková očekávání jsou zároveň tou nejlepší „vítací kulturou“, abychom použili oblíbeného výrazu muslimských svazových funkcionářů. Právě v těchto očekáváních se však v posledních desetiletích dosti pokulhávalo. Je třeba říci jasným hlasem:

Ten, kdo je tady a má legální status, je vítán. Avšak očekáváme od vás, že se naučíte náš jazyk, že se budete živit prací, že budete dbát o vzdělání svých dětí, že se přizpůsobíte mravům a obyčejům Německa a že se z vás postupem času stanou Němci – a ne-li z vás, tak nejspíše z vašich dětí. Vyznáváte-li muslimskou víru, OK. Tím však máte tatáž práva a povinnosti jako nevěřící, evangeličtí nebo katoličtí Němci. Nechceme ale žádné národnostní menšiny. Kdo chce zůstat Turkem nebo Arabem a přeje si, aby takové zůstalo i jeho potomstvo, tomu bude lépe v jeho rodné zemi. A ten, komu jde jen o čestná požehnání německého sociálního státu, ten u nás není vítán už vůbec.

Muslimští svazoví funkcionáři však rozumějí pod „vítací kulturou“ přirozeně něco docela jiného. Chtěli by, abychom muslimské migranty litovali kvůli těžkému břemenu, jež s sebou život v Německu přináší, a abychom měli pocit viny z toho, že nám se vede o tolik lépe. To ale my nechceme. My Německu přejeme kulturu jasných očekávání, v níž je integrace primárně dluhem, jež mají migranti splatit. Představitelé „vítací kultury“ naproti tomu integraci pojmají jako dluh, který má splatit přijímající společnost. Typický je pro tyto postoje výrok: „Musíme si pro ně jít tam, kde jsou.“ To je nesmysl! Nikdo si nikam nechodil pro Němce, Italy, Poláky, Židy, kteří se vystěhovali do USA, nanejvýš na ně čekali příbuzní v newyorském přístavu nebo na nádraží v Chicagu.

Integrovat se však u nás nemá nikdo zapotřebí. Stačí, když najde někoho, kdo mu vyplní žádost o základní zabezpečení a pomůže mu najít nějaké bydlení. Integrace, která je v klasických přistěhovaleckých zemích vynucena účastí na pracovním životě, je pro muslimské migranty v Německu luxusem, jemuž se mohou, ale nemusí oddat.

Zde se musí něco změnit. Ani cesta dovnitř německého sociálního státu by neměla být zcela prosta „mýtného“. Jasná očekávání, že migranti musejí prokázat jistou snahu o integraci, musí pronikat celou společností a všude tam, kde s nimi dochází ke kontaktu, se toto očekávání musí projevat – přátelsky, avšak rozhodně a naprosto jednoznačně – na všech společenských úrovních. Tato očekávání musejí být rovnou měrou nejen verbalizována pracovníky na

sociálním úřadě, vychovateli v předškolních zařízeních a učiteli ve škole, ale je třeba, aby byla také denně praktikována.

Nabízet pomoc je nutné, avšak je třeba, aby tato nabídka obsahovala jasnou výzvu. Pokud taková nabídka nebude přijata, či dokonce nebudou respektovány zákonné povinnosti, musí následovat rychlý a jednoznačný finanční postih:

- Koncept *workfare* navržený v kapitole 5 se pochopitelně musí vztahovat i na muslimské migranty pobírající dávky základního zabezpečení. Znamená to, že každý, kdo je schopen pracovat, musí se v zákonem stanovené pracovní dny ve stanovenou hodinu dostavit na to místo, na které byl zařazen. Všeobecně prospěšnou práci u migrantů, kteří nejsou dostatečně mocni německého jazyka, nahradí jazykové kurzy. Nechovilnost a absence budou mít za následek krácení podpory v nezaměstnanosti II a nahlášená onemocnění budou kontrolována. Nastaveným systémem bude účinně předcházeno černé práci příjemců transferů a motivace obstarat si na regulérním pracovním trhu placenou práci se zvýší.
- Děti od 3 let budou povinně navštěvovat mateřskou školu. Celodenní školka bude podřízena stanoveným pravidlům a bude se v ní mluvit německy, na což budou učitelky dbát. Těžištěm práce ve školce bude rozhovor a učitelky budou dětem vydatně předčítat. Při neomluvené absenci dítěte budou rodičům sníženy dávky základního zabezpečení o příslušnou sazebnou částku na potraviny s odečtením protihodnoty za stravu ve školce. Tyto srážky se budou přesně propočítávat za každý den. Stejně se bude postupovat ve školách a celodenní škola bude pravidlem. Účast na doplňkové péči o plnění domácích úkolů bude povinná pro všechny žáky, kteří nespĺňují v uspokojivém rozsahu požadované standardy. Žáci nebudou z náboženských důvodů osvobozováni z některých vyučovacích hodin, například z tělocviku či biologie. Stejně jako ve Francii bude zakázáno nosit ve škole šátek. Bude ponecháno na svobodné volbě školy, zda zavede školní uniformy.
- Jazykové předpoklady pro získání občanství se zpřísní a zvýší se nároky jazykových testů pro manželské přistěhovače, v nichž půjde hlavně o schopnost domluvit se v běžných situacích. Manželské přistěhovalectví bude možné jen tehdy, pokud partner žijící v Německu během uplynulých

3 let neuplatňoval pro svou obživu nárok na sociální dávky. Přistěhovavší se partner nebude mít po dobu 10 let nárok na dávky základního zabezpečení. – Pro další přistěhovalectví budou platit krajně restriktivní podmínky, které budou principiálně splňovat jenom specialisté na horním konci kvalifikační stupnice. Ten, kdo bude splňovat příslušné kvalifikační předpoklady, o nichž se v Německu diskutuje pod heslem „Greencard“, bude moci samozřejmě přijít i z muslimské země.¹⁵² Za přijetí a ubytování ilegálních přistěhovalců budou stanoveny citelné peněžité pokuty, jejichž výše bude záviset na příjmu a které zároveň povedou ke snížení dávek základního zabezpečení. Status pobytu bude kontrolován biometrickým průkazem zajištěným proti zfalšování. Bude zřízena centrální spolková databanka, v níž budou registrováni všichni, kteří nemají německé státní občanství.

Cílem navrhovaného souboru opatření je jednak zkvalitnit a urychlit integraci současných německých imigrantů, avšak navíc také obecně ukončit další přistěhovalectví s výjimkou vysoce kvalifikovaných expertů. Tato opatření jsou vesměs pragmatická, přiměřená a uvážlivá, nicméně zároveň krajně diskutabilní. Je třeba, aby bylo odpovídajícím způsobem změněno německé sociální a pobytové právo, což je proveditelné jen při politickém konsenzu. V podobných zásadních politických otázkách není nic pošetilejšího než poukaz na to, že to či ono není z právního hlediska možné. Neboť to, co je rozumné, je zároveň vždy možné. Ústava byla měněna již pro mnohem méně významné otázky.

Proč má tato otázka takový význam? Protože nám jde o to, zda chceme uhájit základy naší kultury, naší identity a našeho způsobu života a tyto hodnoty předat svým vnukům, anebo zda se chceme organizovanými kroky s těmito hodnotami rozloučit. Obyvatelstvo Blízkého a Středního východu, Turecka a severní Afriky se od roku 1980 rozrostlo z 200 na 450 milionů a přes klešající porodnost nadále roste. Úměrně tomu bude i vzrůstat tlak na hranice Německa a celé Evropy.

Podlehnutí tomuto tlaku by těmto zemím ve skutečnosti nijak nepomohlo, neboť vystěhovalectví je v nich demograficky sotva znatelné. Podlehnutí tomuto tlaku by nevyřešilo ani jakýkoli problém Německa ani ostatní Evropy.

Poslední desetiletí ukázala, že finanční a sociální náklady muslimského přistěhovalectví byly mnohem vyšší než jeho ekonomický přínos. Pokud tento příliv nedokážeme usměrnit, umožníme, aby se naše kultura, naše civilizace a náš národní charakter proměňovaly směrem, jímž se ubírat nechceme. Trvalo by jen několik generací, než bychom se stali menšinou ve vlastní zemi. Nejde jen o problém Německa, jde o problém všech národů Evropy.